

III.

Az 1992. évi romániai népszámlálásról

Hiteles vagy harci statisztika? Az 1992. januári romániai népszámlálás kérdőjelei

Több mint egy éve már, hogy népszámlálást tartottak Romániában. A korszakos jelentőségű, ám méltatlan körülmények között lezajlott esemény alaposan felkavarta a kedélyeket, sőt még az is kétségessé vált, hogy a zaklatott légkörű összeírás után vajon hiteles választ kaphatunk-e arra a kérdésre, hány magyar él Erdélyben, Romániában?

Fél év elteltével napvilágra kerültek az ideiglenes eredmények, közöttük a megyenkénti és városenkénti nemzetiségi, illetve felekezeti adatok. A szakemberek most a következő, immár *végleges* közlés elé tekintenek várakozással: az anyanyelvi adatokra, az etnikai vonatkozású adatok községenkénti részletezésére, az anyanyelvi és nemzetiségi, az anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti számok összefüggéseit kimutató kereszt táblázatokra, a lakosság életkor, nem, születési hely szerinti kimutatására, a foglalkozási és iskolázottsági mutatókra (mindezekre nemzetiségi megoszlás szerint is természetesen) stb. A *várakozás* félideje alkalmat ad arra, hogy – nyugodtabb körülmények között, némi rálátással az eseményekre – visszatekintsünk: miként zajlott le a tavaly januári népszámlálás, milyen volt a visszhangja, s milyen fogadtatásra találtak az első részeredmények. Milyen valós tények és milyen hiedelmek rejlenek a nagyközönség elutasító magatartása mögött, mi táplálja azokat?

*

Az 1992. évi népszámlálás tudományos jelentőségéről, hasznosságáról a társadalomkutatók számára, a vele szembeni követelményekről és végrehajtásának buktatóiról annak idején Dumitru Sandu szociológustól kaptuk a legátfogóbb tájékoztatót.¹ Interjújában mindenekelőtt részletesen kitért a népszámlálás *kockázati tényezőire*. E szerint a felmérés eredményességét befolyásoló első veszélyforrás az, hogy a permanens válsághelyzetben lévő Románia egy *rosszul szervezett* ország. Tehát a társadalom állapota ellentétben áll a hatékony információgyűjtés ismerveivel. Zavaró tényező a lakosság rendkívüli mozgékonyasága. A harmadik kockázati tényező, hogy *a népszámlálásra politikai harc közepette kerül sor*. Szóba került annak fontossága, hogy a lakosság és a népszámláló kapcsolatát – különösen az etnikailag vegyes övezetekben – a *bizalom légköre* jellemezze, aminek alapvető feltétele, hogy a kérdező és a kérdezett ugyanazon a nyelven beszéljen. Rendkívül fontos, hogy működjön az *ellenőrzés* és a *nyilvánosság*. Kiemelte még a *tisztességes és gyors adatfeldolgozás és -közlés* szükségességét, hiszen a laikusok vagy a statisztikai hivatalon kívüli szakértők számára *a népszámlálás azonos a közölt és hozzáférhető adatokkal*. „Ez viseli meg a legjobban a szociológust a korábbi népszámlálásokról közölt adatok miatt. Bármilyen rosszak voltak, de végül is szükségünk volt rájuk. De hozzáférhetetlenné tették őket a legostobább érvekkel.” S félő, hogy ez a mentalitás tovább él.

A szociológus aggodalmait idejekorán igazolni látszik, hogy a népszámlálási kampánycsendet legelőször a székelyföldi „autonómia” körül fellángoló hisztéria, majd a Románia nemzetállam voltát kinyilvánító alkotmány népszavazási előkészületei törtek meg. A két esemény már jó előre aktuálpolitikai csatározások keresztüzébe állította a tudományos munkálatokat. A hangütést Ion Iliescu elnök adta meg 1991.

Megjelent: Hitel. VI, 1993. 3. sz. 71–82. p. Módosított, bővített változat

november 15-i sajtóértekezletén, amikor a nemzetiségi kérdés napirenden lévő vonatkozásairól szólva kifejtette, hogy Románia 23 millió lakosából mindössze tíz százalék a kisebbségi, s ebből a magyarok száma kb. 1 millió 800 ezer. „Ezt a számot minduntalan felduzzasztják hol 2 és fél, hol három millióra, de csak 1,8 millió, *amit a népszámlálás majd bizonyít*, tehát ennyi magyar él az ország egész területén, [...] *Erdélyben csak mintegy 1,2 millió.*”² Kijelentését később a Panoráma 1992. január 24-i adásában a Magyar Televízió nézői előtt is megismételte. „A magyar lakosok számát 1 millió 700 ezerre, 1 millió 800 ezerre teszik. Erdélyben kb. 1 millió 200 ezren vannak, a többiek szétszórtaan élnek a többi vidékeken. Bukarestben úgy kb. 300 ezer a magyar.” Sajátos fejtegetését az ország széthullását kilátásba helyező „forgatókönyvekre” adott csattanós válasznak szánta, bizonyítva, hogy Románia „nemzeti homogén állam”, szemben az ezzel ellentétes, *kívülről táplált* naiv hiedelemmel, amely Romániáról a külföldiekben él.

Iliescu elnök állításai óhatatlanul is az 1930. évi népszámlálási törvény parlamenti vitáját juttatják eszünkbe, melynek során a törvényt szorgalmazó egyik képviselő így érvelt: „idegenek, egyes államok ismételtlen fenntartják, hogy Romániában sokkal nagyobb számú nemzetiség lenne, jóllehet mi bizonyosak vagyunk, hogy *ezzel a most foganatosítandó népszámlálással*, melyet tárgyilagosan eszközünk, *bebizonyíthatjuk, hogy az igazság más*”. [Kiemelések itt és a továbbiakban tölem. V.E.Á.] A népszámlálás „nemzetvédelmi jelentőségéről” elhangzott kijelentések már akkor is a „román nép etnikai határainak”, a „román nemzeti állam eszméjének” a védelmét tették függővé a népszámlálás sikerétől. A gondolatmenetek kísérteties azonossága azt mutatja, hogy a hatalom felelős tényezői, csakúgy, mint „Nagyrománia” megszületése idején, most is elsősorban *politikai jelentőséget* tulajdonítottak a népszámlálásnak, a „politikai legitimációs kényszer” tehát sok évtized múltán változatlanul hat. Baljós előjel, hogy bizonyos prekoncepcióktól maguk a szakemberek sem voltak mentesek. Az Országos Statisztikai Bizottság illetékesei például a népszámlálási propaganda kezdetét jelző sajtóértekezletükön nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a felmérésnek el kell oszlatnia azt a hiedelmet, hogy „több a magyar nemzetiségű lakos, mint amennyit a korábbi népszámlálások kimutattak”.³ Ilyen előzmények után a közelgő népszámlálás érthető módon már nem csupán a többségi nép képviselői számára jelentett bizonyítási kényszert. A Bihar megyei RMDSZ alelnöke öt héttel az esemény kezdete előtt így nyilatkozott: „A népszámlálás igen fontos, hiszen legalább tíz évre meghatározza hivatkozási alapunkat. *Ha most sikerül kimutatniuk, hogy Erdélyben nem 2,5, hanem csak 1–1,5 millió magyar él, akkor el vagyunk veszve!*”⁴

Sajnálatos módon az RMDSZ, a magyar sajtó és a romániai magyarság parlamenti képviselője a népszámlálást elrendelő 1990. októberi kormányhatározatot követő jó egy éven át úgy viszonyult az esedékes összeíráshoz, mintha nem is tudna róla. A romániai magyar sajtóban csupán 1991 novemberében jelentek az első szórványos tudósítások a közelgő népszámlálásról. A hírverés során decemberben már a fogas kérdések felvetésére, a lakosságnak problémát jelentő helyzetek értelmezésére is sor került, maguk a felelős vezetők azonban csak az országos kampány beindulásakor döbbsen rá arra, hogy a népszámlálási bizottság az összeíró íveknek a nemzetiségek szempontjából hátrányos kitételeivel, a számlálóbiztosok tendenciózus megválogatásával s eligazításával olyan „időzített bombákat” helyezett el az események menetében, melyek hatástalanítására a hatalom által „helyzetbe hozott” kisebbségi képviselőknek már nem volt lehetőségük.

A helyzet megértéséhez ismernünk kell a népszámlálás kisebbségi vonatkozású

kérdőpontjait, megfogalmazásukat, a rovatok kitöltésével és az adatfeldolgozás módjával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. E kérdések a személyekre, lakásokra és épületekre vonatkozó számlálói negyedik fejezetében, a háztartáshoz (családhoz) tartozó személyek adatai közt találhatóak: állampolgárság (14. pont), nemzetiség (15. pont), anyanyelv (16. pont) és felekezeti hovatartozás (17. pont). Az állampolgárság, nemzetiség és anyanyelv rovatban a „román”, a vallás rovatban az „ortodox” megnevezés, valamint a hozzájuk tartozó kód (egységesen a 10-es) előre nyomtatva szerepelt. Ha a megkérdezett személy állampolgárságát, nemzetiségét vagy anyanyelvét tekintve románnak, felekezetét illetően pedig ortodoxnak vallotta magát, akkor a kérdezőbiztosnak a 10-es kódszámhoz tartozó négyzetbe „X” jelet kellett bejegyeznie, míg ettől eltérő esetben a megfelelő választ a rovatban található üres pontozott sorba kellett beírnia. Az előre nyomtatott, vagy az általa beírt szövegek kihúzása, vagy bárminemű módosítása kihágásnak számított. A helyszínen csak az „X” jelek és a szövegek beírása volt kötelező, a szövegekhez tartozó kódszámok beírását a népszámlálási biztos az adatfeldolgozásra kitűzött időszakban, a népszámlálás befejezését követően is elvégezhetette. *A nemzetiségre, az anyanyelvre vonatkozóan beírt szövegek a helyszínen nem voltak kódolhatók, kódolásukat pedig nem az űrlapot kitöltő számlálóbiztosnak, hanem magának a népszámlálási főbiztosnak kellett elvégeznie.* (Ugyanez érvényes az iskolai végzettségre, a foglalkozásra és a munkahelyre vonatkozó bejegyzésekre is; az első rovatot a számlálófőnök kódolta, az utóbbi kettő kódolása pedig a körzeti ellenőr dolga volt.) A számlálófőnökök kódlistájának utasítása szerint a nem román nemzetiségűként bejegyzettek közül a 10-es kódot kapták (tehát román nemzetiségűnek számítottak) az isztrorománok, meglenorománok, vlahok, továbbá mindazok, akik magukat moldvainak, bukovinainak, besszarábiainak, olténiaiainak, bánátinak, erdélyinek (transilvāneni, ardeleni), máramarosinak, dobrudzsainak, havasalföldinek (muntean) vagy mócnak nevezték. Különálló nemzetiségnek számított a macedoromán (31) és az aromán (32). A magyarokat a 11-es kód jelölte. Esetükben csupán két eltérő megnevezés (maghiarā, ungarā) összevonására volt lehetőség, a regionális (néprajzi) elnevezések felsorolása pedig hiányzott. Külön kódot kaptak (azaz önálló nemzetiségként szerepeltek) a székelyek (33) és a csángók (35). Azonos nemzetiségnek számított a cigány és a roma, az ukrán és a hucul (de külön nemzetiségnek a rutén), a szerb, a jugoszláv és a krassován (önállónak viszont a horvát, illetőleg a szlovén), továbbá a szlovák és a tót, valamint a zsidó és az izraelita. Németként került bejegyzésre a magát „german”-nak vagy „neamț”-nak, ellenben külön-külön kódot kapott a magát szásznak vagy svábnak nevező személy. Ugyanígy zajlott az anyanyelvek kódolása is, azzal a különbséggel, hogy itt a horvátok a szerbhorvát, szerb, jugoszláv és krassován nyelvűekkel azonos kódot kaptak, feltűnt továbbá az „osztrák” nyelv, aminek beszélőit a németek közé kellett beírni, míg a csángó nyelv (és értelemszerűen az annak megfelelő kód) egyszerűen kimaradt a felsorolásból. Akinél hiányzott a nemzetiségi bejegyzés, annál az általa deklarált anyanyelvvél azonos nemzetiségi kódot kellett megjelölni, és fordítva.⁵

A lakosságot a gyakorlati tudnivalókra felkészítő híradások legfőképp azt kifogásolták, hogy a „román” és az „ortodox” kifejezések, valamint a 10-es kód előrenyomtatva szerepelt az anyanyelv, nemzetiség, illetve vallás rovatokban, és hogy az előírások szerint a 10-es kódnak megfelelő nyilatkozat esetén az „X” jelet a helyszínen be lehetett írni, míg nem román nyilatkozó esetében a nemzetiségi és az anyanyelvi hovatartozást nem a helyszínen, hanem utólag, és nem az összeírást végzőnek, hanem egy másik személynek kellett kódolnia. Ellenérzéseket váltott ki a székely és a

magyar nemzetiség, illetve anyanyelv elkülönítése is egymástól, aminek az értelmetlensége és fölöslegessége már az előző, 1977. évi népszámlálás alkalmával bebizonyosodott.⁶ Nem lehetett tudni azt sem, vajon a népszámlálási szabályzat összeállítói milyen megfontolásból tekintették a csángókat önálló nemzetiségnek, miközben ezt a megkülönböztetést az anyanyelvi kérdésnél már nem alkalmazták, jóllehet ugyanakkor a „székely” nyelvet – teljesen tudománytalan módon – elhatárolták a magyartól.

A kisebbségben élők számára létfontosságú rubrikák előrenyomtatása, a magyar nemzetiség frakciókra bontása előrevetítette a manipulálás, hamisítás lehetőségét.⁷ Megelőzésük, illetve minimálisra csökkentésük érdekében a romániai magyar lapokban sorra jelentek meg a figyelmeztetések, útmutatások, különféle kitöltési minták – olykor egymásnak, illetve a népszámlálási utasításnak is ellentmondva. Bihar megyében például a különböző felhívások kezdetben a román nemzetiségre, a román anyanyelvre és az ortodox vallásra vonatkozó – előzetesen beiktatott – jelzések áthúzására hívták fel a lakosságot⁸ (ezt egyúttal az RMDSZ megyei elnöksége is javasolta), amire azonban az érvényes rendelkezések értelmében nem volt lehetőség és a későbbiekben sem engedélyezték. Hasonló tartalmú felhívás jelent meg a kolozsvári Szabadság 1992. január 4-i számában; ezt a Statisztikai Hivatal kérésére három nappal később pontosították. Az RMDSZ Maros megyei szervezetének közleménye – amit a népszámlálás kezdetekor a sepsiszentgyörgyi helyi lap is átvett – ugyancsak arra buzdított, hogy aki magyar nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallja magát, vagy aki nem ortodox vallású, az húzassa ki az illető rovat első sorába nyomtatott szót.⁹

Az úrlapok kitöltésének buktatóira felkészítő sajtókampány fontos része volt annak tisztázása is, hogy mi kerüljön bejegyzésre az érintett rovatokban, így segítve elő, hogy a magyarság nyelvi-nemzetiségi önazonossága egyértelműen és félremagyarázhatatlanul kifejezésre jusson a nyilatkozatok során. Szatmár megyében felhívták a magyar lakosok figyelmét, hogy a nemzetiség nem feltétlenül egyezik az állampolgársággal, mint ahogy az anyanyelv sem mindig azonos a nemzetiséggel. Éppen ezért bátran vallhatja magát magyarnak, aki annak érzi magát, magyar anyanyelvét se tagadja meg senki, s legyen nagyon határozott és befolyásolhatatlan ezekben a kérdésekben.”¹⁰ Az Arad megyei népszámlálási bizottság közleményét ismertetve a helyi magyar lap szerkesztői hangsúlyozták: az adatok összegzésekor konfúziókat kelthet, ha valaki „székelynek” vagy „csángónak” vallja magát. A „székely” tehát ne csodálkozzon, ha nem a „magyar”, hanem a „más nemzetiségű” kategóriában látja viszont adatait az összesítés után.¹¹ Az RMDSZ Maros megyei szervezete felhívásában arra figyelmeztetett: kerülni kell, hogy valaki erdélyinek, bánságinak, bukovinainak vallja magát, mert ez a megjelölés a kódolás szerint mind a román nemzetiség soraiba számítódik. Kihangsúlyozta továbbá, hogy célzatosan szerepel a kérdőívben a székely anyanyelv és a székely nemzetiség megjelölés, aminek célja a megosztás. Ezért ajánlatos, hogy minden székely-magyar, csángó-magyar magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek vallja magát, ami ugyanazt jelenti számára, de nem a kódrendszerben.¹² A „székely-kérdést” Hargita megyében már november elején megpendítették: „Legyünk büszkéek székelységünkre, de a népszámlálás alkalmával valljuk magunkat nyugodtan magyar anyanyelvűnek, még akkor is, ha szép számmal vannak olyanok, akik ebben kételkednek”,¹³ majd a népszámlálás közeledtével újra és újra visszatértek rá: „Hogyan válaszolunk a nemzetiségünket tudakoló kérdésre? Szabadon, senki által se kényszerítve, saját belátásunk szerint. Tehát a székely, a csángó is nyugodt lélekkel mondhatja magyarnak magát, hisz ők is egytől-egyik magyarok”,¹⁴ „Népeségstatisztikai szempontból helytelen a magyarság háromfelé tagolása (ma-

gyar, székely és csángó). A magyar az magyar!”¹⁵ Ez a probléma a „székely autonómia” tűzfészkében, a székely ifjak „mozgalmának” színterén, a szintiszta magyar lakosságú Udvarhelyszéken is terítékre került: „A nemzetiség- és anyanyelv-négyzetek szórványban nagyobb visszaélési lehetőségeket rejtegetnek, mint nálunk. Mégis, gondoljuk meg, hogy a nemzetiség-négyzetbe a ‘székely’-t vagy pedig a ‘magyar’-t íratjuk-e be. A székely mellett döntetni csak látszólag mindegy, mert tulajdonképpen azt érzük el, hogy mint számbelileg jelentéktelen ‘nemzetiséget’ elhatárolnak a magyar nemzetiségtől, vagy egyszerűen besorolnak a ‘más nemzetiségűek’ címszó alá. Természetesen mindenki saját belátása szerint dönt.”¹⁶ A központi magyar napilap is határozottan állást foglalt ez ügyben,¹⁷ a romániai magyar egyházfők pedig tekinthetők latba vetve 1992. január 4-én közös nyilatkozatban szálltak síkra a magyarság egysége mellett, felszólítva híveiket, hogy a nemzetiségnél és az anyanyelvnél a magyar (maghiar) jelzőt jelöltessék be, mellőzve az ezzel azonos, de megtévesztő jelzőket (ungur, secu).¹⁸

A „népszámlálási csapdát” felismerve az RMDSZ országos elnöksége a felvétel kezdete előtt, december 27-én táviratilag kérte ugyan egyes utasítások módosítását (a székely nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó kód eltörlését, a népszámlálók felhatalmazását a nemzetiség és anyanyelv helyben történő kódolására),¹⁹ a Központi Nép- és Lakásszámláló Bizottság azonban a kérést, a változtatások technikai kivihetlenségére hivatkozva elutasította. Nincs miért csodálkoznunk, hogy ezek után az összeírás a kölcsönös értetlenségek „idegháborújának” a légkörében zajlott, a későn ocsúdó, s félig-meddig saját korábbi passzivitásuk miatt lépéshátrányba kényszerült vezető magyar személyiségek elhatárolódó megnyilatkozásaitól kísérvé.

Tökés László már január 6-án, tehát a népszámlálás előestéjén tiltakozó nyilatkozatot tett közzé, mely szerint „az ortodox nemzetállam ideológiája és a kisebbségek megosztása jegyében előkészített népszámlálás az új román alkotmány 1. cikkelyének homogenizációs, asszimiláns célzatú, nacionalista alaptételét kívánja gyakorlatba ültetni” és ezért kéri, hogy „vizsgálják felül a népszámlálás kisebbségi – nemzeti és vallási – vonatkozásait, és a kisebbségek képviselőivel egyetértésben tegyék meg a szükséges intézkedéseket”.²⁰ Tiltakozása jeléül nem vetette alá magát a népszámlálásnak, személyes bojkottjára vonatkozó bejelentését azonban csak a népszámlálás lezárása után néhány nappal hozta nyilvánosságra, nehogy megzavarja a népszámlálásban résztvevő magyar nemzetiségű polgárokat. (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Tájékoztatói Szolgálatára később hírt adott arról, hogy eredetileg egy általános bojkott lehetősége is felmerült, ettől azonban a javaslattevők elálltak, nehogy azt a magyarság ellen – lélekszámának apasztására – használhassák fel.)²¹ Sütő András január 10-én a Magyar Televízióban, a Panoráma munkatársának kijelentette: meggyőződése, hogy a megakadályozhatatlan csalások következtében „ki fog derülni, hogy sokkal kevesebben vagyunk magyarok Erdélyben, mint amennyit magunkról eddig hangoztattunk”. A menet közben tapasztalt rendellenességek miatt, a további visszaélési kísérletek megakadályozása céljából az RMDSZ országos alelnöke január 10-én felhívással fordult a lakossághoz,²² az elnökség pedig január 11–12-i marosvásárhelyi ülésén „figyelembe véve az adatgyűjtés során addig felmerült, a kisebbséget diszkriminatív módon érintő szabálytalanságokat, továbbá a megfelelő ellenőrzés hiányában az adatok kódolása és feldolgozása közben előforduló valóságghamisítási lehetőségeket” kijelentette, hogy *fenntartással kezeli a népszámlálás egészét*. A közleményből tudomást szerezhettünk arról is, hogy az Elnökség a visszaélések kivizsgálására egy külön bizottságot hatalmazott fel, amely „lehetőségeihez mérten to-

vábbra is figyelemmel kíséri a népszámlálás folyamatát, minden szinten, a visszaélésekre vonatkozó észrevételeit eljuttatja a megfelelő hazai és nemzetközi fórumoknak és a valóság feltárása érdekében alternatív megoldásokat tanulmányoz. A népszámlálással kapcsolatos következtetéseit a közeljövőben az Elnökség külön közleményben hozza nyilvánosságra.”²³ Lényegében már ekkor felmerült egy alternatív „ön-számlálás” gondolata.²⁴ Az RMDSZ ezt Szöcs Géza tájékoztatása szerint az erdélyi magyar egyházakkal közösen kívánja megvalósítani.²⁵

Nem csupán a magyarság, hanem más kisebbségi csoportok is csalódottságuknak és elégedetlenségüknek adtak hangot. Így a Romániai Németek Demokratikus Fóruma az RMDSZ-éhez hasonló szellemű felhívással fordult a német lakossághoz.²⁶ Az összeírás félidejében Ion Robu bukaresti római katolikus érsek, valamint a iași-i Petru Gherghel püspök is tiltakozó nyilatkozatot tett közzé a népszámlálás vallást megválaszoló feleleteinek meghamisításai miatt.²⁷ Hasonló észrevételeket fogalmaztak meg a Bihar megyei Görög Katolikus Püspökség illetékesei, akik szintén az ortodoxia javára elkövetett népszámlálói túlkapasokat és törvénysértéseket tettek szóvá.²⁸

A népszámlálás egész ideje alatt érkeztek hírek visszaélésekről, önkényeskedésekről és szándékos ferdítésekről, elsősorban Bihar, Szatmár, Kolozs, Maros és Bacău megyékből. Az RMDSZ népszámlálási visszaéléseket kivizsgáló különbizottságának tapasztalatai szerint²⁹ a kirívó esetek „ranglistáját” magasan az adatok ceruzával történő bejegyzése vezette. Gyakran előfordult az is, hogy a számlálóbiztos nem volt hajlandó feltüntetni a román állampolgárságú, de történetesen külföldön tartózkodó magyar személyeket. Sokszor megtörtént, hogy az űrlapokat kitöltésük előtt akarták aláíratni. A szabálytalanságok egy másik jellegzetes típusa – ennek előfordulását Nagyváradról jelezték –, amikor az összeírók a magyar nemzetiségű vagy anyanyelvű megkérdezett számlálólapon nyilatkozata ellenére beikszelték a 10-es kód mellett négyzetet.³⁰

A népszámlálási procedúra külön fejezete, ami a Kárpátokon túl, az erdélyi sajtó nyilvánosságától elzárt moldvai falvakban történt, ahol az összeírók – egyházi segédlettel – különösen ádáz küzdelmet folytattak „a magyar lelkek átírásáért”. A megkésett tudósítások arról számolnak be, hogy a iași-i püspökség körlevelének utasítását követve a papok (név szerint is említve Szabófalva, Lujzikalagor, Kelgyest, Klézse, Somoska községekben) arra szólították fel a híveket, hogy a népszámláláskor vallják románnak magukat, mivel ők román katolikusok (némelyek a „római” katolikus megnevezést egyenesen a „román” névből eredeztették). Szabófalván ellenkező esetben a kitelepítés rémét vetítették a lakosság elé.³¹ Néhány faluban (Pusztina, Lujzikalagor, Trunk, Klézse) azokat, akik magyarságukhoz csökönnyösen ragaszkodtak, börtönnel fenyegették az összeírók, és arra is volt példa (Trunkon), hogy rendőrt hívtak, aki kényszerítette a családfőt a népszámlálási ív aláírására. Pusztinaiak panasza szerint az összeírók még abba sem egyeztek bele, hogy 10–15 tagú családjukból azokat a gyerekeket, akik székelyföldi iskolákban magyarul tanulnak, magyarnak nyilváníthassák. A megfélemlített, félrevezetett embereket gyakran meg sem kérdezték, hanem automatikusan román nemzetiségűnek írták be. Perka Margit szabófalvi számlálóbiztos, miután az egyházi nyomásgyakorlással szembeni fellépése az illetékeseknél nem vezetett eredményre, visszaadta kinevezését és nyílt levélben tiltakozott a népszámlálási visszaélések ellen.³² Bizonyosra vehető, hogy az egyházi és hatósági nyomás következtében a csángó magyar falvakban szinte kivétel nélkül mindenkit román anyanyelvűnek és nemzetiségűnek írtak be.

A hivatalos szervek hozzáállásának kisebbségellenes élet már az összeírók szemé-

lyének kiválasztása is jelzi: egyes vegyes lakosságú helységekben egyáltalán nem vettek részt a népszámlálásban magyar nemzetiségű összeírók, népszámlálási főbiztosok.³³ Nagyvárad hírek szerint a magyar pedagógusok jelentkezését több iskolában is visszautasították.³⁴ A România Liberă A *hivatalos nacionalizmus szökőárja* beszédes című híradásából arról értesülünk, hogy Mihai Tâlpeanu kolozsvári polgármester már a Vatra Românească 1991. novemberi tanácskozásán feladatként jelölte ki: a népszámlálást kizárólag románok végezzék.³⁵ Érthető tehát az aggodalom, hogy a román társadalom egy részében tapasztalható magyarellenesség, amely éppen az összeírást végző értelmiség körében a legerősebb, éreztetni fogja hatását a népszámlálási eredményekben is.

A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy míg a vegyes lakosságú erdélyi megyékben inkább a magyarok panaszkodtak, a Székelyföldön a kisebbségben élő románok voltak elégedetlenek. A helyi román lapok hasábjain nagyjából hasonló szemrehányások érték a magyar recenzorokat, mint amilyenekkel másutt a román összeírókat illették. Igaz, ezek jobbára inkább híresztelések voltak, kevés konkrét esettel alátámasztva. (Csak sajnálni lehet, hogy a népszámlálás kezdetekor felröppentett hamis információt, miszerint a Hargita megyei számlálóbiztosok utasítást kaptak az anyanyelv és nemzetiség rovat ceruzával történő kitöltésére, még a România liberă is átvette.)³⁶ A cikkírók hevesen tiltakoztak az ellen, hogy a székelyek is magyaroknak vallják magukat; alkotmányellenesnek, a lelkiismereti szabadság megsértésének minősítették az RMDSZ-nek a magyarság megosztását megakadályozni hivatott felvilágosító propagandáját (különösen Tőkés László személye volt vörös posztó a szemükben). A „magyarosítás újjáéledéséről” cikkeztek és arról, hogy a cél: minél több románt magyarnak, minél több „más nemzetiségűt” (ez nyilvánvaló utalás a cigányokra) magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek beírni a népszámlálási íveken.³⁷

A román lapok helyszíni tudósítói általában rosszállóan említették a magyar lakosság illojalitását, s olykor gunyoros megjegyzésekkel fűszerezve az összeírást megnehezítő akadékoskodásokról számoltak be. Megkülönböztetett figyelem irányult Maros megyére, „România vérző szívére”, ahol hangulatkeltő hírek terjedtek el az összeírási munkálatok során történt incidensekről. „A szükséges adatok feljegyzéséért felelős személyek nem várt ellenállásba ütköztek bizonyos honpolgárok részéről. Az ellentét olykor szóváltásig fajult, s ettől pedig az erőszakig rövid volt az út.”³⁸ Hivatalos megfogalmazás szerint Maros megyében „elég sok nehézséget okozott az összeírás során az együttműködés hiánya egyes, a magyar etnikumhoz tartozó személyek részéről”.³⁹ Hogy az „együttműködés hiánya” pontosan miben nyilvánult meg, nem derül ki, de sejthető, hogy már a magyar tömegkommunikáció által „kiművelt” lakosoknak az összeírás rejtelseiben való jártassága is okvetetlenkedésnek minősült a hivatal tekintélytisztelő képviselőinek szemében. Az pedig egyenesen „rebelliónak” számított, ha a megkérdezett tántoríthatatlanul ragaszkodott a *nemzetiség* rovat kitöltéséhez. Az „idegháború”, a kölcsönös gyanakvás légkörében persze könnyen tisztázható félreértések is kisebb incidensekként voltak tálalhatók. Néhol az borzolta a kedélyeket, hogy egy-egy magyar nemzetiségű lakos – a feltett kérdést rosszul értelmezve, esetleg a „biztonság kedvéért” vagy egyszerűen csak dacból – az állampolgárság kérdésre is magyarnak diktálta be magát.⁴⁰ Sok esetben az okozott konfliktust, hogy a népszámlálási bizottság „elfelejtette” értesíteni az összeírókat a szempontok menetközbeni megváltozásáról, jöllehet, a kisebbségi képviselők nyomásának engedve (például Bihar és Temes megyében) változtatott az eredeti utasításokon. Bihar

megyében már az első napokban engedélyezték a számlálóbiztosoknak, hogy a nyilatkozó kérésére helyben bevezessék a számlálóívre a nemzetiség, anyanyelv és válás megfelelő kódszámait, ám ezt a körzeti felügyelővel csak később tudatták.⁴¹ Így nem csoda, ha a felkészítetlen román recenzor ingerülten reagált a nála tájékozottabb, öntudatos magyar lakos érthetetlen „követelkezésére”. Egy a Nagyváradon feljegyzett panaszok közül: „Mikor kértem Ban Aurica számlálót, hogy írja be a nemzetiségi kódot, elkezdett kiabálni, hogy *mindig a magyarokkal van baj*. Nem is írta be a számot, csak betűvel, azt, hogy magyar. Még ezért is méltatlankodott.”⁴² Az ilyen és ehhez hasonló esetek kapcsán a helyi román napilap „a lojális együttműködést megtagadó lázadó hajlamú kivételeket” emlegetett, akiket „a Bihari Napló uszító cikkei üttek fel arra, hogy követeljék a kérdőívekre előre nyomtatott tízes kódszám esedékes kiigazítását”,⁴³ a Rompress pedig egyenesen a Bihar megyei helységeken történő „állampolgári engedetlenségről” adott hírt.⁴⁴

Nem hagyhatjuk említetlenül a politika országos színpadán szerephez jutott szélsőségesek magyarelles kirohanásait sem. Gheorghe Dumitrașcu szenátor a felsőház 1992. január 8-i ülésén az alkotmány megsértésével, a székelyek és csángók terrorizálásával vádolta Tőkés Lászlót a népszámlálási visszaélések veszélyére figyelmeztető nyilatkozatai miatt. Szerinte Tőkés megnyilatkozásai nyíltan szorgalmazzák a székely és a csángó nemzetiség beolvastását a magyar kisebbségbe és ezáltal rossz irányba befolyásolják a népszámlálás eredményeit. Ezért javasolta a kormánynak: haladéktalanul intézkedjen annak érdekében, hogy legalább Hargita, Kovászna, Bihar, Szatmár, Maros és Kolozs megyében, vagyis ott, ahol „az úgynevezett magyarok száma meghaladja a százezret”, a népszámlálás, „ez a tudományos, nemzeti és demokratikus akció” a törvényes előírásoknak megfelelően menjen végbe. Ellenkező esetben a kormány cinkosa lesz azoknak, akik ily módon merényletet követnek el a székelység ellen.⁴⁵ Az RMDSZ „megengedhetetlen beavatkozása a népszámlálás menetébe” Ion Coja-nak, az önálló székely identitás egy másik közismert „védelmezőjének” a fellépését is kiváltotta. Nyílt közleményben hívta fel a hatóságok figyelmét: az RMDSZ aktivistái nyomást gyakorolnak a székelyekre és csángókra abból a célból, hogy mindannyian magyarnak vallják magukat; s felszólította a népszámlálás szervezőit, hassanak oda e beavatkozás elkerülése érdekében.⁴⁶ A népszámlálás utolsó napján Radu Ceantea szenátorral az élén a Románok Nemzeti Egységpártja népes küldöttséget menesztett az állam- és a kormányfőhöz a „történelmi jelentőségű” akcióval kapcsolatos rendellenességek ügyében, melyek azzal fenyegetnek, hogy az *összeírás után a magyar etnikum lélekszáma nem egymillió, hanem kettő, de akár négy is lehet.*⁴⁷ Állításuk szerint a népszámlálás első percétől fogva nyilvánvaló volt, hogy „az RMDSZ mindenféle módon, akár hamisítások, hazugságok árán is, egészen a szélhámosságig menően arra törekedett, hogy felduzzassza a romániai magyar etnikumhoz tartó népességet reprezentáló számot”.⁴⁸ Az egységpárti állításokat Gheorghe Funar alelnök – akkor még kolozsvári egyetemi előadótanár – a következőkben összegezte: az RMDSZ az egyházak, a sajtó, a rádió- és tévéadások útján utasította a magyarságot (de más kisebbséghez tartozókat is), hamisítsák meg a népszámlálási adatokat, mégpedig a székelyek és csángók magyarnak nyilvánításával, a létezőnél több magyar családtag bejelentésével, a vegyes családok román tagjainak magyarként való szerepeltetésével, magyar tömegek településen belüli, illetve helységek közötti vándoroltatásával, valamint ezrek, főleg kiskorúak „importálásával” Magyarországról, akiket magyar családok láttak vendégül és így Romániában lettek összeírva. Az RNEP – folytatja Funar – kéri, hogy az érvényes rendelkezéseknek megfelelően von-

ják felelősségre mindazokat, akik vétkesek a hamis adatok felvételében, másfelől nyilvánítja, hogy a szükséges intézkedések elmaradása esetén (vagyis, ha az összeírás nem ad helyes ismereteket a „létező valóságról”), a Románok Nemzeti Egységpártja *nem ismeri el a népszámlálás eredményeit.*⁴⁹ (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezek a vádaskodások a központi román sajtóban jobbára nem kaptak teret. Ion Coja közlésre átadott nyilatkozatát a Román Televízió visszautasította, az RNEP küldöttség látogatásáról kiadott Rompress-közleményt pedig a bukaresti napilapok többsége figyelmen kívül hagyta. A kisgyermekes „exportálásáról” koholt hír komolyabb román nyelvű lapban nem került az első oldalra.)

A hosszasan sorolt példák mintha csak Magyar Lajos rezignált helyzetértékelését támasztanák alá, aki szerint a szakértők, az alapelveket megállapítók, a kivitel mi-kéntjét eldöntők bizonyos vonatkozásban – a nemzetiségi, anyanyelvi és vallási hovatartozás bevallásánál, bejegyzésénél, összesítési módjánál – „szándékos zűrzavart” terveztek be a népszámlálás menetébe. „És a zűrzavar be is következett annak rendje és módja szerint. Természetesen magával hozva, mint felkavart szennyes lét hőmpölyögtetve a kölcsönös vádaskodások lehetőségét.”⁵⁰

*

A összeírás viharainak elültével az elcsigázott – és rövidesen a helyhatósági választások újabb politikai procedúrájának kitett – közvélemény viszonylag hamar napi-rendre tért a népszámlálás felett. Pár hét távlatából, némileg higgadtabban szemlélve a történeteket, „helyükre kerültek” az események. Az RMDSZ népszámlálási visszaéléseket vizsgáló különbizottságának egyik tagja szerint az esetleges félreértésekben mindkét fél hibás, hiszen egyikük sem kereste előzetesen a kapcsolatot a másikkal. Ami pedig a szabálytalanságokat, rendellenességeket illeti, azok – a gyakori figyelmeztetéseknek is köszönhetően – személyes véleménye szerint végül nem ölthettek olyan méreteket, hogy jelentősebb torzulásokat okoztak volna.⁵¹

Az adatok utólagos ellenőrzése a nemzetközi ajánlásokat követve központilag kiválasztott reprezentatív minta alapján történt (tehát nem ott, ahol a bajokat jelezték, hanem ahova a statisztikai véletlen irányított), s amelyik kijelölt körzetben a hibaszázalék a megengedettnél nagyobb volt, az ellenőrzés eredménye alapján kiszámított korrekciós együtthatókat alkalmazták a népszámlálás végeredményére. Az ellenőrző-ívek az anyanyelvre és vallásra vonatkozó kérdést már nem tartalmazták, csupán a nemzetiség esetében volt lehetőség az esetleges „elírások” kiigazítására. Az RMDSZ képviselői ezekben a munkálatokban nem vehettek részt.⁵² Érthető módon felmerült annak gyanúja, hogy esetleg „a központban történhet csalás, mivel az ottani adatismerők az eredményekből letagadhatnak egy bizonyos mennyiséget. Ahhoz, hogy ez ne történhessen meg, ellenőrizni kell mind központi szinten, mind valamennyi köz-igazgatási egységben az összesített adatokat.” Az RMDSZ Székelyföldi Koalíciójának február 22-i gyergyószentmiklósi tanácskozásán a résztvevők egy ilyenfajta felülvizsgálat módozatait (Vofkori László előterjesztése nyomán) megvitatva a párhuzamos adatgyűjtés gondolatát lényegében elvetették. „Ha nem tudunk jobb népszámlálást elvégezni, akkor nincs semmi értelme olyan következtetéseket levonni, amelyeket nem tudunk bizonyítani. A hivatalos adatokat megkérdőjelezzük és megtörténik, hogy azok a fontosabbak.” (Madaras Lázár.)⁵³ A „házi számlálás” gondolata időnként felvetődött még, hivatalos részről azonban mély hallgatás övezte.⁵⁴

Az események megítélésétől függetlenül, egyöntetű vélekedés szerint a romániai magyarság „megszámláltatott és híjával találtatott”. Az előzetesen közzétett eredmé-

nyek beigazolták e borúlátó előérzetet. A népszámlálás „lefutását” s a közzétett – természetesen mindenki által kétkedve fogadott – adatokat kommentáló jegyzetekben az általános csalódottság a számokba vetett bizalom „visszavételével”, a statisztika szerepének leértékelésével párosult. „Nagyon fontos lenne már egy megbízható, tisztességes népszámlálás, de ennek a mostaninak *nem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítani*. Statisztikáknál sokkal fontosabb, hogy a mindennapi népszámlálásainkkor ne találtassunk híjával.”⁵⁵ „*Bennünket nem érdekelnek a nemzetiségi statisztikai adatok. [...] Mi egyszerűen – vagyunk. Lenyelhetetlenül. És tudjuk, kik vagyunk, mik vagyunk, számarányunktól független európai mércével mért jogokat követelve.*”⁵⁶ „Ezeket az adatokat – olvashatjuk nyilvánosságra kerülésük után – kétségbe lehet vonni, lehet fölöttük keseregni, meg lehet toldani őket, nézetem szerint egy dolgot nem szabad, túl nagy jelentőséget tulajdonítani nekik. Az erdélyi magyarság súlyát már évszázadok óta *nem száma, hanem minősége* adja. Persze a szám is fontos, de a magyarság száma minden valóságos (vagy kisminkelt) csökkenés dacára még mindig jóval fölötte van annak a határnak, amely fölött egy népcsoport egészséges, sokrétű közösségi életet élhet.”⁵⁷ A népszámlálási eredmények egy másik olvasata már nem ilyen bizakodó a jövő kilátásait illetően, s a számokban önvizsgálatra felhívó komoly intést lát. „A statisztika tükrében kizárólag annyi bizonyos, hogy a romániai magyarság futólépésben halad a *csángósodás* halálos útján. [...] Vagy a statisztikát kell hazugságnak nyilvánítani és mindent elkövetni az igazság felmutatása érdekében, vagy pedig tudomásul kell venni [...] a németek és a zsidók által már előzetesen kimondott szót: *a magyarságnak nincs jövője sem Erdélyben, sem Romániában.*”⁵⁸ Az illúziókkal való szembenézésre szólít fel egy másik írás is, előre jelezve, hogy a népszámlálási adatok vitája, kommentálása rendkívül széles skálán fog mozogni. „Akinek sem rokona, sem ismerőse nem maradt e hazában, inkább ezres tételekben sejtené az elszámolás fokát. [...] Ezzel szemben mások *foggal és körömmel ragaszkodnak két, két és fél, sőt három milliós létszámunkhoz.*” A népszámlálási eredményeknek százszázalékosan ugyan a jegyzetíró sem ad hitelt, de véleménye szerint *a lélekszám túllícitálásával csak önmagának árt a magyarság.* „Sok rátermett politikusunk kieshet a parlamenti választási küzdelemből, ha olyan szavazókra számít, akik csak sejtéseinkben léteznek.” A „számháborúzásra” elpazarolt energiát a magyarságnak inkább saját épülésére kellene fordítania.⁵⁹

A magyarság számára keserű kijózanodást hozó számadatokat a „másik oldalon” leplezetlen elégtétellel konstatálták, azonmód „ideológiát fabrikálva a statisztikák nyakába”. A népszámlálás adatai bebizonyították, hogy teljesen megalapozatlanul vitatták Románia egységes nemzetállami jellegét és ellenezték ennek a ténynek a beiktatását az alkotmányba – fűzte hozzá a Rompress a frissen közzétett statisztikai adatokhoz. A Românil c. bukaresti hetilap értékelése szerint a népesség-összeírás cáfolta azokat a történelmietlen teóriákat, amelyek alapján képtelen követeléseket támasztanak, egyes román tartományok autonómiájának, sőt az ország föderalizálásának az elméletét dicsőítik.⁶⁰ A hatalomhoz közel álló sajtóban – Azi, Dimineața, Totuși Iubirea, România Mare, nagyváradi Phoenix, temesvári Gazeta de Vest, Spionaj–Contraspionaj, Europa, Țara, Libertatea, Adevărul stb., valamint a megyei román nyelvű lapok, volt RKP-s szócsövek – hasonló szellemű kommentárok jelentek meg.⁶¹ Maga Iliescu elnök is sietett véleményt nyilvánítani egy újabb sajtóértekezlet keretében, ahol elégedetten nyugtázta fél évvel korábbi látnoki szavainak beteljesedését: „Kérem, tekintsenek nagy figyelemmel a nemzetiségi struktúrát tükröző népszámlálási adatokra és sokkolni fogják önöket némely dolgok, melyek azokból kitet-

szenek – többek között egyes nemzetiségek valós számaránya. A zsvivaj után ítélve az az érzésem, hogy körül vagy véve általuk, de a számok bizonyítják, nagyon kevesen vannak.”⁶²

Az általános (állam)nemzeti felbuzdulás hatása alól maguk a szakemberek sem tudták kivonni magukat. Az Országos Statisztikai Bizottság május 29-i sajtóértekezletén Vasile Ghețau dr. népszámlálási főigazgató, a bukaresti Demográfiai Hivatal igazgatója a népszámlálás előzetes eredményeit ismertetve kiemelte, hogy a nemzetiségi, vallási szerkezet mostani adatai alátámasztják Románia egységes nemzeti állami jellegét. A sajtóértekezleten az is elhangzott, hogy a legközelebbi népszámláláskor a kisebbségi hovatartozásra már nem kérdeznek rá: „Nincs rá szükség. Olyan kérdést kavarr fel, amelynek léteznie sem kellene. Egy ország – egy nép vagyunk.” (Az újságírók döbbséget értetlenségére némileg visszakoztak: az ENSZ ajánlásai szerint nem nemzetiségeket, hanem nemzeti vagy etnikai csoportokat vesznek számba.)⁶³ Az elhangzott kijelentést Ghețau később egy interjúban félreérthetetlenül megismételte: „Úgy gondolom, a következő népszámlálásoknál nincs már szükség a nemzetiségek számbavételére. Mert ha folytatnánk ezeket a nyilvántartásokat, az véleményem szerint azt jelentené, hogy olyan problémát kavarnánk fel, amely a valóságban nem létezik. Csak egy ország és egy nép létezik.”⁶⁴

*

E tallózás tükrében végül is egy valóságos „népszámlálási számháború” körvonalai rajzolódni látnak ki. Románia közállapotai, s különösen az etnikumközi kommunikációs zavarok rendkívüli mértékben átpolitizálták e jellegénél fogva elsősorban tudományos érdekű akciót. A tömegkommunikáció nyilvánossága ugyan gyakorolt egyfajta ellenőrzést, de valójában semmit nem tudunk arról, hogy a népszámlálást lebonyolító szervek a színpad mögött milyen módon és mértékben tettek eleget az eredmények megbízhatóságát garantáló szakmai követelményeknek. Logikus következménye mindennek az a szkeptikus, távolságtartó magatartás, amellyel az egyik érdekelt fél – a romániai magyarság – viszonyult ehhez az elvileg saját társadalmi önismeretében is fontos szerepet betöltő információforráshoz. Ösztönös gyanakvását alátámasztják és felerősítik a történelmi és a köznapis tapasztalatok. Az tudniillik, hogy a hatalom rendszerint csak a kisebbségek negligálásával összefüggésben hivatkozik a hivatalos számadatokra, s azokat jogaik csorbításának, semmibe vételének az igazolására használja fel. A statisztika ebben a légkörben „harcis statisztikává”, azaz a politikai harc eszközévé válik. Hozzá kell azonban tennünk, hogy *mindkét fél kezében*: nem csupán az esetben, ha támadásra, de akkor is, ha védekezésre használják. Ilyen körülmények között kimondva-kimondatlanul is a tudományosság látszatával leplezett „számháború” folyik. A hadijelentéseket pedig – Elias Canetti metaforájával élve – ősidők óta *kettős statisztika* jellemzi. A hadviselő felek soha nem ismerik el, hogy az ellenség létszámszerű túlerőben van. Még ha tudják is, *elhallgatják* azt, a saját veszteségről pedig csak a háború *után* esik szó.

A számok fontosságának relativizálása, a népszámlálás súlyának jelentéktelenítése – nos, ez a hivatalos, „támadó” statisztikával szembeni védekezés egyik lehetséges útja. De van egy másik lehetőség is: nem a számok jelentőségének általában, hanem maguknak a – hivatalos szervek részéről szolgáltatott (jobbára inkább csak csepegtetett) – konkrét számoknak a megkérdőjelezése vagy éppenséggel *elutasítása*. Ez már akár ellentámadásnak is nevezhető. Egy rövidebb lélegzetű tanulmány jól példázza ezt az offenzív viszonyulást. Ez az írás éppen időben szállított muníciót – a népszám-

lálás első eredményeinek közzététele előtt – a „számháború” egy újabb ütközetéhez. „Mivel az 1992-es, hasonlóan [...] a többi román népszámlálásokhoz, nem mentes a politikai céloktól, az ún. egységes nemzetállam vágyálmának a bizonygatásától, így sajnos a címben megfogalmazott kérdés időszerű, mert minden jel arra mutat, hogy *az új népszámlálás után sem fogjuk tudni, hány magyar él Romániában.*” A szerző szerint az 1992-es népszámlálásnak *2,4–2,5 millió magyart kellene kimutatnia*, ha a valóság tükrözése volna a cél. „A hibák egy része sajnos bennünk van – írja a szerző –, mert már úgy hozzászoktattak bennünket az 1,6–1,7 milliós számadatokhoz, hogy épp mi prüszkölünk, ha valaki 2 milliónál többre meri becsülni a magyarságot.” Érthetetlennek tartja a „beteges ragaszkodást” a „bűvös” 2 milliós számhoz, s számításai alapján a Romániában élő magyarok számát 2 millió 530 ezerre teszi, ami az összlakosság 11 százalékát jelenti.⁶⁵

Az írásban már nem is egyszerűen a népszámlálással szembeni várakozások, hanem határozott *elvárások* fogalmazódnak meg. Mégpedig tételesen: a népszámlálásnak 2,5 millió magyart *kell* Romániában találnia. Ez amolyan mitikus szám, félúton a hazai demográfiai szakirodalomban elfogadott 2 millió és a nyugati emigráns szervezetek által hangoztatott 3 millió között. Nagyon nehéz állást foglalni e kérdésben. Mivel most már legalább azt tudjuk, mennyi *nem* a romániai, illetőleg az erdélyi magyarok száma (nem olyan kevés – legalábbis Erdélyben –, amennyit Iliescu remélt és nem olyan sok, mint amennyivel a Románok Nemzeti Egységpártja riogatta a híveit), ideje azt is végiggondolni: vajon mire alapozódnak a romániai magyarság nagyságáról a köztudatba „bedobott” számok, mennyiben igazolhatók a hivatalos népszámlálási adatokkal szembeni eltéréseik? Az ugyanis nagyon valószínű, hogy *csupán hamisításokkal, manipulációkkal nem magyarázható* a mostani felvétel több száz- ezres hiánya a közkeletű becslésekkel szemben (bár nyilván, kideríthetetlen arányban, ezek is közrejátszanak).

Hogy csak a legfontosabb bizonytalansági tényezőre utaljak: az erdélyi magyarság nagyobb részét *nyelvterületek határán, különböző mértékben kevert etnikumú területeken* találhatók. Népesedését tehát önmagában nem is vizsgálhatjuk, csak vele együtt élő *nemzetiségekkel összefüggésben*. S persze nem tekinthetünk el demográfiai jellemzőinek – népessége belső szerkezetének (életkor, nem), területi megoszlásának (faluk, városok) stb. – az ismeretétől sem. Éppen ezért én a mostani népszámlálás adatait nem utasítanám el *eleve*, hanem a véleményalkotáshoz megvárnám, amíg teljes részletességükben nyilvánosságra kerülnek. A népszámlálásnak ugyanis minden más vizsgálódással szembeni nagy előnye, hogy – Dumitru Sandu megfogalmazásában – olyan minta, amely *a kiszemelt népesség 100 százalékát méri fel*. Megbízhatóságát három tényező szavatolja: ha az információ érvényes, s azt gyorsan és a nemzetközi követelményeknek megfelelő módon közzéteszik. A korrekt publikálás persze önmagában nem biztosíték az információk érvényességére, ám enélkül nemhogy érvényes, de semmilyen információhoz nem jutunk. Vagyis, bármennyire jó okunk lehet az információk hitettségét láthatlanban megkérdőjelezni, ítéletet az *információforrásról* annak beható ismerete nélkül nem mondhatunk. Ha pedig a román statisztikai szolgálat legalább a gyors és korrekt közlés kritériumának eleget tesz, a majdan rendelkezésünkre álló adatokat – melyekre, „bármilyen rosszak legyenek is, végül is szükségünk van” – fenntartásainkkal együtt is hasznosítani tudjuk. Ismeretükben még az a kritika is megalapozottabb lesz, mellyel – nagy valószínűséggel – a népszámlálást illetnünk kell.

A megalapozott bíráló érdekeiben nem csupán a népszámláshoz, de saját várakozásainkhoz is kritikusan viszonyulnánk. A valóságtól elrugaszkodott becslések csak arra jók, hogy felmentést adjanak a népszámlálással való érdemi szembesülés alól. Nem is annyira a népszámlálási adatokkal, mint inkább a *tényleges helyzettel* való szembesítést könnyítené meg, ha sikerülne az irreális számok keltette vakító ellenfényt valamennyire tompítani. Legalább ezzel járuljunk hozzá a közhasznú információ „politikátlanításához”. Érdemes tehát röviden sorra venni, melyek azok a főbb szempontok, amiket nem (lenne) szabad figyelmen kívül hagyni a hivatalos adatokkal szembeni előzetes várakozások megfogalmazás során. (Hadd utaljak egyúttal azokra a szakemberekre, akik az elmúlt évek során a romániai magyarság lélekszámára vonatkozó *mértéktartó* becsléseikkel ilyen irányba orientálták a szűkebb vagy nagyközönséget. Néhány név, bibliográfiai adatolás nélkül: Dávid Zoltán, Nyárády R. Károly, Antal G. László, Sebők László, Kocsis Károly, újabban Klinger András, az erdélyi Vécsei Károly és Dézsi József.)

Az idevonatkozó számítások közkeletű módszere, hogy az erdélyi (romániai) magyarság számát két időpont közti *feltételezett* gyarapodása révén, vagyis az eltelt időszak természetes szaporulatának, valamint vándorlási és egyéb veszteségeinek az összevetésével próbálják megállapítani. E számítások rendszerint az 1910. évi magyar népszámlálásból indulnak ki, s az eltelt történelmi intervallum *egészére* egy bizonyos átlagmutatót véve alapul, ezt a kezdőértéket vetítik tovább. Ily módon a nyolcvanas évek végére Erdélyben 2,7–2,8 milliós, Románia területének egészén pedig 3–3,1 milliós, vagy még ennél is magasabb értékhez jutnak. (A népszámtatók egy része, ők többnyire az emigráció soraiból kerülnek ki, ennél a számnál megáll, s ezt tekintik valós értéknek.) A következő lépés a veszteségek megállapítása. Ezt részben a menekültek adják: az első világháborút követően mintegy 200 ezer, a második világháború után újabb 100–125 ezer fő. Ehhez hozzáadódnak az országból az elmúlt negyven év során (javarészt az utolsó évtizedben) távozottak: 100–150 ezren. A háborús veszteség szinte megbecsülhetetlen. Az I. világháború magyar halottai 1917. december 31-ig (Winkler nyomán) a törvényhatóságok anyanyelvi arányszámait alapul véve a mai Erdély területéről mintegy 50 ezren lehettek. A holocaust következtében Erdélyből hiányzó *magyar* zsidók száma legkevesebb 75 ezer lélek. Ha csak az említetteket számítjuk is, az összes veszteség 530–600 ezer közötti. Ha a felső értéket vesszük alapul – egyéb háborús veszteséget és két háború közötti kivándorlást is feltételezve – s azt a természetes szaporulattal megnövelt számból levonjuk, akkor az *erdélyi* magyarság mára becsült lélekszámát 2,1–2,2 millió között kapjuk meg. Nagyjából ez a logikai menete azoknak a becsléseknek, amelyek alapján az 1992. évi népszámlálás 1 millió 620 ezres eredményével a *romániai* magyarság 2,5 milliós számát szegezük szembe. Persze feltehető a kérdés: és mi van az asszimilációs veszteséggel? És azokkal a Németországba, Izraelbe mint *anyaországba* kivándoroltakkal, akik (a román népszámlálások adatsoraiban is) odahaza még magyarokként szerepeltek? (Az 1910-es magyar népszámlálás például Erdélyben 132 ezer magyar anyanyelvű izraelitát regisztrált. Számuk még a II. világháborút követően is 50–60 ezer volt; ma már alig 1–2 ezer.) És akkor még nem szóltunk a természetes szaporulat „továbbgörgetésének” buktatóiról. Hiszen e módszer külső körülmények által nem zavart népességyarapodással számol, márpedig időközben lejajlott két világháború, melyek – és az említett egyéb veszteségek – folyamatosan csökkentették a szaporodás kiszámításához alapul veendő kezdőnépességet. És persze kérdéses az is, hogy mennyire reális az 1910. évi népszámlálás alapul vétele, hiszen annak eredménye – ne tagadjuk –

olyan *látszólagos* népességi nyereséget is magában foglal (ez a magyarsághoz való asszimilálódás kezdeti stádiumáig eljutottak köre), amellyel a bevalláshoz fűződő érdekviszonyok megváltozása miatt a hatalomváltás után már nem számolhatunk. Igen komoly bizonytalansági tényező továbbá a Kárpátokon túli magyarság valós nagyságának megállapítása; számuk a fentebb említett becslések során általában 200–300 ezres „tételként” esik latba. E probléma statisztikai boncolgatásába – kellő támpontok híján – itt most nem kívánok belemenni, ezért a továbbiakban Erdély körén belül maradok.

A sokasodó kérdőjelek miatt az én véleményem szerint – ha már feltételezésekbe bocsátkozunk – valósághoz közelebb képet kapunk, ha a népszámlálások hitelességét rövidebb időszakokra becslülve ellenőrizzük. E számítások alapját az 1910. és az 1941. évi magyar, valamint az 1956. évi román népszámlálás adja. Az eredményeket az alábbi táblázat oszlopsoraiban helyeztem el.

Az erdélyi magyarság lélekszáma 1880–1992 között

Év	Össz-lakosság	A magyarság száma hivatalos közlés alapján		nemzetiség		A magyar nyelvűek becsült lélekszáma	
		anyanyelv	(ezer fő, %-os arány)	(ezer fő, %-os arány)			
1880	4033	1046	25,9	–	–	–	–
1890	4430	1201	27,1	–	–	–	–
1900	4875	1438	29,4	–	–	–	–
1910	5260	1662	31,6	–	–	–	–
1920	5114	–	–	1306	25,5	1500	29,3
1930	5548	1481	26,7	1353	24,4	1600	28,8
1941	5913	1707*	28,9	1744	29,5	1700-1750	28,8-29,6
1948	5761	1482	25,7	–	–	1500-1550	26,0-26,9
1956	6232	1616	25,9	1559	25,0	–	–
1966	6720	1626	24,2	1597	23,8	1710-1740	25,4-25,9
1977	7500	1700**	22,7	1691	22,6	1850-1900	24,6-25,3
1992	7710	–	–	1600	20,7	1800-1850	23,3-24,0

* Az északi anyanyelvi és déli nemzetiség adatok együtt

** A hivatalos végleges közlés alapján becsült adat

Ez a számítás a világháborús évtizedek feltételezett természetes szaporulatát teljes egészében a háborús veszteségek kiegyenlítésére fordítja. (Ehhez az egymást követő hatalomváltások idején egy kis mértékű természetes reasszimiláció feltételezése is járul.) Az első világháborús menekültek mintegy kétharmada az 1920. évi összeírás időpontjáig, a többiek ezt követően hagyták el az országot. Az 1941. évi népszámlálás idején vándorlási veszteség az erdélyi magyarság lélekszámát nem apasztotta, mivel a délről menekültek többsége az észak-erdélyi helységekben nyert elhelyezést, a közvetlenül az anyaországba távozottak hiányát pedig az onnan érkezettek száma nagyjából pótolja. Az 1941-es adatok két különböző szemléletű népszámlálás eredményeit összegzik. Dél-Erdélyben a román hivatalos szervek akkor – faji alapon – 363 ezer magyart mutattak ki. Ugyanott a magyar anyanyelvűek száma 1910-ben még 539 ezer volt. A különbség – 176 ezer fő – közelítőleg azonos az 1918 után, majd a bécsi döntést követően elmenekültek számával. (Az 1930. évi magyar népszámlálás születési hely szerinti statisztikája a dél-erdélyi megyékből 78 ezer elszármazottat regisztrált, a második menekülthullám 1941 februárjáig további 100 ezer főt ragadott magával.) Ami ezen felül hiányzik, az a megelőző két évtized természetes szaporulata – körülbelül ennyivel lehettek többen a dél-erdélyi magyarok anyanyelvi ismérve szerint. Az észak-erdélyi adatokból szintén inkább az anyanyelvűek a mérvadóak.

(Községek tucatjaiban még olyanok is magyar nemzetiségűnek vallották magukat, akik *egyáltalán nem tudtak magyarul.*)

A rövidebb időszakok vizsgálatának bizonytalanságait a II. világháború után megnöveli, hogy ettől kezdve már csak a román statisztika adatai állnak a rendelkezésünkre. Közülük – legalábbis Erdély területére vonatkozóan – az 1956. évi adatok tűnnek a legmegbízhatóbbnak. A közhiedelemben elterjedt számoknál alacsonyabb eredményre jutó becslések mindegyike erre a népszámlálásra alapoz. Annak adatait viszi tovább általában a nyolcvanas évek második feléig (tehát az újabb nagy menekült-hullám megindulásáig) a természetes népmozgalom összerdélyi mutatóira vetítve, egy kevés emigrációs veszteséget, s még kevesebb asszimilációs hiányt feltételezve. Bár az így kihozott számokkal szemben is lennének fenntartásaim, ellenvetéseimet nem részletezem, hiszen e számok lényeges nagyságrendi eltéréseket nem mutatnak. Ezen felül tisztában vagyok azzal, hogy egy mégoly óvatos számítás is óhatatlanul maga előtt görgeti az 1956. évi népszámlálás – egyáltalán nem kizárt – torzításait. Tehát a nagyközönséget éppúgy „félretájékoztatná”, mint az elnagyoltabb vagy ép-penséggel idealizált becslések.

A fenti táblázat számai már önmagukban is sok érdekességet rejtenek magukban (gondoljunk csak az anyanyelv és a nemzetiség szerinti szám adatok különbözőségére és fokozatos közeledésükre egymáshoz), de ezekre nem térek ki, mivel e számokkal most csak egy célt volt. Ráirányítani a figyelmet, hogy azok a különbségek, melyek a román népszámlálási adatközlések s a velük szembeállított becslések között *Erdélyben* folyamatosan kimutathatók, még a különböző szempontú adatfelvételek határértékeit figyelembe véve sem nagyobbak 200–250 ezer főnél. A legnagyobb eltérések is inkább az *anyanyelv* szerinti számított, illetőleg a *nemzetiség* szerinti hivatalos adatok között mutatkoznak. Az, hogy az adatok közötti „olló” 1956-ban összezárult szárai 1977-re újra szétnyíltak, a bukaresti statisztikai hivatal gyérülő és esetleges, sőt alkalmanként *dezorientáló* adatközléseinek a következménye. Teljesen természetes, hogy szükséges támpontok hiányában még a legjóhiszeműbb számítások is más következtetésre jutnak, mint amit a hivatalos közlések kinyilatkoztatnak.

Az 1992. évi népszámlálás többek között éppen azért remélhető korszakosnak, mert az etnikai viszonyokban hat évtized alatt bekövetkezett végletes változások mindenre kiterjedő leltárával – feltéve, hogy annak célja nem egy tabula rasa, s hogy nem csupán a „záró egyenleg”, de a „tételes kimutatás” is nyilvánosságra kerül – esélyt adhat a román nemzetiségi statisztika iránti bizalom *legalább részbeni* visszaszerzésére.

Teljes egészében persze ez most sem fog sikerülni. Az például előre látható, hogy ezt az esélyt az – összesített adatsorokban gyakorlatilag nem létezőnek nyilvánított – moldvai magyarság esetében a román statisztikai szolgálat eljátszotta. Itt továbbra is tág tere nyílik a „naiv hiedelmeknek”, attól függően, hogy a moldvai magyarok számát ki milyen mértékben azonosítja a iași-i egyházmegye római katolikus híveinek számával. Keserű paradoxon, hogy a magyar anyanyelvű csángóságot éppen saját papjaik tevékeny közreműködésével forgatták ki nemzetiségükből, ugyanazon püspök vezetésével, aki viszont a római katolikus egyház rovására elkövetett népszámlálói túlkapások miatt volt kénytelen tiltakozni. A moldvai magyarok statisztikai kálváriája arra hívja fel a figyelmet, hogy *a számok értéke vidékenként valóban eltérő* lesz. (Erre egyébként minden népszámlálás esetében találni példát.) Ez azonban nem lehet ok arra, hogy *mindenütt* kétségbe vonjuk hitelességüket. Ennek az eltérésnek a fokozatai, s különösen az összesített adatok alakulására gyakorolt hatása csak

a számok vidékenkénti (s főleg helységenkénti) ismeretében lesz megállapítható. Ebben az összefüggésben tagadhatatlan problémát jelent a nagyobb – olykor megyeyeni lakosságú – városok etnikai adatainak a megítélése. A falusi magyarság népességfőlétsége mindig is a városok adatsorai „nyelték el”, s nehéz megállapítani, hogy a számok stagnálásában vagy csökkenésében mekkora része volt a nagyvárosok népszámlálási bizottságai által esetleg szándékosan előidézett „statisztikai” veszteségnek. Az eredményeket könnyebb volna ellenőrizni, ha a nagyobb városok etnikai vonatkozású adatsorai kerületenként, lakónegyedenként részletezve is rendelkezésre állnának, nem beszélve annak tanulságairól, hogy így mondjuk Marosvásárhely, Kolozsvár mellett megismerkedhetnénk „Tudor-város”, „Monostor-város”, „Măraști-város” adataival is.

Szándékosan nem tértem ki az 1992. évi népszámlálás eddig ismert adatainak értelmezésére, értékelésére. Az előzetes adatokról még az év nyarán közzétett vaskos füzet a nemzetiségek vonatkozásában ugyanis, hiányosságai ellenére (az anyanyelvi számok kimaradása például több mint érthetetlen) már most is bővebb információkkal szolgál, mint amit az 1977-es tapasztalatok alapján remélhettünk. Csupán ezek feldolgozása kitenne egy nagyobb lélegzetű tanulmányt. Mindez azt a reményt kelti, hogy az ígéreteknek megfelelően a végleges közlés az – olyan-amilyen – felmérés bőséges adattárát fogja nyújtani. Annak ismeretében pedig mind állításaink, mind pedig kérdéseink megalapozottabbak lesznek.

JEGYZETEK

- 1 ROSTÁS Zoltán: *Lehetséges-e a népszámlálás? Igen, mert kell! Beszélgetés Dumitru Sandu szociológussal.* A Hét. XXII, 1991. 51. sz. 3. p.
- 2 GYARMATH János: *Az elnök számol. Magyarokat is...* Romániai Magyar Szó. 1991. november 19. 1. 3. p.
- 3 NITS Árpád: *Székely nyelv a láthatáron.* Romániai Magyar Szó. 1991. november 27. 1. p.
- 4 T. SZABÓ Edit: *A passzivitásnak örülnének. RMDSZ-vélemény.* Bihari Napló. 1991. december 1. 3. p.
- 5 *Manualul personalului de recensământ.* București, 1991, Comisia Centrală pentru Recensământul Populației și Locuințelor. 48–49., 94–96. p., *Amit a népszámlálásról tudnunk kell.* Erdélyi Híradó [a Szabadság melléklete]. 1992. január 8. 1. p.
- 6 E megkülönböztetésre az érdeklődők nem kaptak elfogadható magyarázatot. A Bihar megyei Népszámláló Bizottság alelnöke, Constantin Cimbru ezzel kapcsolatosan így nyilatkozott: „Ami az anyanyelv rovat kódjait illeti, nem tudom megmondani, miért került a székely és a csángó, valamint a szász és a sváb külön szám alá, hiszen ezek a magyar, illetve a német nyelvhez tartoznak. Feltételezem, hogy ezeket a paragrafusokat korábbi nyomtatványokból vették át.” SIMON Judit–BENKE Péter: *Népszámlálás és Ceaușescu hazajáró szelleme.* Erdélyi napló. II, 1992. 2. sz. 7. p. Hasonlóképpen vélekedett az országos népszámlálási bizottság elnöke is, aki az RMDSZ megbízottjával folytatott beszélgetés során az állította, hogy az úrlapok összeállítói – úgymond – tudatlanságból esetenként kétértelműen fogalmazhattak meg bizonyos kérdéseket, és a székely nyelv külön nyelvként történt feltüntetése is csak valami ehhez hasonló félreértésből származhatott. BOGDÁN Tibor: *Népszámlálók – népszemlélők.* Változó Valóság. II, 1992. 2. sz. 2. p. Az Országos Statisztikai Bizottság alelnöke, Alexandru Radocea egy interjúban védelmébe vette ugyan a megkülönböztetést, meggyőző érvet azonban ő sem tudott felhozni mellette. Magyarázata szerint e kategorizálást tudományos szempontok indokolják; segítségével a nyelvészek adatokhoz jutnak arról, hogy hányan beszélnek eltérő dialektust. Ugyanakkor maga is elismerte, hogy ez az eltérés jelentéktelen, hiszen, mint mondta, az előző népszámláláskor olyan kevesen diktáltak be székely nemzetiséget, hogy az nem befolyásolta a végeredményt. [A székely nemze-

- tiségük száma akkor országosan 1075, a székely anyanyelvűeké pedig mindössze 50 volt. V.E.Á.] Ennek ismeretében legalábbis furcsának tűnik végső érve, miszerint a hivatal nem vállalhatja annak felelősségét, hogyha valaki feltétlenül székelynek tartja magát, azt automatikusan magyarnak jegyezzék be. NITS Árpád: *Korrekt társadalomhoz korrekt népszámlálási adatokat.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 4–5. 1–2. p.
- 7 Az ezzel kapcsolatos aggályok összefoglalását ld. SZILÁGYI Aladár: *Hogy arról kódolunk.* Élet és Irodalom. XXXVI, 1992. 3. sz. 11. p.
 - 8 Bihari Napló, 1991. december 17. 3. p., január 4. 1. p., Erdélyi Napló. I, 1991. 18. sz. 5. p.
 - 9 *Fontos gyakorlati eligazítás...* Háromszék. 1992. január 8. 1. p.
 - 10 (benedek): *Megkezdődött a népszámlálás!* Szatmári Friss Újság. 1992. január 7. 1. p.
 - 11 *A sikerhez a lakosság együttműködése szükséges.* Jelen. 1992. január 3. 3. p.
 - 12 *Fontos gyakorlati eligazítás...* Háromszék. 1992. január 8. 2. p.
 - 13 FERENCZ Károly: *Nép- és lakásszámlálás 1992 januárjában.* Hargita Népe. 1991. november 1.
 - 14 FERENCZ Károly: *Nép- és lakásszámlálás 1992. január 7–14. között.* Hargita Népe. 1992. január 4. 7. p.
 - 15 HECSER Zoltán: *Ma kezdődik a népszámlálás.* Hargita Népe. 1992. január 7. 1–2. p., HECSER Zoltán: *Megkezdődött a nép- és lakásszámlálás.* Hargita Népe. 1992. január 8. 1. p.
 - 16 *Megszámláltatunk.* Udvarhelyi Híradó. 1992. január 9. 1. p.
 - 17 HÖLSZKY Gábor: *Magyarok vagyunk!* Romániai Magyar Szó. 1992. január 4–5. 1. p.
 - 18 *A Romániai Magyar Egyházak felhívása a népszámlálás ügyében.* Szabadság. 1992. január 7. 1. p., Háromszék. 1992. január 7. 1. p., Hargita Népe. 1992. január 8. 1. p.
 - 19 A Domokos Géza elnök által aláírt tiltakozás szövege a következő: „A Központi Nép- és Lakásszámláló Bizottság által megállapított utasításokat tanulmányozva, az RMDSZ Országos Elnöksége, a hibák elkerüléséért, a következő pontok módosítását kéri: 1. A népszámláló személyzet kézikönyvében, a 96. oldalon a lakosság anyanyelvének feltüntetésére szerepel a székely nyelv, ami alapvető hiba, ugyanis ilyen nyelv nem létezik. Szintén alapvető hiba a székely nemzetiség elkülönítése a magyartól (96. oldal). Ez a szétválasztás olyan besoroláshoz hasonló, amelyben a mócok, oltyánok, avasiak a románságtól elkülönülten szerepelnének. Következésképpen követeljük a 33. számú kód (székely) eltörlését, úgy az „Anyanyelv”, mint a „Nemzetiség” fejezetekben, ekképpen szüntetve meg ilyen megbocsájtathatlan hibákat egy országos jelentőségű felmérés alkalmával. 2. Az a tény, hogy a 15. és 16. pontok kódolását, melyek az anyanyelvre és nemzetiségre vonatkoznak, egy harmadik személy végzi, bizalmatlanságot idéz elő a lakosság körében. Következésképp kérjük az utasítás módosítását, felhatalmazva a felmérő munkát végző népszámlálókat e kódolás elvégzésére, annál inkább, mivel e két adat kódolása egyszerű, nehézséget nem okozó művelet. Meggyőződésünk, hogy ezen javaslatainkat figyelembe fogják venni a népszámlálás során, mert egy ilyen országos fontosságú tevékenység számára lényeges a bizalom és megbízhatóság légköre.” *Tiltakozó jegyzék az 1992-es Központi Nép- és Lakásszámláló Bizottsághoz – Bukarest.* Erdélyi Napló. I, 1992. 1. sz. 3. p.
 - 20 TÖKÉS László: *Tiltakozom. Temesvár szellemében.* Bihari Napló. 1992. január 10. 2. p., Új Magyarország. 1992. január 9. 4. p.
 - 21 *Tökés László megismétli.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 31. 1. p.
 - 22 A Kolumbán Gábor által jegyzett felhívás így hangzik: „A január 7-én elkezdődött népszámlálás lefolyásával kapcsolatban tagságunktól jelzések érkeztek arra vonatkozóan, hogy helyenként a számláló biztosok nem tartják be az előírásokat. A leggyakoribb visszaélések: ceruzával kitöltött kérdőívek; kéri a kérdőívek aláírását még kitöltésük előtt; tendenciózus, manipulatív kérdéseket tesznek fel az anyanyelvre és a felekezeti hovatartozásra vonatkozóan. Felhívjuk tagjaink figyelmét, hogy fokozott éberséggel és figyelemmel kísérjék a számlálást és jelezzenek azonnal és dokumentálhatóan – a pontos név és lakcím megjelölésével – mielőtt aláírják az ívet, minden visszaélési kísérletet, a helyi RMDSZ-szervezetek irodáiban. A megyei szervezetek közöljék a Bukaresti Elnöki Hivatalnak, a pontos adatok megjelölésével az észlelt visszaéléseket, hogy azonnal továbbíthassuk a népszámlálás főbiztosának.” *Felhívás.* Szabadság. 1992. január 10. 1. p.

- 23 A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Országos Elnöksége: *Közlemény*. Szabadság. 1992. január 14. 1, 4. p.
- 24 Az RMDSZ elnökségi ülésén egyöntetűen állapították meg, hogy „a nemzetiség és az anyanyelv beírása, kódolása, valamint a vallást deklarálók nyilatkozatának bejegyzése körüli ‘hivatalos’ utasítások rendeltetészerűen szolgálják a valóság meghamisítását. Az RMDSZ elnöksége ezért is tartja szükségesnek, még talán az idei nyár folyamán, egy, a hazai magyarságot külön feltérképező összeírás végrehajtását, melynek eredményeként reális statisztikai felmérést kapnánk Románia és Erdély magyar nemzetiségű népességéről. *Külön népszámlálást javasol az RMDSZ*. Bihari Napló. 1992. január 14. 1. p.
- 25 MAG Péter: *Az RMDSZ fenntartással kezeli a népszámlálást*. Népszabadság. 1992. január 15. 3. p.
- 26 SZÁSZ János: *Számháború*. Romániai Magyar Szó. 1992. január 16. 1. p.
- 27 A két egyházi méltóság által közösen jegyzett felhívás szerint még a népszámlálás első napjaiban jelzések érkeztek bizonyos szabálytalanságokról: Bukarest övezetében és Bacău megyében egyes katolikus híveket hivatalból ortodox vallásúnak jegyezték be; hasonlóképpen jelezték, hogy a vallási hovatartozás rovatot az összeírók ceruzával töltötték ki és nem tintával vagy golyóstollal. „Kérjük az illetékes közegeket, hogy előírászerűen járjanak el ezekben a helyzetekben, és felhívjuk híveinket, hogy ezen nehézségek ellenére is a katolikus egyházhoz való tartozásuk mellett tegyenek hitet.” *Mersul recensămintului*. România liberă. 11–12 ianuarie 1992. 1. p.
- 28 *Robu érsek is tiltakozik*. Bihari Napló. 1992. január 11. 1. p.
- 29 Ezekről Czédly József, a bizottság bukaresti tagja számolt be egy interjú keretében. BOGDÁN Tibor: i. m. 2. p.
- 30 SZILÁGYI Aladár: *Vízkereszt, vagy amit akarnak*. Bihari Napló. 1992. január 8. 2. p.
- 31 ÓSZ Péter: *Megszámláltattunk, és híjával találtattunk*. Csángó Újság. 1992. január. 1, 3. p., VETÉSI László: „*Jába tapodják le a csángó nemzetiséget!*” *Népszámlálás Lészipeden*. Romániai Magyar Szó. 1992. április 11–12. melléklet, a-b. old., Kapu. 1992. 5. sz. 53-55. p., CSOMA Gergely – BOGDÁN FALVY János: *Népszámlálás a moldvai csángó falvakban*. „Megfog vala apóm, szokor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993, Lakatos Demeter Egyesület. 165–167. p. A megfélemlítő akciókról a Magyar Televízió Panoráma című műsorának 1992. január 24-i adásában Kallós Zoltán számolt be a magyarországi nyilvánosság előtt.
- 32 Tiltakozó levelét (fordításban) teljes terjedelmében idézzük: „Alulírott Percă G. Margareta, a Neamț megyei Szabófalva (Săbăoani) község lakosa (személyi igazolványom: DG 184723) 3-as népszámláló szekció 15-ös számú körzetébe voltam beosztva a 281934. sz. mappával. Szentül meg voltam győződve, hogy országunk új demokratikus viszonyai közepette igazságosabb, korrektebb népszámlálást végeznek az eddigieknél; különösképpen azért is, mert a miniszterelnök úr, valamint az ország sorsáért felelős összes személyiségek hívták fel az ország lakosságát, hogy minden félelem és tartózkodás nélkül őszintén bevallhatja a nyomtatványok által kért adatokat, s ezáltal a kormány valós statisztikához jut. Nagy meglepetésemre azonban azt kellett tapasztalnom, hogy 1992 január elsejével kezdődően a Jászvásári (iași-i) Római Katolikus Püspöki Hivatal megbízottja és a község plébánosa naponta állhatatosan és következetesen arra szólította fel a község lakosságát, hogy okvetlenül román nemzetiségűnek vallja magát az összeírásakor. Azzal érveltek, hogy a római katolikus megnevezés a „román” névből ered. A lakosság körében elindított agitálás 1992. január 6-án jutott a csúcspontjára, amikor is a pap megfenyegette a híveket, mondván: amennyiben nem vallják magukat román nemzetiségűeknek, az a helyzet fog előállni, mint 1940-ben, amikor felmerült a moldvai csángó magyarság kitelepítésének a kérdése. Tiltakozva a durva beavatkozás ellen, ami egy olyan intézmény részéről jött, mely nagy hatással van a falu lakosságára, és amelynek nyilvánvaló célja: meghamisítani a népszámlálás végeredményét – én 1992. január 7-én reggel az összeírómappát (mapa de recenzor) leadtam a községi polgármesteri hivatalhoz; ugyanakkor azonnal jelentettem az esetet a megyei prefektúrának, valamint a Népszámláló Központi Főigazgatóságnak Bukarestbe a 813-700 telefonszámon. Megjegyezni kívánom, hogy eme törvénytelen beavatkozást az egyház szolgálai részéről, akik a szószerket a nép megfenyegetésére használják azért, hogy az azt vallja, mondja, amit ők diktálnak – a szabófalvi községi polgármester és a titkár tudomására hoztam már 1992. január 3-án, ennek

- azonban semmi eredménye nem volt a dolgok jó irányba való terelése érdekében.” A bátor hangú nyílt levél először a Romániai Magyar Szó 1992. január 23-i számában jelent meg, majd számos hivatkozás nyomán vált széles körben ismertté.
- 33 KOMÁN János: *Lefejezett kezdeményezés?* Romániai Magyar Szó. 1992. március 14–15. 1. p.
- 34 (indig): *Számlálóbiztos sem lehet akárki.* Bihari Napló. 1992. január 4. 2. p. Ugyanott olvasható a helyi prefektushoz címzett RMDSZ-beadvány, mely szintén foglalkozik ezzel a problémával.
- 35 LAZÁR, Virgil: *Undă de șoc a naționalismului oficial.* România liberă. 26 noiembrie 1991. 4. p. Idézi BARABÁS István: *Megszámlált magyarok.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 7. 3. p.
- 36 *Cu creionul pe hîrtie.* România liberă. 7 ianuarie 1992. 1. p.
- 37 GROZA, M: *Propaganda maghiară privind recensămîntul: prima încălcare a Art. 29 (Libertatea conștiinței) din Constituție.* Adevărul Harghitei. 8 ianuarie 1992. 1, 3. p., MANOLĂCHESCU, Dumitru: *Nereguli la recensămînt.* Cuvîntul nou. 9 ianuarie 1992. 1. p., MANOLĂCHESCU, Dumitru: *Se greșete fără deosebire de naționalitate!* Cuvîntul nou. 11 ianuarie 1992. 1. p. A cigányok magyarként történő beírása – főként Hargita megyében – külön vádpont volt. CHIPER, Gheorghe: *„Țigani trebuie să-și aibă neapărat identitate lor de țigani.”* Adevărul Harghitei. 9 ianuarie 1992. 1–2. p., CHIPER, Gheorghe: *De ce n-a mai revenit Rafi János?* Adevărul Harghitei. 10 ianuarie 1992. 1, 3. p. ILUȚ, Aurelia: *Cîteva mici necazuri.* Adevărul Harghitei. 14 ianuarie 1992. 1. p.
- 38 ȘEGA, Liana: *Mulțumiri, tutoror. Insemnări de recenzor.* Azi. 14 ianuarie 1992. 2. p.
- 39 Részlet a helyi statisztikai hivatal igazgatóhelyettesével – a megyei népszámlálási bizottság titkárával – Gheorghe Bărbulescu által készített interjúból, mely a Cuvîntul liber 1992. január 10-i számában jelent meg.
- 40 A helyi román lap tudósítója a marosvásárhelyi 75. számlálókörzetben tapasztaltak alapján ironikus éllel állapítja meg, hogy minden magyar valóságos „szakértőnek” bizonyult az összeírás rendszerében, görcsösen ragaszkodván a nemzetiség rovathoz, különösen annak sajátkezü kitöltéséhez, amit azonban a népszámlálási utasítások nem engedélyeztek. Egyesek még az állampolgárság rovatba is a „magyar” szót akarták bejegyeztetni, úgy hogy emiatt „alkotmánytani előadást” kellett rögtönözni nekik. MUREȘAN, Doru: *D-ale.. recensămîntului.* Cuvîntul liber. 9 ianuarie 1991. 1. p. Egy Bihar megyei magyar népszámláló hasonló esetekről számolt be: „... a magyar ajkúak zöme, arra a kérdésemre, hogy „Állampolgársága?” gyorsan, csípőből lökve, magabiztosan, hogy ne hogy lemaradjanak, kijelentették: „Magyar”. Pár szóban elmagyaráztam, mi a helyzet, majd jött egy újabb kijelentés: „Ja, igen. Akkor román.” DAIKA Attila: *Volt egyszer egy népszámlálás...* Bihari Napló. 1997. január 17. 5. p.
- 41 Ez ügyben az RMDSZ Bihar megyei Bizottsága intézett felszólítást a prefektushoz, és a helyi lakosság erre vonatkozó igényét a Megyei Statisztikai Hivatal vezetője is közvetítette az Országos Népszámlálási Bizottsághoz. *Hogy híjával ne találtassunk.* Bihari Napló. 1992. január 4., 1–2. p., illetve uo. JAKABFFY László: *Módosítsák a szabályzatot!* Bukarestből kezdeti értetlenség után január 8-án érkezett meg az engedély az országos népszámlálási bizottság alelnökétől, hogy a számlálóbiztosok bevezethetik az említett kódokat a nyilatkozó jelenlétében. KINDE Annamária: *Zavarok a kódolás körül.* Bihari Napló. 1992. január 10. 1. p. A módosító rendelkezésről a helyi magyar napilap már másnap hírt adott, „az információs hálózat rövidzárata” miatt azonban a körzeti felügyelők csak két nappal később, január 10-én kaptak hivatalosan is tájékoztatást. Csak ezután értesíthették a főbiztosokat, akikre a számlálóbiztosok közvetlen eligazítása tartozott. KINDE Annamária: *Helyesbít a hivatal.* Bihari Napló. 1992. január 11. 1. p.
- 42 SIMON Judit – BENKE Péter: i. m. 7. p.
- 43 BOKOR András: *Megszámláltattál, és...* Bihari Napló. 1992. január 15. 2. p.
- 44 KISS Zsuzsa: *Megszámláltattunk?* Romániai Magyar Szó. 1992. január 10. 1. p.
- 45 BÉRES Katalin: *Dumitrașcu úr megvédi a székelyeket.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 10. 1. p., B. T.: *Jogos éberségre szólítani.* Magyar Hírlap. 1992. január 10. 3. p.
- 46 COJA, Ion: *Amestec inadmisibil al U.D.M.R. în desfășurarea recensămîntului.* Dimineața. 9 ianuarie 1992. 1–2. p.
- 47 GYARMATH János: *Megszámolatlanul.* Romániai Magyar Szó. 1992. január 17. 1. p., MAG Péter: *Vatra-vádaskodás az RMDSZ ellen.* Népszabadság. 1992. január 16. 3. p.

- 48 CONȚIU, Viorel: *Recensămîntul 1992 – viziunea de ansamblu*. Phoenix. Februarie 1992. 4. p.
- 49 CISMAȘ, Ioan: *Recensămîntul populației – o profitabilă afacere. Pentru cine?* Cuvîntul liber. 25 ianuarie 1992.
- 50 MAGYARI Lajos: *Tajtékzik a kampány*. Háromszék. 1992. január 11.
- 51 BOGDÁN Tibor: i. m. 2. p.
- 52 KINDE Annamária: *Mennyi jött ki, mennyi jött ki?* Bihari Napló. 1992. január 22. 1–2. p., SIMON Judit: *Blöff*. Erdélyi Napló. II, 1992. 4. sz. 5. p.
- 53 KOMÁN János: i. m. 1. p.
- 54 DOMOKOS Péter: *Kabáthoz a gombot*. Háromszék. 1992. június 4. 5. p., *Ennyien lennének?* Népszámlálás. 1992. június 4. 3. p. PUSKÁS György: *Megszámláltattunk és híjával találtattunk!* Népszámlálás. 1992. június 27. 2. p. A külön magyar népszámlálás terve néhány elszigetelt, kudarcos helyi kísérlet után 1993 tavaszán vetődött fel még egyszer komolyabb formában (a saját „kisebbségi parlament” felállításával, s az ehhez szükséges „belső választásokkal” összefüggésben), majd ezt követően végképp lekerült a napirendről. Később felelős parlamenti képviselők elismerték, hogy a külön népszámlálás könnyelmű ígéret volt; az RMDSZ-tisztségviselők nem gondolták végig a művelet nehézségeit. Sem az ehhez szükséges óriási háttérapparátus nem áll az RMDSZ rendelkezésére, sem jogi keret nem létezik egy abszolút biztos, a nemzetközi fórumok által is elfogadott népszámláló művelet lefolytatásához. BOTOS László: *Egy könnyelmű ígéret*. Új Magyarország. 1994. július 27. 3. p.
- 55 ORBÁN Ferenc: *...és híjával találtattunk*. Ring. 1992. 3. sz. 11. p.
- 56 FARKAS Árpád: *Lenyelhetetlenül*. Háromszék. 1992. január 14.
- 57 BÍRÓ Béla: *Egyenes gerinc*. Brassói Lapok. 1992. június 5. 1. p.
- 58 TÖKÉS István: *Őnvizsgálat*. Romániai Magyar Szó. 1992. június 5.
- 59 NITS Árpád: *Számháború?* Romániai Magyar Szó. 1992. június 2.
- 60 *Mit bizonyít a népszámlálás?* Új Magyarország. 1992. június 10. 5. p.
- 61 DOMOKOS Péter: i. m. 5. p.
- 62 A 22 című lapból idézi FARKAS Árpád: *A kormányfő csettint*. Háromszék. 1992. június 9. 1. p.
- 63 DOMOKOS Péter: i. m. 5. p., (vajk) [Vajnovszki Kázmér] : *Hithű számok*. Erdélyi Napló. II, 1992. 24. sz. 5. p.
- 64 ȘEGA, Liana: *Mai mult decît a simplă numărare*. Azi. 7 iulie 1992. 4. p. A demográfusként nemzetközi elismertségnek örvendő szakember utóbb, az 1992. szeptember 2–5. között Budapesten megrendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia szekcióülésén magyarázkodni kényszerült ez ügyben, ahol hangsúlyozta, hogy az interjúban foglaltak kizárólag személyes véleményét tükrözik.
- 65 KÁDÁR Gyula: *Hány magyar él Romániában?* Romániai Magyar Szó. 1992. április 24. 1, 7. p.

Az erdélyi magyarság lélekszámáról

Közel két éve már, hogy napvilágot láttak az 1992. évi romániai népszámlálás előzetes eredményei. Ezekből megtudhattuk, hogy az adatfelvétel 1 millió 620 ezer magyar nemzetiségű lakost talált az ország területének egészén. Közülük mintegy 1 millió 600 ezren a tágabb értelemben vett Erdélyben élnek. Mivel viszonylag friss adatokkal rendelkezünk e tárgykörben, joggal vethető fel, hogy mi indokolja a fenti címmel íráshoz fogni. Vajon van-e értelme fejtegetésekbe bocsátkozni olyasvalamiről, ami – lényegénél fogva – ténykérdés. A felfokozott várakozás után azonban az első részeredmények láthatóan nem elégitették ki az érdeklődőket. A szakmai közvéleményt azért nem, mert az ismeretessé vált adatok szűkösek és „féloldalások” voltak (nem publikálták pl. az anyanyelvi hovatartozásra vonatkozó számokat). A nagyközönség pedig csalódott, mert a közzétett számok alaposan rácaffoltak a romániai magyarság nagyságáról „forgalomban lévő” közkeletű vélekedésekre. S itt nem egyszerűen statisztikai mennyiségről van szó. A népszámlálás szenttelen adatközlése egy, a Kós Károly-i *Kiáltó* szó óta metaforikus jelentéstöbblettel bíró képet kezd ki: a kétmillió erdélyi magyarságét, mellyel „minden időben számolnia kell annak, aki szuverenitását reá kiterjesztette”. E metaforában gondolkodás logikája szerint vagy a hivatalos statisztikát kell hazugságnak nyilvánítani és mindent elkövetni az igazság felmutatása érdekében, vagy pedig tudomásul kell venni: a zsidók és a németek távozása után immár a magyarságnak sincs jövője sem Erdélyben, sem Romániában.¹ Nem csodálhatjuk, ha a romániai magyarságot sokan olyan, szinte „fiktív népességként” jelenítik meg, amely nem a valóságos népesedési viszonyoknak megfelelően, hanem egy utópisztikus demográfiai modell tértől és időtől független törvényszerűségeinek engedelmessé alakul.

Hálátlan dolog – az ideológia mezsgyéjéről a statisztikához visszatérve – az utópiát a valósággal ütköztetni. Ez azonban nem feltétlenül jelenti a romániai népszámlálások igazolását. Hiszen hitelük – gondoljunk csak az 1992. évi adatfelvétel anomáliáinak sajtóvisszhangjára – igencsak kétséges. Bár nehéz eldönteni, hogy a mostani összeírás, vagy a róla való beszélés politizálódott át inkább, az eredményekre óhatatlanul is hatást gyakorló politikai hisztéria ténye tagadhatatlan. Jogosultnak tűnik tehát – a mindkét irányú elfogultságok ellenében – a rendelkezésre álló tényanyag reálisabb értékeléséhez hozzájáruló alternatív hipotézisek megfogalmazása.

A következőkben magam is egy ilyen hipotézist kívánok körvonalazni, előrebocsátva, hogy nem a romániai népszámlálások úgynevezett „hamisításainak” mindenáron való bizonyítása, hanem a most lezajlott népszámlálás *végleges* eredményeivel kapcsolatos – ideologikus felhangoktól mentes – várakozás megfogalmazása a célom. Ennek során a magyarság feltételezett természetes szaporodásának és külső vándorlásainak összevetésével először népességszáma (lehetséges) alakulását követem nyomon. Az így nyert eredményt és az *előzetes* népszámlálási népességszámot egybevetve sorra veszem azokat a szempontokat, amelyek révén az előzetes közlés sommás

A tanulmány először a sepsiszentgyörgyi Európai Idő 1993. 17–18., 19–20., 23–24., illetőleg a kolozsvári Szabadság 1994. március 16., 23., 30., április 13. számaiban, majd jelentősen bővített és átdolgozott formában a szegedi Tiszatáj 1994. 8. számában látott napvilágot. Románul megjelent Despre numărul maghiarilor din Transilvania címmel. In: Fizionomia etnică și confesională fluctuantă a regiunii Carpato-balcanice și a Transilvaniei. Odorheiu Secuiesc, 1996, Asociația Culturală Haáz Rezső. 45–81. p. Jelen közlés – apróbb módosításokkal és a frissebb adatközléseknek megfelelően aktualizálva – ez utóbbi változattal azonos.

nemzetiségképe árnyalható. A hipotetikus és a tényleges nemzetiségi népességszám közötti eltérés magyarázatát egyelőre nem keresem. Erre – a népszámlálás érdemi kritikájával együtt – csak a mindenre kiterjedő végleges adatközlés birtokában nyílik lehetőség. A hazai szakemberek gyakorlatához igazodva a II. világháborút követő népszámlálások közül leginkább elfogadott – bár kifogástalannak nem tekinthető – 1956. évből indulok ki. Erre alapozva – a bizonytalansági tényezők körét szűkítő – nem a romániai, hanem csupán a Kárpátokon inneni (a továbbiakban: erdélyi) magyarság gyarapodására vonatkozó feltételezésemet vázolom.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG TERMÉSZETES SZAPORULATA 1956–1992 KÖZÖTT

Mindenekelőtt Semlyén Istvánt idézem: „Amikor népesedési kérdésekről beszélünk, nem gondolkozhatunk egyszerű, egy- vagy kétismeretlenes egyenletekben. A népesedési magatartás számtalan tényezőnek együtt- és egymásrahatásától függ, s e tényezők között a gazdasági-anyagi természetűek éppoly nagy szerepet játszanak, mint a kulturálisak meg a hagyományokból fakadók, a tömeglélektaniaknak pedig szinte akkora szerepük van, mint a törvényes rendelkezéseknek. Ezért *a valóságot leegyszerűsítő népesedési egyenletek felállítására csak zsákutcába vezetethet.* [Kiemelés tőlem. V.E.Á.] Talán az a leghelyesebb, ha demográfiai aporémákban gondolkodunk, és hozzá sem fogunk ezek megoldásához, amíg nem tanulmányoztuk kellőképpen nemzetiségünk egyes sajátosságait, ide értve a nemzetiségi mobilitás rendhagyó eseteit, az interetnikus diaszpóra személyközi kapcsolatait, a heterogén párválasztás gyakoriságát és még sok egyebet.”²

A népesedéskutatóként is múlthatatlan érdemeket szerzett erdélyi közíró, aki a közelmúltban – a hivatal sáncain kívüliek által megszerezhető adatok publikusságának határait is oldva – talán a legtöbbet tette a romániai magyarság demográfiájának tanulmányozása terén, pontosan tudhatta, mit jelent az *aporémákkal* való méltatlan küszködés. A nemzetiségi lét megnyilvánulásainak mindenre kiterjedő statisztikai számbavétele helyett – az adatok hiányának problémájával bíbelődni. Így különösen megszívlelendők tudósi lelkiismeretességéből fakadó intelmei, amikor rögtön az első lépésnél szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközünk.

A nemzetiségek népmozgalmáról ugyanis a II. világháború óta *nem áll rendelkezésünkre hivatalos kimutatás.* A magyarság természetes szaporodására vonatkozóan általában az *erdélyi részek átlagmutatóját* szokás irányadónak venni, sőt egyes nézetek szerint a romániai magyarság szaporulata egyenesen az *országos átlagok* értéksávjában mozog.³ Ez utóbbi vélemény képviselői többnyire két, hangsúlyozottan magyar többségű székelyföldi megye (Hargita és Kovászna) természetes szaporulatának országos átlag feletti, illetőleg a szép számban magyarok által is lakott Maros és Szatmár megyék országos középmezőnyben szóródó értékeire alapoznak. Az – etnikailag is színezett – egyenlőtlen gyarapodás különbségeit országosan nivelláló, egyoldalú és túlzó általánosításokat azonban illuzórikusnak kell tekintenünk, hiszen Erdélyben a természetes szaporodás aránya a század eleje óta kimutathatóan mindig alacsonyabb volt, mint a Regátban. A románság és a magyarság természetes népmozgalmi arányszámainak *erdélyi szintű* egybemosása már kevésbé kifogásolható, mivel azok, az itteni részek összesített eredményeit tekintve, a két világháború között még valóban nagyjából azonosak voltak. Néhány töredékesen közzétett nemzetiségi részadat alapján azonban a románság javára bekövetkezett eltolódások lehetőségével Er-

délyben is számolnunk kell. 1966-ban például a születési arányszám országosan 14,3, Erdélyben 13,9, míg a magyar nők elveszüléseinek számaránya itt is, ott is csupán 12,8 ezrelék volt.⁴ Ugyanez az érték a románok esetében (a hivatalosan mindmáig egyetlenként közölt 1965-ös adatokat az 1966. évi népszámlálási eredményekre vetítve) mind az ország területének egészén, mind pedig Erdélyben 14,7–14,8 ezrelék körül mozgott.⁵ Hasonló tendencia feltételezhető 1966–1977 között, amikor a nyers elveszületési arányszám a magyar családokban évi átlagban 18,4 ezrelék volt az országos 20,8 és az erdélyi 19,4 ezrelékes értékkel szemben.⁶

1. TÁBLÁZAT Élveszületések száma, 1966–1976 (ezer lakosra)

Év	Magyar nemzetiség	Országos átlag	Erdélyi átlag	Országos Erdélyi átlag különbsége a magyar nemzetiség átlagához képest
1966	12,8	14,3	13,9	1,5
1967	21,2	27,4	23,5	6,2
1968	22,9	26,7	23,7	3,8
1969	21,4	23,3	21,6	1,9
1970	19,8	21,1	20,1	1,3
1971	17,9	19,5	18,6	1,6
1972	17,4	18,8	18,1	1,4
1973	16,6	18,2	17,8	1,6
1974	18,0	20,3	19,5	2,3
1975	17,3	19,7	18,8	2,4
1976	17,1	19,5	18,6	2,4
Átlag	18,4	20,8	19,4	2,4

Említésre méltó még, hogy frissebb információk szerint az 1977. évi népszámlálás időpontjában az 50–54 éves, tehát befejezett termékenységű nők korcsoportjában az átlagos gyermekszám a román nőknél 2,4, a magyar nőknél pedig 2,2 volt. Ez utóbbi érték a népesség változatlan szinten tartásához szükséges ún. reprodukciós együtthatóval azonos, vagyis a magyarság ekkor már – hosszabb távon – éppen csak önmagga „újratermelésére” volt képes.⁷

Nemzetiségi halandósági adatokat nem hoztak nyilvánosságra. 1966–1977 között a magyarság nyers elveszületési mutatószámainak és az évi átlagos 4,8 ezrelékes nemzetiségi gyarapodásnak egyszerű aritmetikai számításal 13,5 ezrelékes halálozási arányszám felelne meg. (Az országos átlag ugyanekkor 9,4, az erdélyi pedig 10,2 ezrelék volt.) Ezt az eredményt – elsősorban a számítás alapjául szolgáló nemzetiségi adatok megbízhatatlansága miatt – nem fogadhatjuk el valósnak. Az azonban okkal feltételezhető, hogy a magyarság átlag alatti születési arányszámához az átlagot közelítő, vagy azt esetleg meg is haladó halálozási mutatók járulnak. Az 1966–1985 közötti népmozgalmi adatokból ugyanis (2. táblázat) kitűnik, hogy Hargita és Kovászna megyében a halandósági ráta nem sokkal marad el az erdélyi átlagtól (1977 után Maros megyében is hasonló a helyzet); olyan, a magyarok által jelentős számban lakott megyékben pedig, mint Szilágy, Szatmár, Bihar, Temes és Arad, ez a ráta az erdélyi középpérték fölé emelkedik.

Az ugyancsak számottevő magyar lakossággal bíró Máramaros, Kolozs és Brassó megyék átlagosnál kedvezőbb halálozási arányszámait már kockázatos dolog lenne az ott élő magyarságra általánosítani. E problémakör egyebek között a területi mobilitással és a városodással függ össze. Köztudomású, hogy az erdélyi magyarság korábban a régió átlagánál magasabb arányban volt város lakó, a városokban már hosszabb ideje megtelepült népesség természetes gyarapodása pedig rendszerint kisebb. E ten-

2. TÁBLÁZAT

Az erdélyi megyék népmozgalmi arányszámai, 1966–1985

Megye	1966–1976			1977–1985		
	Természetes szaporulat	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporulat	Élveszületés	Halálozás
	(ezer lakosra, éves átlagban)					
Fehér	9,7	20,1	10,4	6,1	17,0	10,9
Arad	1,8	15,0	13,2	-1,9	12,3	14,2
Bihar	7,8	18,9	11,1	3,8	16,0	12,2
Beszterce-Naszód	14,1	23,9	9,8	11,9	21,5	9,6
Brassó	10,3	18,2	7,9	7,5	15,3	7,8
Krassó-Szörény	3,8	15,7	11,9	2,1	14,2	12,1
Kolozs	9,8	18,9	9,1	5,6	15,6	10,0
Kovászna	10,7	20,8	10,1	9,1	19,5	10,4
Hargita	11,8	21,7	9,9	8,5	18,5	10,0
Hunyad	9,7	19,3	9,6	5,1	15,2	10,1
Máramaros	13,9	23,0	9,1	10,7	20,1	9,4
Maros	11,9	21,1	9,2	6,8	17,0	10,2
Szatmár	11,8	22,1	10,3	7,8	18,9	11,1
Szilágy	10,6	21,6	11,0	6,3	18,3	12,0
Szeben	11,8	21,1	9,3	8,1	17,4	9,3
Temes	3,3	15,1	11,8	1,0	12,8	11,8
Erdély összesen	9,2	19,4	10,2	5,7	16,4	10,7
Országos átlag	11,4	20,8	9,4	7,0	17,1	10,1

dencia durván leegyszerűsítve a következőképp jellemezhető: a városi környezet a születésszám mérséklésének irányába hat, a születések csökkenése a népesség demográfiai elöregedéséhez vezet, s ez bizonyos idő elteltével törvényszerűen magasabb halálozási arányszámot von maga után. Az erőltetett iparfejlesztésen alapuló „második urbanizáció” időszakában a mozgékonyabb termékeny korosztályok városba áramlása bizonyos fokig késleltette ezt a folyamatot. A városi népesség ilyen értelmű „ruralizációja” azonban – a Székelyföldet leszámítva – túlnyomórészt az egyre nagyobb számban betelepülő románságnak köszönhető. Az erdélyi románság ráadásul – az ott élő magyarsággal szemben – fölös számú „külső” népességi tartalékokkal is bírt. Mint arra Semlyén István több alkalommal rámutatott, népesedési szempontból két részre lehetne osztani az országot: az alacsonyabb termékenyséű délnyugati-déli és a legutóbbi időkig hagyományosan gyarapodó keleti-északkeleti övezetre. (Ez az övezet Máramaros, Szatmár, Beszterce-Naszód, Hargita és Kovászna megyékre, ezen felül Moldvára és a vele határos Tulcea megyére, erdélyi viszonylatban tehát 60 százalékban román lakosságú, összességében pedig döntően Kárpátokon túli régiókra terjed ki) Demográfiai szempontból az egész ország ez utóbbi – keleti – országrész népességfölségéből él. A népességi tartalékokat számba véve, területi eloszlásukat feltérképezve belátható, hogy a hagyományosan város lakó magyarság természetes gyarapodásának csökkenését csak kis mértékben ellentételezhette a városok szűkebb vonzáskörzetéből történő beköltözés, illetőleg a földrajzi távolság növekedésével arányosan gyérülő székelyföldi „kirajzás”. Ezzel szemben az újonnan és gyorsan városodó románságnál – még az egyébként alacsony reprodukciós mutatókkal jellemezhető Dél-Erdélyben is – jó ideig a tömegesen (s köztük szép számban a Regátból) beköltöztek magasabb termékenysége dominált. Ettől az átmeneti népesedési előnytől „a nagyobb városokban élő magyarság a régebbi urbanizáltság, a magyar beköltözők csekélyebb száma, és ezeknek a városi magyar etnoszba való gyorsabb integrációja miatt elesett”.⁸ Hivatkozhatnék még néhány, a hetvenes években (szórványvi-

déken, aprófalvakban, városi tömbnegyedekben) végzett egyedi demográfiai és szociológiai vizsgálódásra, melyek szintén a magyarság kedvezőtlenebb szaporulatára vonatkozó feltevést támasztják alá.⁹ Mindezek alapján nem fölösleges óvatosság az erdélyi magyarság természetes szaporodásának arányszámait az országész átlagánál alacsonyabb – a születési arányszámokban mutatkozó eltérés alapján legalább 1 ezrelékponttal csökkentett – értékben feltételezni.

A természetes szaporulat Erdélyben 1956-tól követhető folyamatosan nyomon: az idevonatkozó források 1956–1966 között 7,7, 1966–1977 között 10,7, 1977–1985 között 5 százalékos gyarapodást regisztrálnak. Ez az egyes időszakok végeredményeinek középarányosához viszonyítva évi átlagban 7,5, 9,1, illetve 5,7 ezreléknek felel meg. 1989-ben ez az érték már csupán 4,2 ezrelék volt, 1991-ben pedig az előzőnek a felét sem érte el. Az erdélyi magyarság gyarapodása az előbbiek szerint (hipotetikusán 1 ezrelékkal csökkentett arányszámokkal), a nemzetiségi és anyanyelvi értéket egyaránt továbbgörgetve 1956–1966 között 105–110 ezer, 1966–1977 között 155–160 ezer, 1977–1985 között 75–80 ezer, a továbbiakban még mintegy 25–30 ezer, összesen 360–380 ezer főnyire becsülhető. (Ugyanezek a számok az átlagmutató 1 ezrelékes csökkentése nélkül 435–450 ezer körül alakulnának.)

3. TÁBLÁZAT

A természetes szaporulat Erdélyben, 1956–1991

Időszak*	Abszolút számban (ezer fő)	A gyarapodás évi átlagos üteme (ezrelék)	A magyarság feltételezett természetes szaporulata** (ezer fő)	
			nemzetiség	anyanyelv
1956–1965	481,5	7,5	105,0	110,0
1966–1976	715,4	9,1	155,0	160,0
1977–1985	374,4	5,7	75,0	80,0
1985–1991	181,8	3,6	25,0	30,0
1956–1991	1753,1	7,0	360,0	380,0

* 1956.I.1., 1966.I.1., 1977.I.1., 1985.VII.1., 1992.I.1. között

** 1 ezrelékponttal csökkentett arányszámok alapján

A magyar *nemzetiségű* lakosok lélekszáma Erdélyben 1956-ban 1 millió 558 ezer volt, a magyar *anyanyelvűeké* pedig 1 millió 616 ezer. Az erdélyi magyarok számának tehát – optimális körülmények között – az 1992. évi népszámlálás időpontjában a *nemzetiségi* ismérv alapján el kellett volna érnie az *1 millió 920 ezret*, *anyanyelv* szerint pedig a *kétmilliót*.

Ezek az elméleti értékeken a számok mikrorégiónkénti (megyéenkénti) végigvezetése sem változtatna lényegesen, a csökkentett ráták használata pedig némiképp ellensúlyozza a „valóságot leegyszerűsítő népesedési egyenlet” elkerülhetetlen torzításait. Az átlagszámokból kirajzolódó népmozgalmi tendenciák további árnyalására nincs lehetőségünk. (Sem a magyarság nem- és életkor szerinti összetételére, sem társadalmi rétegződésére, foglalkozási megoszlására, földrajzi és társadalmi mobilitására, sem pedig műveltségi szintjére, iskolázottságára vonatkozóan nem kerültek nyilvánosságra közelebbi adatok.)

Természetesen egy mégoly körültekintő népesedési előrejelzésnek is megvannak a maga korlátai, hiszen – Semlyén István szavaival – *az emberi viselkedés végső soron kiszámíthatatlan*. Ez különösen igaz az etnikai hovatartozást illetően. Tudatában kell lennünk annak, hogy a nemzetiségi-anyanyelvi számok alakulását az identitásválasz-

tás rejtettebb, népmozgalmi módszerekkel nem prognosztizálható mozgásai jelentős mértékben befolyásolják. (Rendezett nemzetiségstatisztikai viszonyok között ezekre az – asszimilációs – mozgásokra éppen a számított nemzetiségi népességszám és a népszámlálási eredmények közötti eltérésekből lehetne visszakövetkeztetni.) Komoly bizonytalansági tényezőt jelent, hogy egyes számítások szerint az erdélyi magyarságnak már a hetvenes években közel az egynegyede (kb. 400 ezer lélek) olyan interetnikus diaszpórában – a nemzetiségi kötődést erőteljesen lazító kisebbségi közegben – élt, ahol az összlakosságnak mindössze 5–15 százalékát képviselte.¹⁰ Az identitásváltozás előre nem számítható tényezői közül figyelmet érdemel, hogy a hagyományos keretektől kilépő, területi és foglalkozási szempontból egyaránt mozgékonyabb népességnél – ennek aránya a magyarság esetében (a falun élők számának csökkenése alapján) 1966–1977 között mintegy másfélszerese volt az országos értéknek – erősen tért hódít a vegyes házasságok száma. Egy ez idáig egyedül publikus adat szerint az 1965-ben házasságot kötött magyar nők 17,5 százaléka más nemzetiségű férfihoz ment férjhez (15,1 százalékuk románhoz), a házasuló magyar férfiaknak pedig 13,5 százaléka más nemzetiségű feleséget választott magának (11,7 százalékuk román).¹¹ E viszonylagos exogámia – a többségi környezetből eleve adódó hátrányoktól függetlenül is – szintén növeli a nemzedékváltást kísérő etnikumváltás esélyeit. Végül – szomorú kuriozitásként – utalnunk kell egy statisztikailag számottevő devianciára. Nemrégiben napvilágra került felmérés szerint az utolsó 12 esztendő alatt 25 ezer személy vetett véget önkezelével életének Romániában. A „fekete övezetbe” – ahol az öngyilkosok száma 100 ezer lakosonként évente 15-nél több – kizárólag az erdélyi részek, s többnyire magyarok lakta területek tartoznak, így Kovászna, Hargita, Bihar, Szatmár vagy Maros megye.¹²

AZ ELVÁNDORLÁS

Az emberi sorsok alakulásának – a szó szoros értelmében – szembetűnő megnyilvánulása a térbeli mobilitás, a lakóhely-változtatás. A szocialista modernizációt kísérő nagyarányú népességmozgósítás köztudomásúan tömeges beáramlást eredményezett a Regátból Erdély – főként déli – régióiba. Kevésbé ismert, hogy az országrészek közötti népvándorlás eredményeként szép számban erdélyiek is kerültek a Kárpátokon túlra. A származási statisztikák szerint 1966-ban 397 ezer, 1977-ben pedig 533 ezer Kárpátokon túlról érkezett élt Erdélyben. Ám az Erdélyből Regátba elszármazottak száma sem kevés: 1966-ban 241 ezer, 1977-ben már 290 ezer volt. Nem állíthatjuk, hogy az Óromániában élő erdélyi születésűek között a magyarok otthoni arányszámuknak megfelelően képviseltették magukat (mint ahogyan az ellenkezőjét sem). Mindenesetre – még ha közülük sokan hazatértek is – több tízezeren lehettek, s java részük a voluntarista népességmozgató időszakában szórótt szét a Kárpátokon túlra. E tízezrek eleve csökkenthetik az erdélyi magyarságnak a vizsgált időszakban feltételezett népességi nyereségét.

Ennél sokkal drámaibb méretű a *tömeges kivándorlás* folytán elszenvedett veszteség. Ez elsősorban az elmúlt fél évtized fejleménye. A tömegével elmenők között elsőként említhetjük azokat az illegálisan nyugatra távozókat, akik 1985 júniusától 1986. október 28-áig, az egész világra érvényes román útlevéllel a kezükben, a magyar határőrség által nem akadályozva Ausztria érintésével hagyták el szülőhazájukat. Korabeli hivatalos osztrák adatok szerint 2329 romániai állampolgár élt ezzel a

lehetőséggel, más – előszeretettel hivatkozott – forrás 16 ezer embert említ, akiknek 75 százaléka erdélyi magyar volt. 1987 nyarán néhány hónapig sokan a jugoszláv-magyar határon át próbálkoztak hasonló módon.¹³

Az országot *hivatalos úton* elhagyni szándékozók többsége a magyarországi letelepedést célozta meg. Jóllehet, a hetvenes-nyolcvanas évek emigrációja még korántsem volt tömeges, a magyar kormányzóvivő által kiszivárogtatott adatokból következtetve már 1987 végén 14 ezerre becsülhettük a Romániából Magyarországra települtek, illetve áttelepedési kérelemmel jelentkezők számát.¹⁴ A kivándorlás ütemének felgyorsulását jelzi, hogy az 1980–1989 között áttelepült 22,5 ezer személy közül 18 ezren az utolsó két esztendőben érkeztek hazánkba.¹⁵ Román belügyi közlés szerint 1990–1991 folyamán további 18534 magyar nemzetiségű távozott hivatalosan az országból.¹⁶ E részleges adatok ismeretében hihetőnek tűnik a bukaresti népszámlálási bizottság főigazgatójának – ugyancsak a román Belügyminisztérium információira alapozott – állítása, mely szerint tizenöt év alatt több mint 60 ezer magyar hagyta el véglegesen Romániát. E tájékoztatás a népszámlálás előzetes adatait ismertető sajtóértekezleten az MTI tudósítójának kérdésére hangzott el, kiegészülve azzal, hogy a valós szám ennél feltehetően jóval nagyobb; magyarországi források például legalább 120 ezer áttelepült romániai magyar állampolgárról tesznek említést.¹⁷ Ez a köztudatban is meggyökeresedett szám azokra a – meglehetősen bizonytalan – becslésekre utal, melyek (esetenként többszöri átfedéssel) a kivándoroltak mellett a végleges letelepedés szándékával, menekültként, illetve menedékesként (menekült státúsertől folyamodóként), vagy pedig csupán ideiglenesen, például vendégmunkásként, vagy turistaként, de nem turistacéllal hazánkban tartózkodókat is magukban foglalják. Annyi bizonyosan tudható, hogy a BM Menekültügyi Hivatalának nyilvántartása szerint 1988–1991 között a hivatal helyi szervei és befogadó állomásai 51682 Romániából érkezettet regisztráltak. Legalább háromnegyedük magyar nemzetiségű volt.¹⁸ A hivatal vezetője egy interjúban arról tájékoztatott, hogy 1990. május közepéig 60–70 ezer – 75–80 százalékban magyar nemzetiségű – romániai menekült lépte át határainkat, s nagy részük azóta már letelepedett.¹⁹ Ugyancsak hazai (az ORFK-tól származó) információ szerint több mint 70 ezer legális bevándorló él Magyarországon; döntő többségükben magyar nemzetiségűek és nagyjából Romániából érkeztek.²⁰ Emellett – 1991. III. negyedév végi adat szerint – 25580 román állampolgár kapott munkavállalói engedélyt hazánkban.²¹ Tegyük hozzá, hogy becslések szerint ekkor az illegálisan Magyarországon tartózkodók száma legalább duplája a legálisan itt tartózkodókénak.²²

A közvélekedést neves személyiségek megnyilatkozásai is alakítják. Kreczinger István, az Erdélyi Világszövetség Magyarországi Szervezetének elnöke egy beszélgetés során 100–120 ezerre teszi az 1988 óta áttelepültek számát.²³ Tőkés László szerint a '89-es változások óta mintegy 100 ezer magyar „hagyta el sietve” Romániát.²⁴ Sütő András pontos ismeretek hiányában nem hivatkozik konkrét számadatokra – hangsúlyozza ugyanakkor, hogy súlyos mulasztásnak tartja az elmenők számbavételének elmaradását –, de megkockáztatja, hogy *ez a mostani minden eddigi menekülésnél nagyobb méretű*.²⁵ A világháborús, különösen az első főhatalomváltást követő népmozgások számaira gondolva ez a megállapítás meghökkentőnek tűnik, mégsem mondhatjuk, hogy csupán egy, a népe sorsáért – joggal – aggódó írástudó napi tapasztalatokat apokaliptikussá növelő víziójáról lenne szó. Az erdélyi magyarság számbeli veszteségeit – különösen, ha az elvándorlás beláthatatlan népesedési következményeire gondolunk – pillanatnyilag valóban nehéz lenne ennél kevésbé borúlátóan megítélni.

A tárgyszerű véleményalkotást nem csak a rendelkezésre álló információk töredékessége nehezíti, hanem az is, hogy a „kivándoroltakról”, „menekültekről” számot adó híradások többnyire különböző időszakokat átfedő, *eltérő jellegű és eltérő típusú* vándormozgalmak számaival operálnak. Mivel e tanulmány célja a *népszámlálás* eredményének értékelése, a népszámlálás pedig nem más, mint egy folytonosan fluktuáló népesség *pillanatnyi* állapotának kimerevítése a jövőbeni vizsgálódások számára, a fenti – nem feltétlenül bizonyító erejű – adatok felsorolásával csupán az volt a célom, hogy *legalább nagyságrendileg* behatároljam azok körét, akik *az adott időpontban távollétiük miatt kimaradhattak az országos számbavételből*. Ide véve azokat is, akik a határok megnyitásával, az ellenőrizhetetlen migráció konjunktúráját kihasználva huzamosabb időre, de a végleges elmenetel szándéka nélkül távoztak Romániából. Számuk – a népszámlálás végeredményét, a központi lakosság-nyilvántartást és a hivatalos kivándorlási statisztikát egybevetve – országosan legalább negyedmillióra becsülhető. Az ily módon idegenbe szakadtak – köztük szép számban magyarok – semmiféle nyilvántartásban nem szerepelnek, ám statisztikailag akkor is hiányoznak, ha jónéhányan csak „ingázóként”, ideiglenes munkavállalás céljából, politikai vagy más okokból voltak távol a népszámlálás időpontjában és maradtak ki – netán számlálóbiztosi „rásegítéssel” – az összeírásból. (Egyedül Sepsiszentgyörgyön 4 ezren.) Hiányukat, még ha csak időleges is, a távollévők indítékainak, végleges hazatérésük kilátásainak mérlegelése nélkül tényként kell rögzíteni. Erre tekintettel magam is a felé hajlok, hogy inkább „felülbecsült” értékeknek adjak helyt vizsgálódásom során.

Sütő András fájdalmasan találó hasonlata szerint az elvándorlás olyan, mint a belső vérzés; nem látványos folyamat. E metafora egyik lehetséges – földhözragadtabb – olvasata arra figyelmeztet, hogy az előzőekben említetteken túl azok hiányával is számolnunk kell, akik a kivándorlási statisztikákban nem magyarokként szerepelnek, de valójában a korábbi népszámlálások magyar vonatkozású adatsoraiból „szivárogtak el”. Ilyenek az Izraelbe távozott magyar anyanyelvű zsidók, vagy a szatmárvidéki svábok elmagyarosodott leszármazottai, akik elmenvén őseik földjét választották, s így Németországba, németként tértek vissza. 1956-ban még 21272 magyar anyanyelvű zsidó nemzetiségű (s valószínűleg még több izraelita felekezetű) élt Erdélyben, számuk ma már csupán 1–2 ezer. A mai Szatmár megye területén az 1956. évi népszámlálás mindössze 3520 németet regisztrált. Meglepő módon ugyanitt e számot jóval meghaladó német kivándorlás figyelhető meg. Csak a nyolcvanas években 6716-an távoztak a megyéből Németországba (nyilvánvalóan javarészt a korábban magukat magyarnak vallók sorait ritkítva),²⁶ ugyanakkor – további emigráció lehetőségét előrevetítve – 1992-ig az itt maradó németek száma 14,3 ezer főre emelkedett.

Mindent egybevetve, a ceaușescu-i diktatúra végjátékának idején nekiiramodottak, valamint az ország jelenlegi politikai és gazdasági közállapotaiból kiábrándultak s életlehetőségeik jobbítását egyelőre külföldön remélik számát 100–150 ezerre, a már korábban (elsősorban Izraelbe, Németországba, Magyarországra) emigráltak, illetőleg az ország távolabbi vidékeire távoztak számát pedig legalább 50 ezerre becsülhetjük. Az erdélyi magyarság vándorlási vesztesége tehát három és fél évtized alatt összesen 150–200 ezer főre tehető.

AZ 1992. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ELŐZETES FELEKEZETI ADATKÖZLÉSÉNEK NÉHÁNY TANULSÁGA

Az erdélyi magyarság lélekszáma, zavartalan fejlődés esetén, 1992-ig természetes úton *1 millió 920 ezerre–2 millióra* nőtt volna. Mivel feltételezésem szerint 150–200 ezren elvándoroltak, az *anyanyelvi* szám az 1992. januári népszámlálás időpontjában *1 millió 800 ezer – 1 millió 850 ezerre* apadhatott. A magyarnak tekintettek, ám statisztikailag a nemzetiségi adatsorokból hiányzók száma az előbb említetttnél némileg kevesebb. Lehetséges vándorlási veszteségük az országból távozott (nyelvileg a magyarsághoz asszimilálódott) zsidók, németek és svábok 30 ezerre becsült számával csökkentve 120–170 ezer főnyi. Így a *magyar nemzetiségűek száma* a népszámláláskor *1 millió 750 ezer – 1 millió 800 ezerben* feltételezhető. Lehet több és lehet kevesebb is, bár százalékos nagyságrendű eltérés már nem valószínű. A népszámlálás előzetes adatai szerint azonban a *magyar nemzetiségűek* száma az erdélyi megyékben csupán *1 millió 600 ezer* volt. Ez azért is meglepő, mivel a magyar nemzetiségűek népmozgalmáról nyert hivatalos információ alapján – mely szerint természetes szaporodásuk és vándorlási veszteségük számai lényegében megegyeznek egymással – *1977. évi népeségszámuknak 1992-ben változatlanul kellett volna maradnia*. Ezzel szemben a népszámlálás előzetes nemzetiségi eredményei szerint bő másfél évtized alatt 92110 főnyi volt az erdélyi magyarság számának tényleges fogyása. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a népszámlálási felvételekhez hasonlóan a nemzetiségi népmozgalom hivatalos nyilvántartásában is feltételeznünk kell bizonyos torzításokat, akkor *1977-hez képest közel 100 ezer magyar hiányzik az 1992. évi népszámlálás adataiból*.

Az általam becsült adatok és a tényleges szám közötti eltérés ennél is nagyobb: *150–200 ezer, illetőleg 200–250 ezer közötti*. A számottevő különbségben szerepet játszhat, hogy a becslés során a három és fél évtized természetes népnövekedését a valóságosnál nagyobbak, az elvándorlást pedig a valóságosnál kisebbnek feltételeztem. A *distancia tényleges* asszimilációs veszteséget is magában rejt, de ugyanúgy hozzájárulhat a bevallás érdekvezérelt eltérése, vagy éppen „eltérítése” (adatfelvételi, kiértékelési manipulációk folytán). Tekintettel kell lennünk az ilyenkor elkerülhetetlen pontatlanságokra, számbavételi hiányosságokra is. Mindeme tényezők összjátékára figyelemmel az „irányadó” számot a fenti értékek között valahol félúton kereshetjük, azaz az erdélyi magyarság 1977. évi hivatalos lélekszámának legalábbis a szinten maradását kell feltételeznünk.

A „bevallási eltérés” kettős értelmű fogalom. Az etnikai számadatok népszámlálásról népszámlálásra mutató eltolódásai mellett az anyanyelvi és nemzetiségi értékek azonos időpontban megfigyelhető különbségére is utal. Ebben az összefüggésben különösen sajnálatos a bukaresti statisztikai szolgálat érthetetlen eljárása, hogy az előzetesen közzétett adatok között nem szerepeltette az anyanyelvieket. Az 1992. évi népszámlálás azonban sok évtized után ismét tudakolta a *felekezeti hovatartozást*, így lehetőség nyílik arra, hogy az előzetes adatok ismeretében a *népszámlálás rendszerén belül* tegyünk kísérletet az ilyen értelmű „bevallási eltérések” becslésére. Azaz megvizsgáljuk, lényegesen más eredményre jutnánk-e a magyarság számát illetően a nemzetiségi és felekezeti adatok egybevetése révén, s megfogalmazzuk a – magyarsághoz kötődést véleményünk szerint hívebben tükröző – nyelvi hovatartozást jelző számra vonatkozó feltevésünket.

A hivatalos román adatközléseket bizalmatlanul fogadó magyar szakemberek mindig is éltek a felekezeti és egyházi statisztika ellenőrző alkalmazásával. Az eltérő idő-

szakokra vonatkozó, nem egyszer pontatlan egyházi kimutatások azonban többnyire alkalmatlanok a népszámlálási adatközlésekkel való közvetlen egybevetésre. (Jól példázta ezt, hogy Fritz László – sokszor hivatkozott, módszertanilag egyébként kifogástalan –, a magyarságnak az egyes vallásokon belüli 1910. évi számarányát az 1927 körüli egyházi adatokra vonatkozó becslése során²⁷ 5,7 milliós erdélyi összlélekszámhoz jutott, szemben az ugyanaz évi népszámlálás mindössze 5,4 milliónyi eredményével.) Célszerűbb ezért Kovács Alajos példájából kiindulni; ő az 1910-es arányszámokat az 1930. évi román népszámlálás felekezeti adataira vetítette.²⁸ A magyar anyanyelvűek 1910. évi felekezeti számarányai azonban a több nemzetiségű történelmi egyházakban mára elvesztették az időszerűségüket. Megerősödtek a szabadegyházak és a számottevő hagyománnyal nem rendelkező kisebb vallási közösségek is. Így csak az előbbi módszerek kombinációjával – a népszámlálás felekezeti adatai alapján s az egyes felekezetek nemzetiségi összetételéről frissebb egyházi forrásokból tájékozódva – juthatunk megfelelő eredményre. Kérdéses lehet persze a népszámlálás felekezeti adatainak érvényessége. A kételyekkel kapcsolatban emlékeztetek arra, hogy Kovács Alajos, aki határozottan kétségbe vonta a román statisztika nemzetiségi adatainak hitelességét, a felekezeti számokat megbízhatónak tartotta. Mint mondta: „a vallásfelekezet sokkal jellegzetesebb és határozottabb, amellet szinte közigazgatásilag is nyilvántartott ismertető jele minden embernek, így tehát az adatok bevallása is feltétlenül jobb, mint a népi eredeté, vagy az anyanyelvé”. Az 1992. évi népszámlálás felekezeti adatközlése összességében alkalmas az átfogó elemzésre, hiszen a lakosságának mindössze 0,2 százaléka nyilvánította ki azt, hogy nem tartozik egyik felekezethez sem. Az a tény, hogy a jelek szerint Románia igencsak „vallásos” ország, ötödfél évtized ateista propagandája után első pillantásra elgondolkoztató. Mintha – Dávid Zoltánt idézve – „a népszámlálás készítői mindenáron besorolták volna a lakosságot valamelyik vallás hívei közé”.²⁹ A népszámlálás azonban nem vallásszociológiai felmérés; nem a hitbéli meggyőződés vagy a tényleges vallásgyakorlat vizsgálata a célja. A romániai viszonyok között a felekezeti vallomás ráadásul hangsúlyozottan nemzeti tartalmakkal is telítődik. (Még az sem furcsállható, ha egy szakember – az Országos Statisztikai Bizottság elnöke – érzelmes megnyilatkozásra ragadtatja magát: *büszke a román nép jellemére*, mely töretlenül megőrizte ősi hitét.)³⁰ A felekezeti adat ennél fogva minden értelemben „hithű” számnak tekinthető, s joggal feltételezhetjük, hogy benne – kivételes esetektől eltekintve – a felekezeti kötődésben is megnyilvánuló kulturális hovatartozás, azaz vallás és nemzetiség egybeesése fejeződik ki.

A történelmi magyar egyházak híveinek számát Erdélyben a népszámlálás előzetes közlése összesen 1733083-ban állapította meg. (Római katolikus 842259, református 794632, unitárius 75846, zsinatpresbiteri evangélikus 20346.) E felekezetek közül megközelítőleg teljes létszámban csupán a református és az unitárius egyház híveit tekinthetjük magyar ajkúnak. A temesvári zsinatpresbiteri evangélikus egyházmegegyében már szlovák anyanyelvű egyházközsegeket is találni mintegy 5 ezres lélekszámmal (közülük a legnagyobb a nagylaki), sőt román gyülekezetekkel is számolnunk kell. A római katolikus egyház nemzetiségileg tarkább. A temesvári egyházmegegye területén a németek, horvátok, csehek, krassovánok, részben a szlovákok és bizonyos számban a bolgárok is katolikusnak tekintendők. Ugyancsak katolikusok a nagyváradi és a szatmári egyházmegegye területén élő németek és szlovákok. A gyulafehérvári püspökség területén szintén föllelhető pár ezer német anyanyelvű katolikus.³¹ Katolikusnak veendő a lengyelek, sőt még az ukránok közül is kb. 5 ezren.³² Valamennyi egyházmegegyében találni vegyes házasságból származó román híveket,

bár számszerűen komolyabb tényezőt inkább a moldvai megyékből betelepedett román nemzetiségű katolikusok jelentenek. (Esetükben a több tízezres szám sem ki-zárt.)³³ Az említett kisebb nemzetiségekhez tartozókat összegezve a nem magyar katolikusok száma mintegy 110 ezer. A feltételezett katolikus román diaszpórával együtt azonban – figyelembe véve, hogy a töredék etnikumok tagjai közül a népszámlálások idején sokan a román nemzetiségűek számát gyarapítják – a „magyar” egyházak híveiről közzétett adatot akár 150 ezer fővel is csökkentenünk kell.

A népszámlálási kimutatás alapján a történelmi egyházak magyar híveinek száma Erdélyben 1 millió 600 ezer körül állapítható meg. *E szám nem sokban tér el a nemzetiség szerint közölt adattól*, ami első pillantásra óhatatlanul is kétséget ébreszt: vajon a korreláció nem a népszámlálás készítőinek szándékosságát tükrözi-e? Érdemes tehát egybevetni e számot az egyházi kimutatásokkal. A reformátusokról és az unitáriusokról kapott szám nagyjából egybevág a korábbi ismert adatokkal. Különböző hivatalos források a nyolcvanas évek végén a reformátusok számát országosan 700–715 ezerre, az unitáriusokét 70–75 ezerre tették.³⁴ Mivel a református gyülekezetekről készült nyilvántartások hiányosak – a hívek tényleges köre a közölt adatoknál akár 20 százalékkal is nagyobb lehet³⁵ – az összehasonlításhoz célszerűbb a mérték-tartó 800–850 ezres becslést alapul venni. Feltűnően kevesebben vannak az eddig tudott 32 ezerhez képest a zsinatpresbiteri evangélikusok. Ehhez hozzájárulhatott, hogy a népszámlálók esetenként összekavarták a magyar és szász evangélikus egyházakhoz tartozókat.³⁶ A jelzett – félhivatalos közlésen alapuló – forrásokban szereplő 800–900 ezerrel szemben az erdélyi magyar ajkú katolikusok száma is kevesebb, bár ez alapján nehéz messzemenő következtetést levonni, mivel nem tudni, hogy az előbbi szám magában foglalja-e a Kárpátokon túli magyar katolikusságra vonatkozó – meglehetősen bizonytalan – becsléseket. Az erdélyi püspökségek 1990–1991-ből származó kimutatásai összesen 932 ezer különböző anyanyelvű hívet tartottak nyilván (gyulafehérvári egyházmegye 542164, temesvári egyházmegye 158880, nagyvárad-i egyházmegye 111085, szatmári egyházmegye 120 ezer).³⁷ Ehhez viszonyítva a népszámlálás 842 ezres adata 90 ezer fős fogyást jelez. A csökkenésre a – németeket is érintő – elvándorlás és az idesodródott görög katolikusok egyházukhoz történő visszatérése részbeni magyarázatot adhat. Az előző számok tükrében mindenesetre óvatosan kell kezelnünk az esetleges népszámlálási manipulációk kérdését. Az időnként kampányszerűen meghirdetett „alternatív népszámlálás”, „nemzetiségi önszámlálás” kétes kimenetelű akciója helyett célravezetőbb lenne az energiákat mindenekelőtt egészen pontos egyházi nyilvántartások megszervezésére, felekezeti népmozgalmi kimutatások vezetésére, központi összesítésére és közzétételére fordítani.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy magyarokat más felekezetek soraiban is találunk. Régebben például igen jelentős magyar felekezetnek számított az izraelitáké. Ma azonban az Erdélyben összeírt 2857 izraelitából legfeljebb 1,5–2 ezer a magyar. Jelentékeny viszont a görög katolikus magyarok száma; hívei körét Pallai Béla szatmári főesperes 50 ezer főnyire becsüli.³⁸ Szóba jöhetnek még a megerősödött neoprotestáns és más vallási közösségek is (pünkösdisták, baptisták, adventisták, evangéliumi szabad keresztények), esetükben már tágabb tere nyílik a találgatásnak. Nagy részük román nyelven fejt ki tevékenységét, bár nem ritka, hogy a vegyes vidékeken kettős, sőt három nyelvű gyülekezetet hoznak létre.³⁹ A szórványvidéken nem bevett a kettős nyelvhasználat, s általában is elmondható, hogy a neoprotestáns gyülekezetekben kisebb az anyanyelv értéke, mint a történelmi egyházakban.⁴⁰ Az idézett források közül van, amelyik az idetartozó magyar hívek számát csupán 23,4

ezerben, többségük azonban 80–90 ezerben adja meg. A népszámlálás által a fenti egyházaknál Erdélyben jegyzett 294144 hívó közül a magyarokat mechanikusan – egyéenkénti arányszámaik alapján – becsülve 50 ezer körüli értékhez jutnánk. Az egyéb nem részletezett vallási közösségekhez tartozók, az ateisták és a felekezeten kívüliek, valamint a vallási hovatartozásukról nem nyilatkoztak között az előzőhöz hasonló módszerrel 10–15 ezer magyar feltételezhető. Mindezek alapján, s figyelembe véve, hogy a hivatalos nemzetiségi besorolás alapján olyanokat is leszámítottunk a történelmi egyházak hívei közül, akik magyarok (például a szatmárvidéki sváb származásúakat), a négy nagy felekezet adataiból nyert szám akár 100–125 ezerrel is magasabb lehet. Így – a népszámlálás adataiból következtetve – az Erdélyben élő magyarok száma *felekezeti alapon 1 millió 700 ezer körül becsülhető.*

4. TÁBLÁZAT

Az erdélyi magyarok becsült száma az egyházi nyilvántartások és az 1992. évi népszámlálás előzetes felekezeti adatközlése alapján

	A hívek száma összesen		Ebből a magyarok becsült száma
	egyházi közlés alapján	a népszámlálás szerint	
	(ezer fő)		
Történelmi magyar egyházak			
Római katolikus	932,0	842,3	700,0-730,0
Református	800-850,0 ^a	794,6	790,0
Unitárius	70-75,0	75,8	75,0
Zsinatpresbiteri evangélikus	32,0	20,3	15,0
Együtt	1835,0-1890,0	1733,0	1580,0-1610,0
Egyéb felekezetek és felekezeten kívüliek ^b			
Izraelita	...	2,9	1,5
Görög katolikusok	...	209,2	50,0
Egyéb részletezett ^c	...	294,1	50,0
Egyéb nem részletezett ^d	...	44,7	10,0
Ateista	...	3,9	0,7
Felekezeten kívüli	...	15,6	3,3
Nem nyilatkozott	...	8,0	1,5
Együtt	...	578,4	117,0

^a A hiányos nyilvántartások kiigazításával becsült adat.

^b A magyar nemzetiségűek megyéenkénti arányszámai alapján becsült adatok (kivéve: izraeliták, görög katolikusok).

^c Pünkösdisták, baptisták, adventisták, evangéliumi szabad keresztények.

^d A muzulmánok, óortodoxok és óhitű keresztények nélkül.

HOMOGEN NEMZETISÉG?

Kalandozásunk a számok világában – amibe némi „statisztikai kalandorság” is vegyült – *tanúsítja, hogy a népszámlálás előzetes nemzetiségi adatközlése alapján alkotott kép leegyszerűsített és félrevivő.* A politikai felhangokkal kísért hivatalos megnyilatkozások s az eddig egyetlenként közzétett számadat megfellebbezhetőnek tűnő „ítélete” okozta riadalom hatására a „*hányan vagyunk*” vált a nemzetiségi önismeret központi kérdésévé. Holott mindenekelőtt azt kellene végiggondolni, *kik is azok,* akiknek a „pontos” számára kíváncsiak vagyunk. Többnemzetiségű országban, amiként „homogén nemzet”, úgy „homogén nemzetiség” is csak politikusok vágyálmaiban létezik. Ez a statisztika nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy *nem-*

zetiségileg vegyes környezetben az etnikai identitás sokrétű jelenségét csupán az egyik, vagy csupán a másik szempont alapján lehetetlen pontosan számszerűsíteni. Egyelőre csak annyi bizonyos, hogy – minden körülmény között és mindenek ellenére – 1 millió 600 ezer erdélyi lakos magyar nemzetiségűnek találtatott. *De ebből egyáltalán nem következik, hogy a mostani népszámlálás szerint csak ennyi lenne a magyarok száma.* Azt ugyan később sem fogjuk megtudni, hogy elfogult adatfelvevőknek hány ember magyarságát sikerült elvitatniuk, de az előbbiekből következően akadnak kategóriák; melyek még „vita tárgyát” képezhetik – az idetartozók az anyanyelvi adatsorokban magyarként előkerülhetnek. *A végleges anyanyelvi adatnak kedvezőbbnek kell lennie a nemzetiséginél,* amit a korábbi népszámlálások során rögzített interetnikus kapcsolódások is valószínűsítenek. E kapcsolatok számszerű alakulását az alábbi országos adatsor szemlélteti.

5. TÁBLÁZAT

A romániai magyarság etnikumközi kapcsolatai a korábbi népszámlálások adatközléseiben

Év	Magyar anyanyelvű	Ebből más nemzetiségű	Magyar nemzetiségű	Ebből más anyanyelvű	Anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbsége
1956	1653700	88741	1587675	22716	66025
1966	1651873	49614	1619592	17333	32281
1977	1720630	50062	1712853	42285	7777

Látható, hogy 1956-ban a magyar anyanyelvűek száma 66 ezerrel több volt, mint a magyar nemzetiségűeké. A táblázatból az is kiderül, hogy a statisztikai értelemben „kettős identitású” személyek száma nagyobb, mint a anyanyelvi és nemzetiségi számadatok pusztán különbsége. Jóllehet, ez a különbség 1977-ig a töredékére csökkent, az eltérő identitásúak száma nagyjában-egészében változatlan maradt. (A második oszlop értékei csökkentek, ami egyes nyelvileg asszimilálódott rétegek távozásának tudható be, a negyedik oszlopéi viszont emelkedtek, ami erősödő disszimilációt sejtet.)

Érdekességként megemlíthető, hogy ha a táblázat összefüggései alapján *mindazok* számát összegeznénk akik *valamelyik* szempont szerint az adott etnikumhoz (esetünkben a magyarsághoz) tartoznak, akkor mind az anyanyelvi, mind pedig a nemzetiségi adatnál magasabb értékhez jutnánk. Logikailag ez a művelet a következőképp végezhető el. Az első és a második, illetőleg a harmadik és a negyedik oszlop értékeinek különbsége egyaránt az „azonos nemzetiségűek és anyanyelvűek” számát adja. (Ez 1956-ban 1564959, 1966-ban – feltűnően egyezve az *előzetesen* közzétett 1602604 fős eredménnyel – 1602259, 1977-ben pedig 1670568 volt. Utóbbi szám az akkori népszámlálási kötet botrányos adatközléséből származik.) Ha viszont az „azonos nemzetiségűek és anyanyelvűek” számát megnövelnénk a második és negyedik oszlop értékeivel, azaz az „eltérő nemzetiségűek és anyanyelvűek” számával, akkor *mindazok* számához jutnánk, akik „nemzetiség vagy anyanyelv” szerint az illető etnikumhoz tartoznak. Ez a – képzeletbeli – érték a magyarság esetében 1956-ban 1676416, 1966-ban 1667206, 1977-ben pedig 1762915 volt. E logikailag helytálló eljárás persze valamennyi etnikum esetében meg kellene ismételnünk. Ily módon – tekintettel a valamennyi etnikum számát értelemszerűen megnövelő átfedésekre – az ország összlakosságánál lényegesen magasabb értékhez jutnánk. Ez a különbség (az eltérő nemzetiségűek és anyanyelvűek etnikumonkénti számainak országos összege) 1956-ban 346660, 1966-ban 177803, 1977-ben pedig 318200 volt.

Az a gyakran feltett kérdés, hogy mennyi a magyarok (románok stb.) száma, természetesen így is megválaszolható. A lehetséges értékek közüli legmagasabb – *gyűjtő* – szám kétségtelenül jobban hangzik. A másik fél adatait ízekre szedő bírálatokat áttanulmányozva, mind román, mind pedig magyar oldalon gyakorta találkozni hasonló módszerű *becslésekkel*. A – maguk részéről – jóhiszemű „népszámítgatók” annak érdekében, hogy minél magasabbnak mutassák ki saját etnikumuk számarányát, többnyire egybemossák, illetve önkényesen előtérbe helyezik az etnikai identitás egyes jellemzőit. Ez természetesen az adott népcsoport számára legkedvezőbb eredményhez vezet. De ne felejtjük el, hogy az így *származtatott értékek nem helyettesíthetik* a nemzetiségstatisztika általánosan elfogadott ismérvei szerinti, azaz a *nemzetiségi*, és az *anyanyelvi alapadatokat*. E módszer, különösen annak hivatalosan szentesített alkalmazása (miként azzal a bukaresti statisztikai szolgálat az 1977. évi népszámlálási kötetben a románság számának megállapításakor élt) tudományosan minősíthetetlen és a politikailag motivált „harcis statisztika” eszköztárába tartozik.

Az egyes nemzetiségeket ezernyi szállal összekötő interetnikus kapcsolatok rejtett összefüggései csak az alapadatok feldolgozása során készített keresztábrázolatokból deríthetők ki. Ezekre még várunk kell, de bizonyos jelek szerint a mostani népszámlálásnak már a nyers etnikai számai is nyilvánvalóvá (s az 1977. éviéknél szembevetőbbé) fogják tenni a kettős kötődés tényét. Íme néhány erre utaló előzetes részadat: Bihar és Maros megyékben, ahol – román szociológusok megállapítása szerint – a cigányság „több mint kétharmada magyarul beszél és magyarnak vallja magát”,⁴¹ a cigány nemzetiségűek száma 1977-hez képest 12014-ről 23030-ra, illetőleg 20019-ről 34581-re emelkedett, ugyanakkor a magyaroké nagyjából ugyanilyen mértékben fogyott. Szatmár megyében, ahol a cigányság nyelvi asszimilációja nagyjából a hivatalos etnikai arányszámokat tükrözi, számuk megduplázódott (5256-ról 10553-ra nőtt). Hargita és Kovászna megyékben a helyi cigányság – legalábbis nyelvilag – szinte teljes egészében a magyarságba integrálódott. Hivatalosan kimutatott számuk még valamelyest csökkent is; az 1977. évi 6750-nel szemben 1992-ben 6670 volt, noha e két megyében a cigány lakosság számát egy 1981-ből származó felmérés 16715-ben állapította meg. (Nem véletlen, hogy a népszámlálás idején zajlott sajtópolémiaiban román részről itt külön vádpont volt a cigányok magyarként történő bejegyzése.) Szatmárnémetiben, ahol 1977-ben 991 német és sváb nemzetiségűt regisztráltak, az összeírás most – a szakadatlan kivándorlás ellenére is – az előzetes adatok szerint 3546 németet talált. Nagykárolyban ugyanez a szám 406-ról 1150-re emelkedett. Túrterebes községben hatvan év után először ismét sokan – szám szerint 511-en – németnek vallották magukat, ám közülük senki sem beszéli a nyelvet.⁴² Nem tudjuk, miképp alakul majd a – nemzeti egyháznak számító felekezetük alapján – többségükben bizonyára román nemzetiségűek közé sorolt görög katolikus magyarok sorsa; remélhetően az anyanyelvi adatoknál közülük is sokan felbukkannak. (Szatmár megyében a történelmi egyházak és az izraelita felekezet hívei között a feltehetően magyarként összeírtak száma – ehhez a német, szlovák, zsidó stb. nemzetiségek leszámításával jutni – 136,5 ezer. Ez az érték nagyjából megegyezik a magyar nemzetiségűek hivatalosan 140 ezerben jegyzett számával. Ugyanitt azonban a népszámlálás 35665 görög katolikust is talált, akik közül – Pallai Béla főesperes idézett közlése alapján – mintegy 20–25 ezren magyar anyanyelvűek.)

A kép teljességéhez hozzátartozik – bár az előzőekben jelzett markáns tendenciákat számottevően nem módosítja –, hogy szórvány vidéken, sajátos körülmények között a nyelvi asszimiláció erősebbnek bizonyulhat a nemzetiségi tudat erőzójánál.

Nem véletlen, hogy éppen a magyarok által legkisebb számban és arányban lakott négy megye (Fehér, Beszterce-Naszód, Krassó-Szörény és Szeben) az, ahol az előző népszámlálások alkalmával a magyar nemzetiségűek száma „rendhagyó” módon meghaladta a magyar anyanyelvűekét.

KÉRDÉSEINKRE AZ 1992. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS VÉGLEGES ADATKÖZLÉSE ADHAT VÁLASZT

Az előbbieken kiragadott példák is megerősítik, hogy az etnikai identitás sokaknál nem csupán az egymást követő adatfelvételek időbeliségében, hanem az adott népszámlálás pillanatfelvételében is dinamikus állapot. Az ő „hovatarozásuk” csak az eltérő bevallások bonyolult hálózatának ismeretében ítélni lehet. Ez a szövedék az *összes, kellően részletezett* etnikai vonatkozású adat birtokában, az anyanyelv-, nemzetiség- és felekezeti közötti átfedések kimutatásával fejthető fel. Közvetlenül a román statisztikai szolgálatnak – márcsak jóhiszeműségét is bizonyítandó – elemi érdeke. E számok segítségével árnyaltabb képet alkothatunk arról a – helyenként csak elmosódó, időnként csak változó kontúrral körvonalazható – nemzetiségi társadalomról, melynek „hiteles” és „pontos” lélekszámára kíváncsiak vagyunk.

Felvetődik még az *adatok megbízhatóságának* kényes kérdése. Ami az összeírás szabálytalanságait, rendellenességeit illeti, azok az RMDSZ népszámlálási visszaéléseket vizsgáló különbizottságának egyik tagja szerint – a nyilvánosság ellenőrző szerepének is köszönhetően – valószínűleg nem öltöttek olyan méreteket, hogy jelentősebb torzulásokat okoztak volna.⁴³ Remélnünk kell azt is, hogy – Kovács Alajos szavaival élve – „a feldolgozás bizonyára alkalmazkodott a bevallott adatokhoz”. Mások nem előlegeznek bizalmat; véleményük szerint nem zárható ki valamiféle „központban történő csalás”, vagyis annak eshetősége, hogy az összesítések során az „ottani adatismerők az eredményekből letagadhatnak egy bizonyos mennyiséget”.⁴⁴ Ez történhet esetleg „számítástechnikai trükkök” segítségével, hiszen gyerekjáték az adatokat „sminkelő” programot írni.

A népszámlálás nemzetiségi vonatkozású kérdéseire adott válasz – különösen politikailag túlfűtött légkörben – tudatos választás. Egyfajta *népszavazás*. S ez nem csupán képletesen értendő: a népszámlálás az alkotmányról decemberben tartott referendum és a február eleji helyhatósági választások közötti félidőben, azok hangulatához igazodva zajlott le. Nem egy, a romániai magyar sajtóban megjelent felhívás kezdetben szó szerint is népszavazásként emlegette. Kézenfekvőnek tűnik tehát az esetleges manipulációkkal kapcsolatos aggályokra analógiás válaszként a legutóbbi romániai parlamenti választás egyik nemzetközi megfigyelőjének (egy számítástechnikai szakembernek) a véleményét idézni. Bár nem győződhetett meg arról, hogy a szavazatösszesítés valóban korrekt volt-e, mivel „sem a számítástechnikai rendszert, sem a programokat, sem a számítógépeket, sem a rendszer bemenő és kimenő adatait nem lehetett ellenőrizni”, tapasztalatai alapján mégis úgy vélte, hogy a „szavazatszámolás ellenőrizhetetlensége, a választási csalások ellenére feltehetően a hivatalosan közölt adatok *lényegükben, tendenciájukban megfelelnek a választók akaratnyilvánításának*”. [Kiemelés tőlem. V.E.Á.] Az más kérdés, hogy az akaratnyilvánítás milyen értékviszálást tükröz, de ez már nem statisztikai elemzés tárgya.⁴⁵

A számbeli eredmény és a tényleges állapotok lényegi megfelelését egyelőre a népszámlálás esetében is csak *feltételezni* tudjuk. A számok érvényessége, azaz a népszám-

lálás hitelessége azonban – a választási eredményektől eltérően – a „rendszer” kimenő (település-, esetleg lakónegyedszintű) adatainak birtokában *bizonyos fokig* ellenőrizhető lesz. Akkorra jelenlegi kételyeink is célirányosabbá válnak. Hipotézisünk szerint az eddig közzétett „féloldalas” számok sugallta összképet az anyanyelvi adatoknak pozitív irányban módosítaniuk és/vagy – az interetnikus átfedések révén – kellőképpen árnyalniuk kell. Ahol mindezek figyelembevételével sem kapunk kielégítő magyarázatot esetleges kérdéseinkre, ott – de csakis ott, tehát *részlegesen* – szükségessé válhat a számok kiigazítása, esetleg új adatgyűjtés kezdeményezése. Ehhez azonban mindenekelőtt ismernünk kell a népszámlálás végleges eredményeit.

KIEGÉSZÍTŐ MEGJEGYZÉSEK A LEGFRISSEBB ADATOK ISMERETÉBEN

Nem sokkal a kézirat lezárása után a bukaresti statisztikai hivatal megkezdte az eddig hiányolt adatok nyilvánosságra hozatalát. Vélelmeink helyébe tehát „hivatalosan hiteles” információk kerültek; a „valószínű tények” immár nem cél-, hanem kiindulópontjai következtetéseinknek. Izgalmas kihívás ez a szerző számára, hiszen feltevéseit és előrejelzéseit olyan pillanatban bocsátja az olvasóközönség elé, amikor azok bizonyos fokig már túlhaladottá váltak. Ezért az olvasó talán megbocsátja neki, ha a friss ismeretanyaggal kapcsolatos első reflexióit – rendhagyó zárszóként – ezúton siet megosztani vele.

A végleges eredmények szerint a magyar nemzetiségűek száma Romániában 1 millió 625 ezer – Erdélyben 1 millió 604 ezer –, a magyar anyanyelvűeké pedig 1 millió 639 ezer, Erdélyben 1 millió 620 ezer. Alaptalannak bizonyult tehát az a várakozás, hogy az anyanyelvi számadat lényegesen magasabb lesz a nemzetiséginél.

A romániai magyarság etnikumközi kapcsolatait a korábbi népszámlálásokkal összevetve a 6. sz. táblázat részletezi:

6. TÁBLÁZAT

A romániai magyarság 1992. évi etnikumközi kapcsolatai a korábbi népszámlálásokkal összevetve

Év	Magyar anyanyelvű	Ebből más nemzetiségű	Román	Cigány	Német	Zsidó	Egyéb
1956	1653700	88741	45966	8625	6131	22910	5109
1966	1651873	49614	28152	6526	3959	7790	3187
1992	1639135	48845	15378	18860	11642	1273	1692
Év	Magyar nemzetiségű	Ebből más anyanyelvű	Román	Cigány	Német	Jiddis	Egyéb
1956	1587675	22716	18937	879	2669	8	223
1966	1619592	17333	14668	652	1739	4	270
1992	1624959	34669	32949	656	806	3	255

Eszerint 1977-hez képest az interetnikus átfedések köre szűkülőben van. (Vö. az 5. táblázattal.) Ezen belül is inkább olyan jellegű kettős identitások megerősödésének lehetünk tanúi, melyek a magyarság további veszteségeit vetítik előre. A német nemzetiségű magyar anyanyelvűek számának hirtelen növekedése a szatmárvidéki újsváb öntudat feltámadását látva előre „borítékolható” volt. A magyar nyelvű cigányok statisztikai gyarapodása sem okoz különösebb meglepetést, legfeljebb annyiban, hogy a kimutatottnál lényegesen magasabb érték volt számítható. Nem teljesen váratlan – ám annál nyugtalanítóbb – fejlemény a román-magyar interetnikus viszonylatok megfordulása. Mint korábban magam is jeleztem, a román nemzetiségű,

ám magyar anyanyelvű személyek száma a reálisan számítható félszázézerrel szemben már 1977-ben is mindössze 20–25 ezer lehetett.⁴⁶ Ez az érték a népszámlálási kimutatás szerint tovább csökkent. A magukat (egyelőre még) magyar nemzetiségűnek valló román anyanyelvűek száma viszont ugrásszerűen megnőtt, ami a magyarság számerejét jelentős mértékben gyengítő asszimilációs mozgásokat sejtet az államnelyv irányában. E tipikus szórvány-jelenség ma már nem csupán a korábban említett négy megyét jellemzi: a magyar nemzetiségűek száma Arad, Temes, Brassó, Hunyad, Máramaros és Kolozs megyékben is magasabb, mint a magyar anyanyelvűeké.

E jelenség értelmezését új lehetőségekkel gazdagítja a felekezeti kereszt táblázat. (Lásd a 7. táblázatban.)

7. TÁBLÁZAT

Nemzetiség és felekezet összefüggései Erdélyben az 1992. évi népszámlálás végleges adatai alapján

	Nemzetiség						
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Zsidó	Egyéb
Felekezet	7723313	5684142	1603923	202665	109014	2687	120882
Görögkeleti	5360102	5109835	24952	150082	5900	116	69217
Római katolikus	854935	79337	657559	18960	65520	66	33493
Református	796682	14917	761109	17582	2556	26	492
Görög katolikus	206833	177274	22781	3374	1596	13	1795
Unitárius	75978	1164	73653	898	164	3	96
Ágostai evangélikus	36264	2202	6977	208	26214	9	654
Zsinatpresbiteri evangélikus	20184	1040	12769	28	2627	2	3718
Izraelita	2768	377	171	8	29	2114	69
Pümkösdista	158970	142600	4274	6037	481	53	5525
Baptista	94630	79860	12805	799	411	3	752
Adventista	29180	18478	8198	1223	312	1	968
Evangéliumi keresztény	12372	7709	2277	237	1893	7	249
Egyéb felekezetek	50806	33531	11856	916	1013	101	3389
Ateista	3649	2802	550	98	55	70	74
Felekezeten kívüli	15365	9881	3219	1831	165	92	177
Nem nyilatkozott	4595	3135	773	384	78	11	214

Az előrejelzésem és a népszámlálási végeredmény közti eltérés alapvető oka hamar szembetűnik. A 4. sz. táblázat az egyéb (nem történelmi) felekezetek és felekezeten kívüliek csoportjában a magyarok számát 117 ezerben összegezte, itt ugyanezen kategóriáknál valamivel kevesebb, 92 ezer magyart találunk. A negyedszázézer különbség oka, hogy a jobbra Erdélyben elterjedt pümkösdista és baptista felekezetben a magyarok – előzetes feltevésemmel szemben – számerejüknel kisebb arányban képviseltették magukat. A görög katolikus magyarok száma is elmaradt az egyházi vezetőjük által jelzettől, e negatívumot azonban kiegyenlíti az ortodox többlet. *Lényegi hiány ott jelentkezik, ahol a legkevésbé volt várható, vagyis a történelmi magyar egyházaknál.* A római katolikus, református, unitárius és evangélikus felekezetek magyar nemzetiségű híveinek száma ugyanis Erdélyben mindössze 1 millió 512 ezer. E hiányt – várákoszással ellentétben – csak némiképp enyhíti a magyar anyanyelvűek Erdélyben kimutatott 16 ezres többlete. *Az általam feltételezettből hiányzó közel 100 ezres magyar tömeg legnagyobb része tehát itt tűnik el.*

Nagyon durva általánosítással azt mondhatjuk, hogy a történelmi felekezetek elvesztett magyarságát a népszámlálásban románként és cigányként összeírtak soraiban kell keresnünk. Az Erdélyben összeírt római katolikus, református és unitárius román, illetőleg cigány nemzetiségűek összesen 132858 lelket kitevő számából a 32490 magyar anyanyelvű román és cigány nemzetiségűt levonva, továbbá a Kárpátokon

túlról Erdélybe települt román nyelvű római katolikusokkal is számolva 50–70 ezer közötti értékhez jutunk. E veszteség egy része valóságos, más része bizonyára névleges. Nem érdektelen történelmi párhuzamot vonni. A „más vallásúak” soraiban a századelő magyar népszámlálásai ugyanígy az akkori uralkodó nemzethez tartozók előretörését jelezték, nyilvánvaló asszimilációs színezettel. A jelenkori Erdély területén a görögkeleti magyarok száma 1900 és 1910 között 20,9 ezerről 25,2 ezerre, a görög katolikus magyaroké pedig 63,3 ezerről 82,3 ezerre nőtt. Ez 20,4, illetve 29,5 százalékos gyarapodásnak felel meg, szemben e felekezetek 7,8, illetve 11,7 százalékos természetes szaporulatával. A mai számadatok ellenkező előjelű „offenzíváról” tanúskodnak. 1910-ben a római katolikus románok száma Erdélyben csupán 7,3 ezer, a református románoké pedig mindössze 1,3 ezer volt. A „magyar” vallású románok száma tehát azóta Erdélyben 11–12-szeresére nőtt, a „román” vallású magyaroké viszont kevesebb mint a felére (ezen belül a görög katolikusoké harmadára-negyedére) csökkent. Utóbbiak java részét feltehetően az ortodox vallásúak között kell keresnünk, tekintettel a különböző hatalomváltásokat követő önkéntes vagy (1948-ban rendeletileg) kikényszerített áttérésekre.

E tendenciák a visszajukra fordult államhatalmi viszonyok következtében érthetőek, sőt bizonyos fokig természetesek. A megváltozott érdekviszonyok érvényesülését ma már nem csupán a nemzetiségi, hanem – hasonlóan a valamikori magyar népszámlálásokhoz – a nyelvi vallomásokban is regisztrálnunk kell. Jobbára ezzel magyarázható, hogy a más nemzetiségű, de hagyományosan „magyar” felekezetekhez tartozók körében miért olyan alacsony a felekezetnek megfelelő anyanyelvi bevallás. Az e körhöz tartozók java része két-, sőt többnyelvű. Jellegzetes példa erre a cigányság, amely vagy „rejtőzködik” a statisztikában, s ez esetben mind nemzetiségét, mind pedig anyanyelvét illetően azon néphez tartozónak vallja magát, amellyel elvegyülve él (Hargita és Kovászna megyében például leginkább magyarnak), vagy pedig, ha megvallja nemzetiségét, a más népeségek közül többnyire a román anyanyelvűek sorát gyarapítja. (Az erdélyi megyékben, mint láthattuk, 1992-ben 37468 római katolikus, református, unitárius és zsinatpresbiteri evangélikus cigányt írtak össze, a magyar anyanyelvű cigányok száma azonban ennek mindössze a fele, 18735 lélek. A többiek java része, meglehet cigány vagy más – leginkább román – anyanyelvűként lett felvéve, hitéletét bizonyára nem ezeken a nyelveken gyakorolja.)

A többnyelvűek esetében a nemzetiségi statisztika tanácstalan, mert tényleges nyelvhasználatuk gyakorlatilag nem rögzíthető. Legfeljebb dominanciákat és preferenciákat állapíthatunk meg az általuk beszélt egyéb nyelvek ismeretében. Ezek tudakolására a román statisztikai szolgálat ezúttal sem vállalkozott. Jobb híján tehát az anyanyelvi-nemzetiségi és nemzetiségi-felekezeti összefüggések mentén körvonalázódnak – megyénkénti és város-falu szerinti megoszlásuk ismeretében – a további „mélyfúrásokat” igénylő vizsgálati terepek. E vizsgálódásokra annál is inkább szükség lesz, mivel a jelekből ítélve az erdélyi magyarság egy része a népszámlálás sorsorai között nyelvileg is „rejtőzködő” népességgé vált. Ezt a jelenséget nevezi a romániai magyar publicisztika szemléletesen – a Kárpáton túli magyar nyelvszigetek erodálódására emlékeztetve – az erdélyi magyarság „elcsángálásának”, „elcsángósodásának”. Ha térben közelebbi párhuzamot keresünk, akkor úgy is fogalmazhatnánk, hogy a falusi szórványban, városi diaszpórában, vegyes házasságban élő erdélyi magyarok etnodemográfiai helyzete kezd a nyelvileg régebbtől fogva asszimilálódó magyarországi kisebbségekéhez hasonlatossá válni. E jelenségkörre – akárcsak Magyarországon – itt sincsenek statisztikailag egyértelmű és egyszerű magyarázatok.

JEGYZETEK

- 1 TÖKÉS István: *Önvizsgálat*. Romániai Magyar Szó. 1992. június 5. 7. p.
- 2 SEMLYÉN István: *Országos és nemzetiségi népességgyarapodás*. Korunk évkönyv 1980. Kolozsvár-Napoca, 1980. 54. p.
- 3 Lásd pl. ALBERT Ferenc: *Statistika és társadalmi önismeret*. A Hét. XXIII, 1992. 42. sz.
- 4 SEMLYÉN István: *Demográfiai viselkedés – népesedési politika*. 5. A Hét. IX, 1982. 47. sz. 9. p.
- 5 *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. București, 1967, Direcția Centrală de Statistică. 52. p.
- 6 SEMLYÉN István: *Országos és nemzetiségi népességgyarapodás*. Korunk évkönyv 1980. Kolozsvár-Napoca, 1980. 49. p.
- 7 GHEȚĂU, Vasile: *De ce scade populația maghiară?* Adevărul. 22 septembrie 1993.
- 8 SEMLYÉN István: i.m. 53. p.
- 9 *A Változó valóság* című szociológiai tanulmánykötetből (Bukarest, 1978, Kriterion) Keszi-Harmath Sándor, Kósa-Szánthó Vilma, Vetési László és Vofkori László vonatkozó írásait ugyancsak SEMLYÉN István tekinti át: i. m. 50–51. p.
- 10 I.m. 51. p.
- 11 *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. 1967. 216. p.
- 12 B. T.: *Erdély – az öngyilkosok „fekete övezete”*. Magyar Hírlap. 1992. június 26. 2. p.
- 13 *Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről*. Budapest, 1988, Medvetánc. 114. p.
- 14 *A kormány szövvőjének tájékoztatója*. Magyar Hírlap. 1986. december 19. 5. p., 1988. január 29. 5. p.
- 15 *Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók*. Budapest, 1992, MA Politikai Tudományok Kutató Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport. 11, 76. p.
- 16 *Hivatalos adatok a kivándorlásról*. Néplétszám. 1993. március 5. 1. p.
- 17 VAJNOVSZKI Kázmér: *Kétségtelenül többen vagyunk...* Erdélyi Napló. II, 1992. 23. sz. 5. p. Az utóbb nyilvánosságra hozott belügyi adatok szerint a Romániából 1977–1991 között hivatalos úton távozott magyar nemzetiségűek száma egészen pontosan 63427 fő volt. *Anuarul statistic al României*. București, 1993, Comisia Națională pentru Statistică. 143. p. A népszámlálási főigazgató fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a kivándorlás a vártnál nagyobb arányú volt; egy más alkalommal pedig, a romániai magyarság létszámcsökkenésének okait elemezve szintén rámutatott arra, hogy a hivatalos kivándorlási adatokat csupán minimális értéként lehet figyelembe venni. GHEȚĂU, Vasile: i. m.
- 18 *Menekültek Magyarországon (1988–1992)*. Demográfia, XXXVI, 1993. 1. sz. 49. p. Vö.: KŐSZEGVÁRI Tibor: *Biztonságunk és a menekültáradat*. Beszélő. Új f. IV, 1993. 8. sz. 11. p., *Szűrőhatás. Európai befogadáspolitiká*. Heti Világgazdaság, 1993. 25. sz. 9. p.
- 19 DEVICH Márton: *Magyarország sokak számára Kánaán*. Morvay István államtitkár a menekültkérdésről. Magyar Nemzet, 1993. május 6. 7. p.
- 20 NEUMANN Ottó: *Új állampolgársága: magyar*. Magyar Hírlap, 1993. március 8. 9. p.
- 21 MOLNÁR Patrícia: *Az édentől középkeletre*. *Menekültek Magyarországon*. Heti Világgazdaság, 1991. 44. sz. 88. p.
- 22 TÓTH Judit: *A politikai migrációtól a migrációs politikáig*. Mozgó Világ, 1991. 11. sz. 111. p.
- 23 BOTLIK József: *Kötelességünk segíteni az erdélyi magyarságot! Kreczinger István elnök, az EVMSZ közgyűléséről*. Magyar Nemzet, 1992. április 3. 5. p.
- 24 TÖKÉS László: *Románia – a tények nyelvén*. Bihari Napló, 1992. július 7.
- 25 SÜTŐ András: *Erdélyi sors, erdélyi irodalom*. Hírel. V, 1992. december. 8. p.
- 26 DEBRECZENI Éva: *Hányan (nem) vagyunk?* 2. Sztalmári Friss Újság, 1992. március. 20.
- 27 FRITZ László: *Erdély, Bánság és a kapcsolt részek felekezeti statisztikája*. 2. Magyar Kisebbség, VIII, 1929. 3. sz. 115. p.
- 28 KOVÁCS Alajos: *Az erdélyi magyarság és a román statisztika..* Kisebbségvédelem. III, 1940. 1–2. sz. 8. p.
- 29 DÁVID Zoltán: *Szlovákia és Románia vallási megoszlása az 1991. és 1992. évi népszámlálás szerint*. Hírel. VI, 1993. 2. sz. 91. p.

- 30 VAJNOVSZKI Kázmér: *Hithű számok*. Erdélyi Napló. II, 1992. 24. sz. 5. p.
- 31 JAKUBINYI György: *A katolikus egyház újjászületése Romániában*. Távlatok 1993. 4–5. sz. 546–547. p. A Vatikáni Rádióban 1993. május 1-én elhangzott, több helyen is publikált interjú eredeti szövege a L'Osservatore Romano május 28-i, illetőleg a La Documentation Catholique július 18-i száma alapján.
- 32 Románia Külügyminisztériuma: *Fehér könyv a romániai nemzeti, nyelvi vagy vallási kisebbségekhez tartozó személyek jogairól*. [11.] Romániai Magyar Szó. 1991. július 19. 3. p.
- 33 ANTAL G. László: *A magyarság helyzete Romániában*. Limes. 1989. 1. sz. 124. p. A hivatkozott szerzőtől származó, 1988. március 31-én keltezett *Feljegyzés a romániai katolikusok ügyében* c. kéziratos dokumentum szerint a nagyobb erdélyi városokba tömegesen beköltöző moldvaiak sorában található román anyanyelvű római katolikusok száma – egyházi becslés szerint – akkortájt mintegy 50 ezerre volt tehető.
- 34 *Milyen nemzeti kisebbségek élnek Romániában?* Sepsiszentgyörgy, 1990, Európai Idő Kiadó. 15–16. p., Románia Külügyminisztériuma: *Fehér könyv a romániai nemzeti, nyelvi vagy vallási kisebbségekhez tartozó személyek jogairól*. [9.] Romániai Magyar Szó. 1991. július 17. 3. p.
- 35 SEBŐK László: *A romániai magyarok száma a népszámlálások és az egyéb statisztikák szerint*. Századok. CXXVI, 1992. 3–4. sz. 394. p.
- 36 GUTHER M. Ilona: *A népszámlálás tükrében. Beszterce-Naszód megye*. Romániai Magyar Szó. 1993. december 9. 1. p.
- 37 TAMÁS József: *Papi és szerzetesi hivatások*. Vasárnap. 1993. 18. sz. 1. p.
- 38 SIKE Lajos: *A magyar görög katolikusokat ruténoknak nevezték!* Romániai Magyar Szó. 1992. augusztus 29–30. 7. p.
- 39 Z. ALBU Zoltán: *A legutóbbi népszámlálás a fontosabb egyházi adatok tükrében*. Orient Expressz. 1993. 23. sz. 11. p.
- 40 B. KOVÁCS András: *Megmenthető lelkek. Nagyszabású terv a szórványok felkarolására. Beszélgetés Vetési Lászlóval*. Romániai Magyar Szó 1992. november 11. 6. p.
- 41 MERFEA, Mihai: *Țigani. Integrarea socială a romilor*. Braşov, 1991, Editura Bârsa. 41. p.
- 42 GÁL Éva Emese: *Túrterebesi hétköznapiak*. Romániai Magyar Szó. 1993. február 4. 3. p.
- 43 BOGDÁN Tibor: *Népszámlálók – népszemlélők*. Változó Valóság. II, 1992. 2. sz. 2. p.
- 44 KOMÁN József: *Lefejezett kezdeményezés?* Romániai Magyar Szó. 1992. márc. 14–15. 1. p.
- 45 ZSEMBERY Ágoston: *Románia választási földrajza az 1992. szeptember 27-i parlamenti választásokon*. Pro Minoritate, 1992. 10–11. sz. 22–23. p.
- 46 VARGA E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Budapest, 1992, Regio – MTA Történettudományi Intézet. 87. p.

A romániai magyarság főbb demográfiai jellemzői az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján

Három évvel ezelőtt, az 1992. évi romániai népszámlálás kérdőjeleit taglalva hangot adtam annak a reményemnek, hogy a megfelelő információk közreadásával a bukaresti statisztikai hivatal feledtetni fogja a túlpolitizált, zaklatott légkörben lezajlott felmérés anomáliáit. A végleges eredmények nyilvánosságra hozatala azóta befejeződött. A központilag feldolgozott adatok négy vastos kötetben láttak napvilágot, közülük az utolsót teljes egészében az etnikai és felekezeti vonatkozású eredményeknek szentelték. A következőkben e viszonylag bőséges, átfogó tanulmánnyal ellátott adattár fontosabb információiból kínálok ízelítőt.

Írásomban a főbb népességi jellemzők ismertetése szorítkozom, a forrásra vonatkozó kritikai megjegyzések nélkül. Az 1992-es népszámlálás etnodemográfiai adatait ez idáig legalaposabban – az első kötet táblázatai alapján – elemző Horváth István szerint is „túl a bizalmatlanságon, a gyanakvásokon, a politikai félelmeken és hisztériákon, az 1992. január 7-i népszámlálás eredményeit megkérdőjelező megalapozott érvekről nincs tudomásunk”.¹ Az adatok érvényességének kérdése természetesen nem kerülhető meg. Ennek „próbaköve” a közvélemény szemében a romániai magyarság számbeli nagysága. A hivatalos adatok ellenőrzésére szolgáló hosszabb távú becslésekkel kapcsolatos álláspontomat korábban már többször is kifejtettem, az adatok ilyen értelmű konzisztenciáját ennek megfelelően csupán az elmúlt másfél évtized népességfejlődésének tükrében vizsgálom.

A népszámlálási kötet bevezetőjének megjegyzése szerint a magyarság számának és össznépességen belüli arányának csökkenése természetes szaporulatának visszaesésére, illetőleg kivándorlására vezethető vissza. E tényezőkről a rendelkezésünkre álló információk a következőkben összegezhetők. A magyar nemzetiségűek száma az országban az 1977. és az 1992. évi népszámlálás között 89 ezer fővel csökkent. Időközben 63,4 ezer magyar hagyta el legális úton Romániát. Mivel Románia tényleges vándorlási vesztesége pontosan másfélszerese a hivatalosan nyilvántartottnak – ebben közrejátszik, hogy a népszámlálás idején külföldön tartózkodók közül sokan kimaradtak a számbavételből –, valószínűleg az országból végleg távozott (vagy éppen távol lévő) magyarok száma is nagyobb volt az előbbinél; e szorzó alapján elérhette a 100 ezret. Pusztán a kivándorlással azonban még így sem magyarázható a magyar nemzetiségűek népességi vesztesége, hiszen azt jórészt ellensúlyoznia kellett természetes gyarapodásuknak, amely hivatalos részközlések alapján számítva 1977 és 1988 között meghaladhatta a 60 ezer főt. A romániai magyarok népszámlálási száma mindezeket figyelembe véve kb. félszázézerrel kevesebb a természetes és mechanikus népmozgások alapján 1977 óta számíthatónál. Ez elméletileg az előző népesség-számbavétel óta bekövetkezett asszimilációnak tulajdonítható. Vannak, akik a hiányt eleve nagyobbra becsülik, és a népszámlálási manipulációkat okolják érte. A hivata-

Megjelent: Hitel. IX, 1996. 3. sz. 68–84. p. „A magyar nemzeti kisebbségek Kelet-Közép-Európában” című kötet számára átdolgozott változat, némileg módosított formában, kiegészítve a gazdaságban való részvétel bővebb adataival. A tanulmány táblázatainak forrásai: Recensămîntul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Vol. I. (1994), Recensămîntul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației (1995). Az e kötetekben nem publikált adatok a bukaresti Statisztikai Hivatal belső felhasználásra készült munkaanyagaiból valók.

los adatokat lehet vitatni – a köztudatban magát rendületlenül tartó kétmillió né-
 pességszám a kollektív nemzetiségi identitás fontos szimbóluma –, az adatfelvétel
 teljes körűsége folytán azonban a romániai magyarság demográfiai és társadalmi
 szerkezetéről minden (jogos vagy jogtalan) fenntartásunk mellett mégiscsak a nép-
 számlálások jelző-, azaz (főbb vonalaikban bizonyosan reális) *viszonyszámai* alapján
 tájékozódhatunk.

*

A romániai magyarság 98,7 százaléka (1 millió 604 ezer fő) a Kárpátokon innen,
 azaz Erdélyben él, ahol az összes népesség valamivel több mint egyötödét alkotja. Az
 erdélyi magyarok 45,1 százaléka, (723,2 ezer fő) a Székelyföldön (Maros, Hargita és
 Kovászna megyében), 24,0 százalékuk (385,3 ezer lélek) a központi magyar település-
 területnek a határon átnyúló, bár erősen töredezett peremvidéken (Szatmár, Bihar és
 Szilágy megyében) összpontosul, 30,9 százalékuk (495,4 ezer fő) pedig a nagyobb és
 a kisebb magyar nyelvterületet lazán összekötő nyelvi szigeteken vagy sziget-tömbö-
 kön, illetőleg e – ritkuló – füzértől északra és délre szerteszét szóródva él. Lélekszá-
 muk az elmúlt tizenöt évben éppen ez utóbbi, köztes vidéken csökkent a legnagyobb
 mértékben (77,3 ezer fővel). Ma már az észak-nyugati határ mentén is kevesebben
 élnek (31,1 ezerrel), s csupán Székelyföldön nőtt 21,3 ezerrel a magyarok száma (ám
 ezen belül Maros megyében szintén csökkent, mégpedig 15,6 ezer lélekkel 1977-hez
 képest). Egyes megyék magyarságának csökkenésére a kivándorlás területi megosz-
 lásának ismeretében részben magyarázatot kapunk. Az országból 1977–1991 között
 hivatalosan távozott 483,5 ezer (kétharmad részben nem román nemzetiségű) kiván-
 dorló mintegy háromnegyede ugyanis Erdélyből ment el, a németek kitelepedése
 folytán legnagyobb számban Temes, Szeben, Arad és Brassó megyéből, de jelentékeny
 (tízezres nagyságrendű) a Kolozs, Bihar és Maros megyéből távozottak száma is.²

Az erdélyi magyarság 56,1 százaléka a városokban él. Az 1. táblázat jól szemlélté-
 ti, hogy az erdélyi (és általában a romániai) magyarok hiányolt népességi többlete
 lényegében itt tűnik el. Míg 1977 és 1992 között a falusi népesség mind a magyar,
 mind a román nemzetiségűek esetében nagyjából hasonló arányban csökkent, a vá-
 rosokban a románok növekedési üteme nyolcszorosa (!) volt a magyarokénak. A ma-
 gyarok tényleges gyarapodása az erdélyi városokban mindössze természetes szaporu-
 latukkal egyenlő (nagyobbrészt az is a Székelyföldre esett), a falvakból történt bete-
 lepülés többlete a külső és belső veszteségek (a kivándorlás, valamint a nagyobb vá-
 rosokban a természetes fogyás és az asszimiláció) rejtett útjain elszivárgott.

1. TÁBLÁZAT

A népesség száma 1992-ben, gyarapodása, illetve csökkenése (-) 1977–1992 között Erdélyben,
 települési környezet* és a két fő nemzetiség szerint (Szám szerint és százalékban)

Nemzetiség	Összesen		Románok		Magyarok	
	Népességszám 1992-ben					
Összesen	7723313	100,0	5684142	73,6	1603923	20,8
Városok	4429697	100,0	3351001	75,6	898387	20,3
Községek	3293616	100,0	2333141	70,8	705536	21,4
A népességszám változása 1977–1992 között						
Összesen	223084	3,0	480296	9,2	-87125	-5,1
Városok	814941	22,5	847714	33,9	36358	4,2
Községek	-591857	-15,2	-367418	-13,6	-123483	-14,9

* A mai közigazgatási beosztás szerint

Különösen szembeűnő a magyarság demográfiai súlyának csökkenése az erdélyi nagyvárosokban A 2. táblázatban szereplő nyolc város lakóinak száma 1966 óta csaknem megkétszereződött: 992,5 ezerről 1845 ezerre nőtt. Összes növekményükből mintegy 800 ezer lélek jutott a románokra és csupán 61 ezer a magyarokra. Az 1977. évi népszámlálást megelőző évtized során még 79 ezerrel gyarapodott e városok magyar lakóinak száma (háromnegyedük új beköltöző volt, bár ez a szám az összes betelepülőnek már akkor is csak 15 százalékát tette ki), a rákövetkező tizenöt év azonban ezt a nyereséget már részben visszavette. 1977 és 1992 között Marosvásárhely román lakosainak száma 66,2 százalékkal, Nagybanýáé 62 százalékkal, Nagyváradé pedig 56,9 százalékkal lett több, míg a helybéli magyarság lélekszáma lényegében semmit sem változott. Másutt a tekintélyes román létszámnövekedéshez nem kevésbé komoly magyar lélekszámvesztés társult, ami például Kolozsvárott a huszonöt-harminc éve még kiegyenlített nemzetiségi viszonylatok végletes felborulásához vezetett. Számottevő magyar népességi nyereség az elműlt másfél évtizedben csupán a Szatmár, Szilágy, Beszterce-Naszód megyei és székelyföldi kis- és középvárosokban jelentkezett, bár e 77,5 ezres pozitívum közel háromnegyede is mindössze két megyére (Hargita, Kovászna) korlátozódik.

2. TÁBLÁZAT

Az összes népesség, illetve a románok és magyarok lélekszámának változása nyolc erdélyi nagyvárosban 1966 és 1992 között*

Város	Lélekszám			A lélekszám változása			
	1966	1977	1992	Szám szerint		Százalék szerint	
				1966–1977	1977–1992	1966–1977	1977–1992
				Összesen			
Arad	126000	171193	190114	45193	18921	35,9	11,0
Brassó	163345	256475	323736	93130	67261	57,0	26,2
Kolozsvár	185663	262858	328602	77195	65744	41,6	25,0
Marosvásárhely	86464	130076	164445	43612	34369	50,4	26,4
Nagybanýa	64535	100985	149205	36450	48220	56,5	47,7
Nagyvárad	122534	170531	222741	47997	52210	39,2	30,6
Szatmárnémeti	69679	103544	131987	33865	28443	48,4	27,5
Temesvár	174243	269353	334115	95110	64762	54,6	24,0
Összesen	992463	1465015	1844945	472552	379930	47,6	25,9
				Románok			
Arad	80368	121815	151438	41447	29623	51,6	24,3
Brassó	123852	210019	287535	86167	77516	69,6	36,9
Kolozsvár	104914	173003	248572	68089	75569	64,9	43,7
Marosvásárhely	24638	45639	75851	21001	30212	85,2	66,2
Nagybanýa	43050	73877	119718	30827	45841	71,6	62,0
Nagyvárad	56436	91925	144244	35489	52319	62,9	56,9
Szatmárnémeti	33197	52855	72708	19658	19853	59,2	37,6
Temesvár	109100	191742	274511	82642	82769	75,7	43,2
Összesen	575555	960875	1374577	385320	413702	66,9	43,0
				Magyarok			
Arad	31343	34728	29828	3385	-4900	10,8	-14,1
Brassó	27835	34879	31546	7044	-3333	25,3	-9,6
Kolozsvár	76934	86215	74871	9281	-11344	12,1	-13,2
Marosvásárhely	60211	82200	84493	21989	2293	36,5	2,8
Nagybanýa	20560	25591	25944	5031	353	24,5	1,4
Nagyvárad	62955	75125	74225	12170	-900	19,3	-1,2
Szatmárnémeti	34504	48861	54013	14357	5152	41,6	10,5
Temesvár	31016	36724	31785	5708	-4939	18,4	-34,5
Összesen	345358	424323	406705	78965	-17618	22,9	-4,1

* A mai közigazgatási beosztás szerint

A falu-város irányú mozgások a népességszerkezet településnagyság szerinti változásaiban is nyomon követhetők. (3. és 4. táblázat.) Az elvándorlás és a községekben már a nyolcvanas évek második felében elkezdődött természetes fogyás következtében szaporodtak az aprófalvak; az 500 lelkesnél kisebb helységek részesedése az 5285 erdélyi település számából 45,5 százalékról 54,8 százalékra, lakóik számaránya 7,7 százalékról 8,1 százalékra emelkedett. Ezzel párhuzamosan 500 fő és 10 ezer fő között valamennyi településkategória részaránya csökkent – legnagyobb mértékben az 1–5 ezer lakosú helységeké –, míg az 1977. évi 41,1 százalékkal szemben 1992-ben Erdély összlakosságának 51,6 százaléka 10 ezer főnél népesebb településeken tömörült. E növekedés a románok körében volt a legnagyobb (11,6 százalékpont), s szinte teljes egészében az 50 ezer lakos feletti városokra esett. A román népességen belül különösen az 2–5 ezer (-4,8 százalékpont), illetőleg az 0,5–1 ezer lelkes (-3,8 százalékpont) településeken lakók aránya csökkent; abszolút számban az előbbi, nemzetiségi részarányukhoz viszonyítva az utóbbi csoportban szenvedték a legnagyobb veszteséget. A magyarok statisztikai pozíciói főként a 20–100 ezer lakosú középvárosi kategóriákban erősödtek, elsősorban a 10–20 ezres kisvárosok, illetve 1–5 ezer lelket számláló helységek rovására. Nemzetiségi számarányuk a 100 ezer lakos fölötti, illetve a 10–20 ezer lakosú helységcsoportokban komoly mértékben fogyatkozott.

3. TÁBLÁZAT

A települések száma 1977-ben és 1992-ben, az összes népesség, illetve a románok és magyarok száma 1992-ben, valamint számuk változása 1977–1992 között a helységek lélekszám szerinti csoportosításában Erdélyben

Helységek csoportjai lélekszám szerint	Településszám		A népesség száma 1992-ben			A népességszám változása 1977–1992 között		
	1977	1992	Összes	Román	Magyar	Összes	Román	Magyar
	-499	2404	2895	626899	507602	89167	53222	33357
500-999	1438	1217	856475	644140	154254	-172898	-142535	-19258
1000-1999	936	744	1013476	701444	229867	-269520	-189840	-53611
2000-4999	369	292	867555	579291	213130	-219590	-94468	-66380
5000-9999	69	56	372302	235135	108843	-73762	-32528	-11603
10000-19999	30	35	442741	340089	68322	31634	70774	-32443
20000-49999	25	27	829024	576662	221725	100088	78317	29782
50000-99999	6	10	705760	569683	109103	275887	230830	50024
100000-	8	9	2009081	1530096	409512	498023	526389	6654
Összesen	5285	5285	7723313	5684142	1603923	223084	480296	-87125

4. TÁBLÁZAT

Az összes népesség, illetve a románok és magyarok megoszlása a helységek lélekszám szerinti csoportosításában az 1977-ben és 1992-ben Erdélyben (Százalékban)

Helységek csoportjai lélekszám szerint	A népesség aránya helységcsoportonként						A népesség helységcsoporton belüli aránya			
	Összesen		Román		Magyar		Román		Magyar	
	1977	1992	1977	1992	1977	1992	1977	1992	1977	1992
-499	7,7	8,1	9,1	8,9	4,7	5,6	82,7	81,0	13,8	14,2
500-999	13,7	11,1	15,1	11,3	10,3	9,6	76,4	75,2	16,9	18,0
1000-1999	17,1	13,2	17,1	12,3	16,8	14,3	69,5	69,2	22,1	22,7
2000-4999	14,5	11,2	13,0	10,2	16,5	13,3	62,0	57,2	25,7	21,0
5000-9999	5,9	4,8	5,1	4,2	7,1	6,8	60,0	63,2	27,0	29,2
10000-19999	5,5	5,7	5,2	6,0	6,0	4,3	65,5	76,8	24,5	15,4
20000-49999	9,7	10,7	9,6	10,2	11,3	13,8	68,4	69,6	26,3	26,7
50000-99999	5,7	9,2	6,5	10,0	3,5	6,8	78,8	80,7	13,7	15,5
100000-	20,2	26,0	19,3	26,9	23,8	25,5	66,4	76,2	26,7	20,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	69,4	73,6	22,5	20,8

Az erdélyi magyarság 1977-ben 828, 1992-ben pedig 786 erdélyi helységben (a magyarok által lakott erdélyi települések egynegyedében) képezett abszolút többséget. (5. táblázat.) További 25 helységben arányuk ugyan nem érte el az ötven százalékot, de a település lakói között ők alkották – szám szerint 21942-en – a legnagyobb nemzetiséget. A szűkebb lakóhelyükön abszolút többségben élő magyarok száma 1977 óta 955,1 ezerről 912,0 ezerre csökkent, részesedésük azonban erdélyi összlélekszámukból nem változott (pontosabban 56,6 százalékról 56,9 százalékra módosult). A helységcsoportok közti feltűnőbb arányeltolódások egy-egy jelentős magyar városi közösség demográfiai térvesztését jelzik (ezt a 2. táblázat jól szemlélteti). Ennek következtében a településenként 25 százaléknál gyengébb kisebbséget alkotó magyarság száma 316,6 ezerről 425 ezerre, az erdélyi magyar össznépességen belüli aránya pedig 18,7 százalékról 26,5 százalékra emelkedett. A városi közigazgatáson kívül eső települések nemzetiségi homogenitása már jóval erősebb és viszonylag szilárdabb. Az erdélyi falvakban összeírt magyar nemzetiségű népesség négyötöde mind a két népszámlálás során abszolút többséget alkotott azokon a településeken, ahol élt. A magyar többségű falvakban élők közel egyhatoda azonban, mintegy 91 ezer fő közvetlen közigazgatási környezetét tekintve román többségű község lakója volt. A települési szinten többséget alkotó magyar nemzetiségűek közül Maros (17,9 ezer), Kolozs (14,8 ezer), Szatmár (15,2 ezer) és Bihar megyében (11 ezer) éltek a legnagyobb számban, illetve Hunyad (100%), Temes (79,1%), Beszterce-Naszód (67,4%), Máramaros (65,5%) és Arad megyében (57,6%) a legnagyobb arányban olyan községek lakóiként, melyek vezetői javarészt románok közül kerültek ki. Ugyanakkor a magyar többségű községek falvaiban is jelentős számban találhatóak más nemzetiségűek. Összesen 110 ezren vannak és e közigazgatási egységek lélekszámának csaknem egyötödét teszik ki; legnagyobb súllyal Maros (29,4 ezer), Szatmár (18,4 ezer) Bihar (16,2 ezer) és Szilágy megye (14,3 ezer) magyar jellegű községeiben vannak jelen. (Vö. a 6. táblázattal.) E három szempont együttesét figyelembe véve a vidéki magyarság települési homogenitása Kovászna és Hargita megyében a legteljesebb, de viszonylag erős Maros, valamint Bihar, továbbá Szilágy megyében is, jóllehet a szilágy-sági magyar települések egymással össze nem függő sziget-tömböket alkotnak, román falvakkal körbevéve. A határ menti magyar nyelvterület fellazulása következtében a Szatmár megyei falusi magyarság települési viszonyai már sajátos átmenetet képeznek a tömb-, illetve a sziget- és szórványmagyar vidékek között; homogenitásuk jellemzői inkább ez utóbbiakéhoz közelítenek.

5. TÁBLÁZAT

Az erdélyi magyarság megoszlása településenkénti számaránya szerint helységcsoportonként 1977-ben és 1992-ben

A magyarság %-os aránya	Magyarok által lakott települések száma				A magyar népesség száma							
	Összesen		Községekben*		Összesen				Községekben*			
	1977	1992	1977	1992	1977		1992		1977		1992	
				Szám szerint	%	Szám szerint	%	Szám szerint	%	Szám szerint	%	
-9,9	1814	1902	1636	1691	70059	4,1	148096	9,2	31044	3,7	25727	3,7
10-24,9	240	245	193	202	246569	14,6	276878	17,3	36333	4,4	36605	5,2
25-49,9	232	225	190	190	419241	24,8	266847	16,6	96410	11,6	80692	11,4
50-74,9	180	163	165	148	260619	15,4	277097	17,3	146490	17,7	102302	14,5
75-89,9	150	139	138	129	206006	12,2	185381	11,6	112093	13,5	106691	15,1
90-99,9	416	375	388	349	467838	27,7	426341	26,6	386151	46,6	330271	46,8
100	82	109	80	106	20716	1,2	23283	1,4	20498	2,5	23247	3,3
Összesen	3114	3158	2790	2815	1691048	100,0	1603923	100,0	829019	100,0	705535	100,0

* A mai közigazgatási beosztás szerint

6. TÁBLÁZAT

Az erdélyi községekben, lakóhelyükön abszolút többségben, illetőleg magyar többségű községekben élő magyarok száma és %-os aránya 1992-ben megyénként

Megye	Magyar lakos összesen	Lakóhelyén többséget képez		Ebből magyar többségű községben él		Magyar többségű községek			
		Szám szerint	Összes népesség	Ebből magyar	Szám szerint	Összes népesség	Ebből magyar	Szám szerint	Összes népesség
Fehér	11253	5144	45,7	2890	56,2	2	4822	3011	62,4
Arad	23725	9512	40,1	4034	42,4	3	6374	4080	64,0
Bihar	72991	60818	83,3	49809	81,9	16	66306	50143	75,6
Beszterce-Naszód	12450	7437	59,7	2428	32,6	1	3722	2437	65,5
Brassó	17602	7040	40,0	3202	45,5	2	5741	3208	55,9
Krassó-Szörény	929	–	–	–	–	–	–	–	–
Kolozs	46166	28468	61,7	13649	48,0	7	21269	13865	65,2
Kovácszna	84803	84033	99,1	83227	99,0	28	93077	83281	89,5
Hargita	168662	164861	97,7	164458	99,8	42	169459	164467	97,0
Hunyad	1494	170	11,4	–	–	–	–	–	–
Máramaros	10976	5931	54,0	2047	34,5	1	2498	2047	81,9
Maros	125159	104129	83,2	86199	82,8	31	120449	91007	75,6
Szatmár	67601	44226	65,4	29011	65,6	12	51229	32836	64,1
Szilágy	38311	34615	90,3	29345	84,8	12	44292	29971	67,7
Szeben	2927	–	–	–	–	–	–	–	–
Temes	20486	6127	29,9	1285	21,0	1	2400	1285	53,5
Összesen	705535	562511	79,7	471584	83,8	158	591638	481638	81,4

A magyar anyanyelvűek száma 1992-ben 1639,1 ezer, 81,6 ezerrel kevesebb, mint 1977-ben. A magyar nemzetiségükkel azonos anyanyelvűek aránya 97,87 százalék (1977-ben 97,53 százalék volt). A magyar nemzetiségüktől eltérő anyanyelvűek között a román anyanyelvűek vannak a legtöbben: 32,9 ezren (2,03%, 1977-ben 2,25%). A nemzetiségüktől eltérő anyanyelvűek aránya a nyelvi erózióknak leginkább kitett Kárpátokon túli magyar diaszpóra körében a legnagyobb (18,4%, 1977-ben 15,8%). Az erdélyi átlag mindössze 1,9% (1977-ben 2,3% volt), ám a magyar nemzetiségük számából a más (többnyire román) nyelvet beszélők részesedése az olyan szórvány vidékeken, mint Krassó-Szörény (14,0%), Hunyad (10,3%), Szeben (8,3%), Beszterce-Naszód (7,6%), Fehér (6,7%) és Temes megye (6,6%), szintén igen magas. Arányuk Bihar (1,1%), Maros, Szatmár, Szilágy (0,8-0,8%), valamint Kovácszna (0,3%) és Hargita megyében (0,2%) a legkisebb. A magyar nemzetiségük másnyelvűsége az esetek többségében az államnemzetbe történő beolvadás egyik lépcsőfoka, de a más nemzetiségük számának a magyar anyanyelvűek csoportján belüli növekedése is a magyarság számerejét gyengítő folyamatokat jelez. Így a cigány, valamint a szatmárvidéki „újsváb” identitástudat erősödése folytán a magyar anyanyelvűek körében 1977 óta a kétszeresére nőtt a cigány és a német nemzetiségűek száma, míg a magyar nemzetiségűeké (az előbbieket disszimilációja, illetve az utóbbiak reasszimilációja következtében) értelemszerűen ugyanennyivel csökkent.

A vallási megoszlás adatai szerint a magyar nemzetiségűek 47,1 százaléka református, 41,2 százaléka római katolikus és 4,5 százaléka unitárius. Jelentős az ortodox és a görög katolikus felekezet, továbbá a szabadegyházak híveinek a száma is a soraikban. Ugyanakkor szép számmal találunk más nemzetiségűeket a történelmi magyar egyházak hívei között. Erdélyben 79,3 ezer a román, 19 ezer a cigány nemzetiségű római katolikusok, 14,9 ezer a román, 17,6 ezer a cigány nemzetiségű reformátusok száma. De a zsinat-presbiteri evangélikusok között is több mint ezer román, az unitáriusok között pedig 1,2 ezer román és 0,9 ezer cigány akad Erdélyben. A római katolikus vallás a románok között részben a nem magyar nemzetiségűek (németek, csehek, szlovákok, bolgárok stb.) rovására terjeszkedik, de sokan vannak közöttük

olyanok, akik a Kárpátokon túlról érkeztek, ahol a katolikus románok száma 282 ezer, s többségük éppen a legnagyobb népesség-kibocsátó moldvai megyékben él.

A romániai magyarság *nemek szerinti megoszlását* a nőknek az átlagosnál valamivel magasabb részaránya jellemzi: 51,6 százalék az országos 50,8 százalékkal szemben. A fiú csecsemők részesedése az élveszületésekből a magyarok esetében ugyan nagyobb, mint a románoknál, de – a magyar férfiak idő előtti nagyobb halandósága és talán elvándorlásuk miatt is – a férfi-nő arány a magyarok körében már egy korcsoporttal hamarabb, 40 és 44 év között a nők javára változik. A nők aránya 50,3 százalékról a 60–64 évesek csoportjáig lassan 53,7 százalékra emelkedik, 65–69 év között eléri az 57,6, a 75 éven felüliek korcsoportjában pedig a 64,1 százalékot.

7. TÁBLÁZAT

A magyar nemzetiségűek életkori megoszlása nemek szerint Romániában 1992-ben, a romániai, illetőleg az erdélyi össznépesség, valamint a román nemzetiségűek életkori megoszlásával egybevetve

Korcsoportok	A magyar nemzetiségűek életkori megoszlása						Országos átlag	Erdélyi átlag	Románok országos átlag
	Összesen	Férfiak	Nők	Összesen	Férfiak	Nők			
	(Szám szerint)			(Százalékban)					
Összesen	1624959	786971	837988	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0-4	93208	47512	45696	5,7	6,0	5,4	7,1	...	7,0
5-9	96791	49729	47062	6,0	6,3	5,6	7,3	...	7,3
10-14	121119	61834	59285	7,4	7,9	7,1	8,4	22,7 ^a	8,4
15-19	129898	66625	63273	8,0	8,5	7,6	8,4	8,5	8,4
20-24	136601	69299	67302	8,4	8,8	8,0	8,9	8,8	9,0
25-29	84082	43306	40776	5,2	5,5	4,9	5,5	5,9	5,5
30-34	100218	50816	49402	6,2	6,5	5,9	6,8	7,0	6,8
35-39	121300	60784	60516	7,4	7,7	7,2	7,5	7,7	7,6
40-44	109944	54691	55253	6,8	7,0	6,6	6,7	6,8	6,7
45-49	106636	52199	54437	6,6	6,6	6,5	5,2	5,3	5,1
50-54	105592	50623	54969	6,5	6,4	6,6	5,9	5,8	5,9
55-59	100234	47389	52845	6,2	6,0	6,3	6,0	5,6	6,0
60-64	97707	45220	52487	6,0	5,8	6,3	5,4	5,2	5,4
65-69	83559	35416	48143	5,1	4,5	5,7	4,5	4,4	4,5
70-74	54203	21424	32779	3,3	2,7	3,9	2,4	2,6	2,4
75- ^b	83867	30104	53763	5,2	3,8	6,4	4,0	3,7	4,0

^a 0–14 évesek együtt

^b A korukról nem nyilatkozottakkal

Az *átlagos életkor* országosan 34,6 év. A magyarok átlagéletkora 37, a románoké pedig 34,5 év. A gyermekkorú (0–14 éves) népesség részesedése az országos átlag alatt, az öregkorúaké (60 évnél idősebbeké) az országos átlag felett van a magyarok esetében. E korosztályok súlya 1977 óta nagyjából a románokéval egyező mértékben csökkent, illetve növekedett. (8. táblázat.)

8. TÁBLÁZAT

Az összes népesség, valamint a románok és magyarok nagyobb korcsoportok szerinti megoszlása Romániában 1977-ben és 1992-ben (Százalékban)

	1992			1977		
	0-14 éves	15-59 éves	60 év felett	0-14 éves	15-59 éves	60 év felett
Összesen	22,7	60,9	16,4	25,4	60,2	14,4
Románok	22,7	61,0	16,3	25,6	60,3	14,1
Magyarok	19,1	61,2	19,7	22,2	60,5	17,3

A felnőtt magyar korosztályok aránya viszonylag magas, s 1977 óta szintén erősödött. A gazdaságilag nagyrészt még vagy már nem tevékeny népesség együttes aránya a produktív korúakhoz képest országosan 642, azaz összesen ennyi gyermek- (373), illetve öregkorú (269) jut ezer felnőtt korú személyre. Ez a jelzőszám a románoknál 638, a felnőtt korúakra jutó gyermekek (372) erős, a magyaroknál pedig 634, a felnőtt korúakra jutó öregek (321) viszonylagos túlsúlyával. Az öregek aránya az improduktív népességen belül is nőtt: míg 1977-ben 100 magyar gyermekre 76 (a románoknál 53), 1992-ben már 103 (a románoknál 72) öregkorú jutott. A falusi népesség korszerkezete a fiatalok elvándorlása folytán érthető módon öregebb; a községekben több mint kétszer annyi öregkorú jut a 14 éven aluli gyermekekre, mint a városokban. A magyar nemzetiségűeknél az öregedés indexe a városokban is viszonylag magas (87). (9. táblázat.) Érdemes megemlíteni, hogy míg a falusi magyarság körében ez a mutató országosan 123, azokban az erdélyi községekben, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak (s e közigazgatási egységekben a lakosság 81,4 százalékát teszik ki), ennél kevesebb, 103 öregkorú jutott száz gyermekre. Bár ebben bizonyára az ott élő más (egyötöd részben cigány) nemzetiségűek korösszetétele is közrejátszik, a jelzett összefüggésből mégis arra következtethetünk, hogy az előregedés legnagyobb mértékben az e csoporton kívüli, tehát a kisebbségbe szorult, elszórványosodott falusi magyar közösségeket sújtja.

9. TÁBLÁZAT

Száz gyermekkorúra jutó öregkorúak száma Romániában és Erdélyben, valamint a románok és a magyarok körében 1992-ben települési környezet szerint

	Összesen	Városok	Községek
Románia	72,2	48,0	105,7
Erdély	70,1	48,4	103,0
Románok	71,6	45,3	109,2
Magyarok	102,6	86,9	123,1

Az 1992. évi népszámlálás idején a 15 éven felüli nők 64,3 százaléka élt házasságban, a magyar nőknél ez az arány csupán 61,1 százalék. A hajadonok (16,8%) és az elváltak (4,0%) aránya lényegében a 17,0, illetve 3,7 százalékos országos átlaggal egyező, az özvegyek részesedése azonban a magyar nők körében (17,8%) jóval magasabb a 14,7 százalékos országos átlagértéknél.

Az ország női népességén belül a termékeny (15–49 éves) korosztályok aránya 47,7 százalék, az 1977. évi 49,2 százalékos értékhez képest csökkent. E korosztály részesedése a román nők csoportjából 48,0 százalék, a magyar női csoportból pedig 46,7 százalék. A termékeny korú nők több mint egyharmada (34,1 százalékuk, ezen belül a magyar nők 33,9 százaléka) egyáltalán nem szült gyermeket, 18,7 százalékuk (a magyar nők 20,6 százaléka) egy gyermeket, 40,8 százalékuk (a magyar nők 42,7 százaléka) 2–4 gyermeket hozott a világra, és csupán 6,4 százalékuk (a megfelelő korú magyar nőknek mindössze 2,8 százaléka) adott öt, vagy annál több gyermeknek életet.

A *termékenység* alakulása legszemléletesebben a 15 éves és annál idősebb nők szerinti szülésgyakoriságával jellemezhető. (10. táblázat). Az egy nőre eső átlagos gyermekszám a románoknál még viszonylag magas (50 év felett 2,35), bár 1977-hez képest (amikor ugyanez az érték 2,9 volt) jelentősen visszaesett. A magyar nők esetében a csökkenés kisebb mértékű, de a befejezett termékenységű (50 évnél idősebb) nők csoportjában az átlagos gyermekszám (2,1 az 1977. évi 2,45-tel szemben) már a

népesség egyszerű „újratermeléséhez” szükséges kritikus érték (2,2) alá süllyedt. Felekezeti hovatartozás szerint a legmagasabb értékeket a szabadegyházak hívei körében találni. Az ezer nőre jutó gyermekszám az 50 év feletti ortodox nők között 2328. A katolikus nők esetében ez a szám magasabb (2342), a jellegzetesen magyar, vagyis a református (2073), az unitárius (2132) és a zsinat-presbiteri evangélikus felekezetekhez tartozó nők esetében (1747) viszont jóval alacsonyabb.

10. TÁBLÁZAT

Ezer 15 éves és idősebb nőre jutó élve született gyermekek száma országosan, valamint a román és a magyar nemzetiségűeknél nagyobb korcsoportonként Romániában 1977-ben és 1992-ben

Nemzetiség	Ezer nőre jutó élveszületések száma					
	15 év felett		15-49 év között		50 év felett	
	1992	1977	1992	1977	1992	1977
Összesen	1802	2034	1467	1610	2329	2855
Román	1798	2048	1452	1609	2350	2891
Magyar	1709	1880	1418	1510	2093	2445

Az 1992. évi népszámlálás 6393,1 ezer *családot* regisztrált Romániában. Ebből 5702,8 ezer a teljes családok (házaspár gyermekkel vagy gyermek nélkül), és 690,3 ezer a csonka családok száma, ahol az apa vagy az anya egyedül él gyermekeivel. A gyermektelen családok száma 2065,2 ezer, a gyermekes teljes családoké pedig 3637,5 ezer volt. A teljes családokra jutó átlagos gyermekszám családonként 1,92, a csonka családokra eső átlagos gyermekszám 1,5. A családfő nemzetisége alapján 468237 a magyar családok száma (7,3%). Ebből 407509 a teljes (7,1%) és 60728 a csonka családoké, melyek aránya – az elvált és különösen a megözvegyült magyar nők nagy számával összefüggésben – szembetűnően magas (8,8%). A gyermek nélküli magyar családok száma 145072 (7,0%), a gyermekeseké 262437 (7,2%) volt.

A *nemzetiségileg vegyes házasságok* száma országosan 166277 (2,9%). E házasságok 30,5 százalékában a férjek, és 33,2 százalékában a feleségek nemzetisége volt magyar (50677 ezer, illetőleg 55141 fővel). Az összesen 819482 magyar nemzetiségű házas félnek tehát 12,9 százaléka élt vegyes házasságban, míg maguk a vegyes házasságok a 462650 „magyar jellegű” (tehát az összes homogén és vegyes magyar) házasságnak a 22,8 százalékát tették ki. A vegyes házasságok több mint felét (56,8%) a román-magyar házasságok alkotják. A románok vegyes házasságainak 62 százalékában magyar, a magyarok vegyes házasságainak 89,2 százalékában pedig román a férj vagy a feleség.

A vegyes házasságokból 109240 volt gyermekes, ezen belül a román-magyar vegyes családok száma 65032. E családok több mint kétharmadában, azaz 45104 esetben román nemzetiségüként jegyezték be a gyermekeket, s csupán egynegyedükben, mindössze 16778 családban vallották a gyermekeket magyar nemzetiségűnek. (Egy kis töredékükben, 3150 családban a gyermekek hovatartozása megosztott szüleik nemzetisége között, vagy eltért azokétól.) A románság a gyermekek nemzetiségi hovatartozását illetően a magyar féllal közös házasságokból 28326 családnál pozitívumot könyvelhet el magának, aminek a fele asszimilációs nyereség. Ez – egy családra átlagosan kevesebb mint 2 gyermeket számolva – kb. 25 ezer gyermeket jelent.

A *felekezetiileg vegyes családok* száma az 1992. évi népszámláláskor 272526 volt (4,8%). A vegyes felekezeti házasságban élők legnagyobb csoportját a ortodoxok alkotják (100442 férfi és 78906 nő). Népesebb felekezet még e csoportban a római katolikus (64631 férfi, 71782 nő) és a református (52534 férfi és 51658 nő). A felekeze-

tileg vegyes házasságok kétharmadát a görögkeletiek és valamely más egyház hívei kötötték egymással. Az ortodox vegyes házasságok más vallású házastársainak száma legnagyobb a római katolikusok (az összes vegyes felekezetű házasság 23,9 százaléka), a reformátusok (12,2%), a görög-katolikusok (8,8%), a pünkösdisták (5,5%) és a baptisták (3,4%) között. Jelentős részt képviselnek még a római katolikusok és a reformátusok (19,6%), illetőleg a római katolikusok és görög katolikusok között létrejött házasságok (2,7%).

A felekezeti vegyes házasságok 62,7 százalékát kísérte gyermekáldás. E 170938 családból 112669-ben ortodox vallású volt valamelyik fél. A görögkeletiekkel vegyes gyermekes házasságok 58,8 százalékában, 66286 esetben az államvallás hitében nevelődnek a gyermekek, és mindössze 31,9 százalékukban, 35854 családban követik a nem ortodox szülő vallását. 10529 családban a gyermekek vallása más volt, mint a szüleié. A keleti egyház nyeresége ilyenformán 30432 család gyermekeit foglalja magában; ebből 7237 családban a református, 7053 családban a római katolikus, 5864 ezer családban a görög-katolikus, és 10278 családban az egyéb (jelentős részben pünkösdisták és baptisták) felekezetűek rovására terjeszkedett. Jóllehet a nemzedékek közötti felekezetváltásban főként a nemzetiség szerinti – a románsághoz kötődő ortodoxia térhódításával jellemezhető – változások tükröződnek, a két irányzat számai korántsem esnek egybe. Míg a román-magyar házasságok egyenlegében a gyermekek nemzetisége után 28326 család az államnemzet tiszta nyeresége, az ortodox és a „magyar” (római katolikus, református, unitárius, zsinat-presbiteri evangélikus) felekezetűek által kötött vegyes házasságokban az államvallás pozitívuma az előbbinek már csupán alig több mint a fele. E jelenségre a nemzetiség- és felekezetközi átfedések kínálnak magyarázatot (vagyis az, hogy szép számban találni román nemzetiségűeket a történelmi magyar, s hasonlóképpen magyar nemzetiségűeket a román egyházak hívei között).

Az *iskolázottság* mutatói szerint rendkívül alacsony a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 12 éves és annál idősebb magyar népességen belül (mindössze 3,6 százalék az ország összlakosságának 5,1 százalékos és a románság 5,3 százalékos részesedésével szemben). (11. táblázat.) Ez – azon túl, hogy a felsőfokú végzettségűek több mint egynegyede a fővárosban összpontosul (Bukarest nélkül számítva a diplomások aránya országosan már csupán 4,2 százalék) – a magyarság irányított értelmiségi alulképzésének és főként a magyar diplomások nagy számban történt kivándorlásának a következménye. A középfokú tanintézményekben végzetek között a magyarság képviselete már arányosabb. Az országos, illetőleg a román nemzetiségű átlagnál kedvezőbb, azaz magasabb az alapfokú (különösen az általános iskola felső tagozatának megfelelő) képzettséggel rendelkező, és ugyancsak kedvezőbb, azaz jóval alacsonyabb az iskolát nem végzett, valamint az írástudatlan magyarok részaránya.

11. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb magyar nemzetiségű népesség iskolai végzettség szerint Romániában 1992-ben, a megfelelő országos, illetőleg erdélyi, valamint a román nemzetiségű életkori csoport iskolai végzettségével egybevetve

Iskolai végzettség	Magyar nemzetiség		Országos átlag	Erdélyi átlag	Románok országos átlaga
	Szám szerint	%			
Összesen	1389042	100,0	100,0	100,0	100,0
Felsőfokú	49592	3,6	5,1	4,8	5,3
Líceum utáni szakiskola	23449	1,7	2,0	2,0	2,0

Líceum	257930	18,6	18,4	19,0	18,8
Szakiskola	203794	14,7	14,1	14,7	14,3
Felső tagozat és líceum I. fokozat	550692	39,6	32,1	35,3	31,4
Elemi iskola	275436	19,8	23,6	20,4	23,7
Iskolai végzettség nélkül és egyéb	28149	2,0	4,7	3,8	4,5
Ebből írástudatlan	14422	1,0	3,1	2,3	3,0

Az 1992. évi népszámlálás időpontjában *iskolai tanulmányaikat folytató* magyar diákok között a felsőfokú oktatásban résztvevők számaránya szintén alacsonyabb az átlagosnál. (12. táblázat) A felsőoktatásban a magyar nemzetiségű hallgatók különösen a jogi, közgazdasági, közlekedési és hírközlési szakokon vannak gyengén képviselve, de reprezentáltságuk jóval nemzetiségi számarányuk alatt van a testnevelés és sport, az orvostudományi, mezőgazdasági és építészeti szakokon is. Közlekedésre, hírközlésre szakosodott osztályokban középiskolai szinten is kevesen tanulnak közülük, s számarányukhoz képest ugyancsak kevés magyar diákot találni a testnevelési, erdészeti, informatikai és közgazdasági profilú szaklíceumokban. Az ipari ágazatokhoz kötődő szakképzésben általában kielégítő, a humán irányultságú oktatásban pedig kifejezetten magas arányú a magyar nemzetiségűek részvétele. Ez a megállapítás elsősorban a pedagógusképző, a teológiai, valamint a művészeti iskolákra érvényes, de látogatottságuk alapján szemmel láthatóan nemzetiségi alapintézménynek számítanak az általánosan képző, elméleti jellegű líceumok is. Ez utóbbiakat nem egyszer azért választják a magyar diákok, mert – megfelelő magyar nyelvű szakképzés hiányában – ma már szinte ez az egyetlen módja annak, hogy a középiskolában is anyanyelvükön tanulhassanak. Az 1991–1994-es évek átlagában az alap- és középfokú oktatási intézményekben beiskolázott magyar diákok kb. háromnegyede folytatta anyanyelven a tanulmányait. Ez az érték oktatási fokozatonként és iskolatípusonként a magasabb szintek felé haladva csökken. Az általános iskolák alsó tagozatán 85 százalékuk, a felső tagozaton négyötödük, a líceumokban azonban már csak valamivel több mint kétharmaduk, a szakiskolákban pedig mindössze 35–40 százalékuk járt magyar tannyelvű iskolába (illetőleg ez utóbbi oktatási formában csupán tagozatra vagy osztályba). A felsőfokú oktatásban csaknem kizárólagos a román tannyelv használata. A magyar anyanyelvű iskolások lemorzsolódása a szórványban a legerősebb, ahol a magyar gyermekek mintegy felét már az elemi első évében román iskolába íratják be.

12. TÁBLÁZAT

Az iskolába járók oktatási szint szerint Romániában 1992-ben a két fő nemzetiség szerint

Oktatási fokozat	Magyarok		Országos átlag (%)	Románok (%)
	Szám szerint	%		
Összesen	254890	100,0	100,0	100,0
Felsőoktatás	12842	5,0	6,1	6,2
Líceum utáni szakiskola	2416	0,9	0,8	0,8
Általános líceum	22197	8,7	6,6	6,5
Szaklíceum	33780	13,3	13,5	13,7
Szakiskola	19370	7,6	7,3	7,4
Felső tagozat	90106	35,4	35,1	35,0
Elemi iskola	74179	29,1	30,6	30,4

Az 1992. évi népszámlálás azokat a 14 éves és idősebb munkaképes személyeket sorolta a *gazdaságilag aktív* népesség körébe (a férfiakat 62, a nőket 60 éves korukig), akik 1991-ben – foglalkoztatottságuktól függetlenül – munkaerő-forrásként a nemzetgazdaság rendelkezésére álltak. Az aktív népesség 8,2 százalékát a foglalkozás nél-

küli (munkanélküli) réteg tette ki, közülük azonban csak az első ízben elhelyezkedni kívánók számát részletezték nemzetiség szerint.

Az aktív népességből a magyar nemzetiségűek száma 698,8 ezer (6,7%), 137,5 ezerrel kevesebb, mint 1977-ben. Súlyuk az átlagosnál is erőteljesebben csökkent, ami részben az öregedéssel és a kivándorlással magyarázható, de szerepet játszik benne a munkavállalási korú személyek, különösen a nők gazdasági aktivitásának lanyhulása, valamint a korábbi nyugdíjba vonulás. Az említett okok, továbbá a fiatal korosztályok városba áramlása következtében különösen a vidéken élő magyarok részvétele alacsony a gazdaságban. (Vö. a 13. és 14. táblázatokkal.)

13. TÁBLÁZAT

A gazdaságilag aktív népesség Romániában országosan, illetőleg a román és a magyar nemzetiségűek között az 1977. és 1992. évi, valamint nagyobb korcsoportok és a férfiak százalékos aránya szerint az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Nemzetiség	1977		1992		Ebből kor szerint			Férfi
	Ezer fő	%	Ezer fő	%	30 év alatt	30–49 éves	50 év fölött	
Összesen	10793,6	100,0	10465,5	100,0	33,1	50,1	16,8	55,3
Román	9590,7	88,9	9500,8	90,8	33,0	50,0	17,0	54,9
Magyar	836,3	7,7	698,8	6,7	32,7	52,7	14,6	57,4

14. TÁBLÁZAT

A gazdaságilag aktív népesség aránya Romániában országosan, illetőleg a román és a magyar nemzetiségűek között települési típusok és nemek szerint az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Nemzetiség	Összesen	Összesen		Összesen	Városok		Összesen	Községek	
		Férfi	Nő		Férfi	Nő		Férfi	Nő
Összesen	45,9	51,6	40,4	47,2	51,8	42,7	44,3	51,3	37,5
Román	46,6	51,9	41,4	47,7	52,1	43,5	45,2	51,7	38,8
Magyar	43,0	51,0	35,5	45,7	51,6	40,4	39,5	50,2	28,8

Az aktív népesség szerkezetéről alkotott kép különböző társadalmi-gazdasági kategóriák szerint, így például a gazdasági szektorok tulajdonformája vagy a foglalkozási viszony alapján, illetőleg a nemzetgazdaság ágazatok, foglalkozási ágak szerinti csoportosításával árnyalható tovább. A népszámlálási kötet táblaanyaga a nemzetiségi adatokat az utóbbi két szempontnak megfelelően részletezi.

Az aktív népesség szerkezetváltozásait a 15. táblázat – 16 ágazatot és 98 alcsoportot összesítve – a gazdasági ágazatok három fő típusa alapján követi nyomon. 1) *Primer szféra*: ez a mezőgazdasági, erdő- és vadgazdálkodási ágazatokat foglalja magában. 2) *Szekunder szféra*: ide tartoznak a különböző ipari ágazatok: bányaiipar, feldolgozóipar, energiaipar és építőipar. 3) *Tercier szféra*: kereskedelmi szolgáltatások (kereskedelem és vendéglátás, szállítás és hírközlés, pénzügy, hitelélet, biztosítási tevékenység, ingatlanügyletek, kutatás-fejlesztés, informatika) és közszoigálati tevékenységek (államigazgatás, közoktatás, egészségügy, kultúra, sport, turisztika, egyéb társasági tevékenységek stb.) E felosztás 1992-ben az első munkahelyet keresők (gyakorlatilag a fiatal munkanélküliek) kategóriájával bővült.

Az aktív magyar népesség szerkezetét a primer szférából (a mezőgazdasági ágakból) való igen alacsony részesedés és a szekunder szféra (a különböző ipari ágak) túlsúlya jellemzi. A tercier szférában (kereskedelemben, szolgáltatásban) dolgozók részaránya az aktív magyar népességen belül megközelíti az országos átlagszintet. Viszonylag magas az első munkahelyet keresők aránya a magyarok körében.

15. TÁBLÁZAT

Az aktív népesség nemzetgazdasági ágazonként Romániában
 1966–1992 között a két fő nemzetiség szerint (Százalékban)

Gazdasági ágazat	Év	Összesen	Román	Magyar
Primer szféra	1966	58,6	59,8	50,0
	1977	38,5	38,8	30,5
	1992	23,1	23,5	16,2
Szekunder szféra	1966	23,3	22,3	31,1
	1977	38,0	37,7	46,5
	1992	44,7	44,3	52,7
Tercier szféra	1966	18,1	17,9	18,9
	1977	23,5	23,5	23,0
	1992	27,8	28,0	26,3
Első munkahelyet keresők	1992	4,4	4,2	4,8

A magyar nemzetiségű aktív népesség több mint a fele (52,7%) az iparban és az építőiparban tevékenykedik. Különösen magas a részvételük egyes könnyűipari feldolgozó ágazatokban, ahol jelenlétük az aktív népességen belüli 6,7 százalékos országos átlagukat messze (két-háromszorosan is) meghaladja. A ruházati, bőr- és szőrmeiparban dolgozók 11,8 százaléka, a faiparban dolgozók 13,5 százaléka, a bútorigipari dolgozók 18 százaléka magyar nemzetiségű. Ugyancsak az átlagnál jelentékenyebb a magyarok részvétele a vas-, acél- és fémgyártásban (9%), a nemfém-tartalmú ásványi anyagok feldolgozásában (9,8%), főként a kerámiaipar, a cement- és egyéb építőipari anyagok gyártása terén, továbbá az élelmiszer- és a textiliparban (8,3, illetve 7,9%), valamint a bányászatban (7,3%). A tercier szférában a magyarok részesedése a kereskedelmi (7,6%), az egészségügyi (7,5%), az oktatási (7%), a kulturális és művészeti területen (7,2%) dolgozók, az egyéb szolgáltatásokat végzők (9,5%), valamint a társadalmi, egyházi szervezetek munkatársai körében (10,6%) haladja meg jelentősebben a magyar nemzetiségű foglalkoztatottak országos részarányát. E szférában az átlagtól való elmaradásuk elsősorban a közlekedésben és távközlésben (5,3%), a kutatás-fejlesztés és az informatikai szolgáltatások területén (4,3%), és különösen a közgazdaságban történt háttérbe szorulásuknak (3,7%) a következménye. A mezőgazdasági dolgozók részaránya az aktív magyar népességen belül, akárcsak 1966-ban és 1977-ben, 1992-ben is jóval alacsonyabb az országos átlagszintnél. Kivételt képez az erdőgazdaság, amely ágazat dolgozóinak 8,1 százaléka magyar nemzetiségű volt (16. táblázat.).

Az aktív népesség *foglalkozási megoszlását* a népszámlálási kötet a foglalkozási ágak jegyzéke alapján 122 kategória szerint, a következő csoportosításban részletezi. 1) A törvényhozói és végrehajtói testületek, az államigazgatás, a gazdasági, társadalmi és politikai egységek *legmagasabb szintjein dolgozó vezetők* és vezető beosztású tisztviselők. 2) *Szellemi és tudományos foglalkozású szakemberek*. Tevékenységük rendszerint felsőfokú végzettséghez kötött. 3) *Szaktechnikusok*, akik a hivatásuk gyakorlásához szükséges végzettséget líceum utáni képző intézményekben, illetve líceumokban szereztek meg. 4) *Adminisztratív tisztviselők*, többnyire középfokú végzettséget igénylő titkársági, irodai, nyilvántartási, pénztári, ügyfélszolgálati stb. munkakörökben. 5) A *kereskedelem, szolgáltatás, közéletmezés, egészségügyi és szociális gondozás*, valamint a közrend őrzésének és védelmének középfokú végzettségű dolgozói. 6) *Gazdálkodók*, illetőleg a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, hal- és vadgazdálkodás különböző ágai-

16. TÁBLÁZAT

Az aktív magyar népesség főbb nemzetgazdasági áganként Romániában
az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Gazdasági ágazat	Az aktív magyar népesség száma és aránya nemzetgazdasági áganként		Az egyes nemzetgazdasági ágakban dolgozók aránya az aktív népességen belül (Százalékban)	
	Szám szerint	Százalékban	Magyarok	Összes népesség
Összesen	698798	6,68	100,00	100,00
Mezőgazdaság	106068	4,55	15,18	22,25
Erdőgazdaság	7076	8,08	1,01	0,84
Bányaipar	21923	7,26	3,14	2,88
Feldolgozóipar	297028	8,24	42,50	34,44
<i>Élelmiszeripar</i>	25135	8,30	3,60	2,89
<i>Textilipar</i>	31092	7,87	4,45	3,77
<i>Ruházati, bőr- és szőrmeipar</i>	50252	11,78	7,19	4,08
<i>Faipar</i>	18495	13,50	2,65	1,31
<i>Bútoripar</i>	27489	18,00	3,93	1,46
<i>Vegyipar</i>	11079	4,59	1,59	2,30
<i>Nemfémek ásványok feldolgozása</i>	14050	8,67	2,01	1,55
<i>Fémkohászat</i>	13555	6,09	1,94	2,12
<i>Vas-, acél- és fémgyártás</i>	19130	9,00	2,73	2,04
<i>Gépgyártás</i>	65693	6,43	9,43	9,80
<i>Elektrotechnikai ipar</i>	11755	6,71	1,68	1,67
Energiaipar	11787	6,15	1,69	1,83
Építőipar	37512	6,43	5,37	5,57
Kereskedelem	37968	7,58	5,43	4,78
Szálloda, vendéglátás	12699	6,81	1,82	1,78
Közlekedés, távközlés	33746	5,32	4,83	6,06
Bank, pénzügy, biztosítás	3965	6,86	0,57	0,55
Ingó és ingatlan adásvétel	518	5,00	0,07	0,10
Kutatás-fejlesztés, informatika	10143	4,26	1,45	2,28
Közigazgatás, társadalombiztosítás	11996	3,73	1,72	3,07
Oktatás	26757	6,97	3,83	3,67
Egészségügy	24398	7,50	3,49	3,11
Kultúra, sport, egyéb	19399	8,71	2,78	2,13
<i>Társadalmi szervezetek</i>	2685	10,58	0,38	0,24
<i>Kultúra és művészet</i>	4152	7,20	0,59	0,55
<i>Sport, turisztika</i>	1321	6,14	0,19	0,21
<i>Egyéb szolgáltatások</i>	11241	9,51	1,62	1,13
Egyéb és ismeretlen	2414	8,84	0,34	0,26
Első munkahelyet keresők	33401	7,27	4,78	4,19

ban dolgozó szakemberek. 7) *Munkások és iparosok*. E kategória a hagyományos iparágaknak megfelelő foglalkozásokban a mesterségükhöz szükséges ismeretekkel és képességekkel rendelkező dolgozókat összesíti. 8) Szakképzett *gépkézelők*, szerelők, járművezetők. 9) A nemzetgazdaság különböző ágaiban tevékenykedő *szakképzetlen* dolgozók. 10) A *fegyveres erők tagjai*, beleértve a szolgálatukat teljesítő katonákat is.

A főbb foglalkozási csoportokban (17. táblázat) a magyar nemzetiségűek arányszámai a szakmunkások, a kereskedelmi, szolgáltatási tevékenységekben foglalkoztatottak, illetőleg a szakképzetlen dolgozók csoportjában haladják meg az országos átlagot. Iskolázottságuk főbb mutatóival összhangban, a felsőfokú végzettséget igénylő szakterületeken többnyire nemzetiségi számerejüknel alacsonyabb arányban vannak jelen, a középfokú, illetőleg szakképesítéshez kötött foglalkozásokban viszont általában annak megfelelően képviseltetik magukat.

17. TÁBLÁZAT

Az aktív magyar népesség főbb foglalkozási csoportonként Romániában
az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Gazdasági ágazat	Az aktív magyar népesség száma és aránya foglalkozási csoportonként		Az egyes foglalkozási csoportokban dolgozók aránya az aktív népességben belül (Százalékban)	
	Szám szerint	Százalékban	Magyarok	Összes népesség
Összesen	698798	6,68	100	100
Államigazgatási vezetők	464	5,01	0,06	0,09
Gazdasági vezetők	8662	5,59	1,24	1,48
Szellemi és tudományos foglalkozásúak	30901	5,30	4,42	5,87
<i>Fizikusok, kémikusok</i>	455	5,40	0,06	0,09
<i>Matematikusok, informatikusok</i>	539	4,08	0,08	0,13
<i>Építészek, mérnökök</i>	11208	4,55	1,60	2,35
<i>Biológusok, agrárszakemberek</i>	1293	4,21	0,18	0,29
<i>Orvosok</i>	3692	6,70	0,53	0,53
<i>Közép- és felsőfokú oktatók</i>	8668	6,07	1,24	1,36
<i>Jogászok</i>	517	3,12	0,07	0,16
<i>Közgazdászok, társadalomtudományi szakemberek</i>	1443	2,38	0,21	0,58
<i>Művészek</i>	1669	8,41	0,24	0,19
<i>Egyházi vezetők, papság</i>	1149	11,05	0,16	0,10
Szaktechnikusok	67771	6,33	9,70	10,23
<i>A fizika, kémia, technika területén</i>	17326	5,75	2,47	2,87
<i>Egészségügyi dolgozók</i>	10250	7,38	1,47	1,33
<i>Óvodai, elemi iskolai oktatók</i>	10638	7,45	1,52	1,36
<i>Gazdasági, közig. ügyviteli dolgozók</i>	16944	7,20	2,42	2,25
Adminisztratív tisztviselők	32435	6,55	4,64	4,73
Kereskedelemben dolgozók, szolgáltatók	40303	7,59	5,77	5,07
<i>Bolti eladók</i>	20099	7,74	2,87	2,48
Mezőgazdasági szövetkezeti dolgozók	24024	5,92	3,44	3,88
Mezőgazdasági egyéni dolgozók	54135	3,53	7,75	14,63
Munkások és Iparosok	247521	8,72	35,42	27,11
<i>Építőipari dolgozók</i>	34679	9,35	4,96	3,54
<i>Fém munkások</i>	44699	7,29	6,40	5,86
<i>Gépészek, szerelő-javítók</i>	54812	6,90	7,84	7,57
<i>Villamos- és finommechikai dolgozók</i>	8758	5,34	1,25	1,57
<i>Élelmiszeripari dolgozók</i>	6251	7,85	0,89	0,76
<i>Fafeldolgozó- és megmunkáló ipari</i>	33458	17,26	4,79	1,85
<i>Textil-, ruházati és bőripari dolgozók</i>	50712	10,63	7,23	4,56
Gépkezelők	103656	6,48	14,83	15,29
Szakképzetlen dolgozók	50639	7,66	7,25	6,32
Fegyveres erők tagjai	4751	5,15	0,68	0,88
Nem nyilatkozott	135	5,89	0,02	0,02
Első munkahelyet keresők	33401	7,27	4,78	4,39

Az *államigazgatási vezetésben* a magyarok 5 százalékos aránya szintenként eltérően alakul. A legfelsőbb törvényhozói és végrehajtói testületekben 6,3 százalékos, a politikai szervezetek hivatásos tisztségviselői körében 6,9 százalékos, míg a helyi előljáróságok szintjén 5,2 százalékos a képviselőjük. Ezek az arányok nagyjából a parlamenti és helyhatósági választások aritmetikáját tükrözik. Ezzel szemben az államigazgatás azon területein, ahol a tisztségviselőket nem választják, hanem kinevezik, a magyarok részesedése már aktív dolgozóik nemzetiségi számarányának a felét sem éri el (mindössze 2,7%).

A *szellemi vezető rétegben* hasonlóan alacsony a részarányuk (különösen a kutatási szinteken) az alkalmazott- és természettudományi területek szakemberei, a közgazdászok, a társadalomtudományi és humán szakemberek (2,4%), valamint a jogászok (3,4%) között. A magyarság jelenléte egyes humán szférákban (egyházi vezetés, papság 11%, művészek 8,4%), az orvosok (a kutatók kivételével, 6,7%), valamint a közép-

és felsőoktatásban dolgozó pedagógusok (6,1%) körében tekinthető megfelelőnek vagy elégségesnek. Vagyis azokon a pályákon, amelyek a legközvetlenebbül kötődnek a nemzetiségi léthez, illetőleg ahol az utánpótlásukról a magyar nyelvű szakemberképzés többé-kevésbé gondoskodni tudott.

Jobbnak mondható a helyzet a magas középfokú tanulmányokat igénylő (*szaktechnikusi besorolású*) pályákon, főként az egészségügyben és az alsó fokú oktatásban (7,4–7,4%), valamint a gazdasági, közigazgatási ügyvitel területein (7,3%). A termeléshez szorosabban kapcsolódó munkakörökben már gyengébb (de általában itt is 5–5,5% fölötti) a magyarság reprezentáltsága. Kuriózumképpen megemlíthető, hogy szembe-tűnően alacsony (a nemzetiségi részarány kevesebb mint egyhatodát kitevő) magyar jelenlétet csak a tengeri, folyami és légi közlekedés szakemberei (0,9%), valamint a rendőrök és nyomozók kötelékében (1,1%) találni.

Az *adminisztratív munkakörökben* a nyilvántartó, pénzügyi hivatalok munkatársai (8,5%), a pénztárosok (7,5%), illetve az ügyfélszolgálatot végző és távközlési dolgozók (6,9%) körében magasabb a magyar nemzetiségűek aránya. A könyvtári, levéltári adminisztratív dolgozók 6,6 százaléka magyar. A termelési és anyagnyilvántartásban, szállításban (6,3%), a számítógépezők, gépirók (6,1%) és az irodai tisztviselők (5,8%) körében az átlagosnál alacsonyabb a nemzetiségi képviselő. A *szolgáltatásban és kereskedelemben* a magyarok részaránya meghaladja a gazdaságilag aktív népesség nemzetiségi hányadát, elsősorban a közelebről meg nem határozott közzszolgálati tevékenységet végzők (10,5%), a gondozók, ápolók (8,2%), valamint a bolti eladók körében (7,7%). A közrend őrzésére és védelmére hivatottaknak viszont már csupán 4,9 százaléka, az útikísérőknek, idegenvezetőknek pedig 4,1 százaléka magyar.

Az aktív magyar népességnek több mint a fele (50,3%) a szakmunkások közül kerül ki. A *szerezők, munkagépek kezelői* között a nemzetiségi átlagértékhez viszonyítva iparágtól függően vannak jelentősen kevesebben (pl. a vegyipar és a petrokémia egyes ágaiban) vagy többen (a fa-, papír-, textil-, kerámia- és üvegyiparban). Ugyancsak kisebb a részarányuk a gépkocsi- és mozdonyvezetők (5,8%, illetve 5,2%), hangsúlyozottabb viszont a jelenlétük a mezőgazdasági, földmunkagépek, vagy a közúti szállítójárművek vezetői között (7,4%). A *munkások és iparosok* csoportjában ágazati eloszlásuknak megfelelően a legmagasabb a részesedésük a fafeldolgozó- és megmunkáló (17,3%), a cipő- és bőripari (14,7%), a kerámia- és üvegyipari (12,7%), a textil- és ruhaipari (9,9%), illetőleg – általános ágazati jelenlétüktől eltérően – az építőipari (9,4%) szakmákban. E foglalkozási csoportból az elektrotechnikai, elektronikai és finommechanikai műszerészek rétege az egyedüli, amelyben a magyarok részaránya a nemzetiségi átlag alá süllyed (5,3%).

A mezőgazdasági dolgozók (vagyis a tényleges őstermelők) az aktív magyar népességnek mindössze egytizedét teszik ki (78,2 ezer fő). Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a primer szférában dolgozó magyar nemzetiségűek (113,1 ezer fő) közel egyharmada nem mezőgazdasági foglalkozású (országosan ez az arány kb. 20 százalék), hanem – ugyancsak az országos arányokból kiindulva – feltehetően nagyjából gépszerező, szakmunkás, illetve szakképzetlen dolgozó.

A szakképzetlenek aránya a magyarok körében az országos középszint felett van. Jelenlétük elsősorban a közlekedésben és szállításban (8,6%), a feldolgozóiparban (8,4%), illetőleg a háztartási alkalmazottként, takarítóként foglalkoztatottak körében (8,3%) domináns, az átlagosnál alacsonyabb viszont a részesedésük a bányá- és építőipari (5,7%), valamint a közzszolgálati dolgozók számából (5,4%).

*

Röviden ennyiben összegezhetők a romániai magyarság demográfiai szerkezetét reprezentáló és jelenleg hozzáférhető főbb népszámlálási adatok. Bemutatásuk során szándékosan nem a „hányan vannak” – gyakorta hitvitákra alkalmat adó – kérdésre összpontosítottam. E kérdést egyébként a nemzetiségi, az anyanyelvi és a felekezeti számok oszcillálása, valamint a családon belüli interetnikus viszonylatok kiterjedtsége következtében egy mégoly bizalommal fogadott kimutatás alapján is nehéz lenne pontosan megválaszolni. A romániai magyar szakírókat elsősorban nem is ez a probléma foglalkoztatja, hanem – román kollégáikhoz hasonlóan – az a sajnálatos tény, hogy az ország népessége a természetes fogyás útjára lépett. A népesedési átmenet e fordulata Erdélyben következett be leghamarabb, a magyarság soraiban pedig szinte a magyarországi folyamatokkal egyidejűleg vette kezdetét.³ E tény tudatosítása, a kiút keresése és a saját népességpolitika kialakítása mindenekelőtt a romániai magyarság demográfiai helyzetének reális számbavételét feltételezi. Ehhez az előbbiekben ismertetett népszámlálási közlés – a román statisztikai szolgálat nyitottságáról is tanúskodva – az utóbbi évtizedek legrészletesebb forrásfeldolgozását kínálja.

JEGYZETEK

- 1 HORVÁTH István: *1992-es népszámlálás kisebbségi adatai*. Korunk. 3. f. VI, 1995. 7. sz. 98. p.
- 2 *România. Date demografice*. București, 1994, Comisia Națională pentru Statistică. 456–457. p., GHEORGHIU, Dorel: *Migrația internațională în România 1980–1994*. Revistă Română de statistică. XLIV, 1995. Nr. 10.
- 3 LÁZÁR Edit: *Megmaradásunk valós esélye. Beszélgetés Madaras Lázár képviselővel*. Orient Expressz, 1995. 18–19. sz. 9. p.

A nemzetiségek iskolázottsága Romániában az 1992. évi népszámlálás idején

Az 1992. január 7-i romániai népszámlálás eredményeit összesítő központi kiadványsorozat utolsóként közzétett kötete az egyes nemzetiségek és felekezetek demográfiai szerkezetére vonatkozó főbb adatokat adja közre. A kötet bevezető tanulmánya a legfontosabb népességi jellemzőket sorra véve viszonylag bő teret szentel az iskolázottsági mutatók alakulásának is. Mivel két és fél évtized óta ez az első ilyen – részletességét illetően úttörő jelentőségű – adatközlés, érdemes közelebbről is megismernedni a kötetben, illetve az azt kísérő tanulmányban foglaltakkal.¹ A következőkben erre az ismertetésre vállalkozom, az említett tanulmány megfelelő fejezetét követve, ám a téma egyes vonatkozásait annál bővebben tárgyalva.

A NÉPESSÉG ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

Mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy a népszámlálás a nemzetiségi oktatás (azaz a nemzeti kisebbségekhez tartozók anyanyelvű iskoláztatásának) helyzetét nem vizsgálta. A kötet adatai a népesség írni-olvasni tudását, legmagasabb iskolai végzettségét, valamint az oktatásban való részvételét, vagyis a népszámlálás időpontjában beiskolázott fiatalok oktatási fokozatok és iskolatípusok szerinti megoszlását taglalják nemzetiségenként.

Az 1992. évi népszámlálás az iskolai végzettséget és a képzésben való részvételt a következő oktatási fokozatok és iskolatípusok szerint vizsgálta. 1) *Alsó fokú iskolák.* Ebbe a rovatba kerültek azok adatai, akik 4 osztályos *elemi iskolai* végzettséggel rendelkeznek, valamint akik írás-olvasás tanfolyamot vagy arra oktató iskolát végeztek. 2) *Középfokú iskolák.* Ide tartoznak a) az általános iskola felső tagozatának megfelelő oktatási fokozatot (román szóhasználatnál *gimnáziumot*), a 7, 8 és 10 osztályos *általános iskolát*, továbbá b) a *liceumi tagozatok első fokozatát* végzettek; c) az 1–3 éves *szakiskolák*, ipari tanuló- és inasképzők végzettjei d) az (általános, elméleti és szak-) *liceumok* második fokozatában befejezett tanulmányokat folytatók, végül e) a *liceum utáni* magas szintű szakosított képzést nyújtó és az úgynevezett mesteriskolái oktatásban résztvevők. Megjegyzendő, hogy az a) és b) pont alá besoroltak számait a népesség általános demográfiai szerkezetét taglaló első kötet külön-külön is részletezi, a nemzetiségi adatokat tartalmazó negyedik kötet azonban csupán összevontan közli. 3) *Felsőfokú iskolák.* Egyetemeken, főiskolákon végzettek, beleértve az almérnöki (üzemmérnöki) profilokat is.²

Röviden át kell tekintenünk a romániai iskolarendszer sajátosságait, időbeni változásait is ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a népszámlálási kötet táblázataiban szereplő oktatási fokozatok tartalmát.

A kötelező iskoláztatás a négyosztályos elemi oktatástól (1938) a hétosztályos oktatás általánossá tételén (1948), majd az általános nyolcosztályos oktatáson át (1961) a hetvenes években eljutott – legalábbis formálisan – a tízosztályos oktatásig. E reform során a 16 éves korig kötelező alapképzésre liceumi és szakiskolai keretekben

zajló, meglehetősen bonyolult középiskolai rendszer épült. A kétlépcsős líceumi oktatás első fokozata az általános iskola IX–X. osztályait (I–II. líceumi év), második fokozata az egyetemre előkészítő III–IV, illetve III–V líceumi éveket foglalta magában. A líceumok két típusát különböztették meg: a 4 éves általánosan képző (reál, illetve humán tagozatos), illetőleg a 4–5 éves szaklíceumokat. A magasabb szintű szakképzés a líceumi tanulmányokat követően 1–2 éves szakosító és mesterképző iskolákban, az alacsonyabb szintű szakképzés a 8. osztály elvégzése után 2–3 éves, a IX. és X. osztályban szakosodó tanulók számára pedig 1–2 éves szakiskolákban, valamint – a munkahelyi inasképzés keretében – 1–3 éves időtartamú szakképesítő tanfolyamokon zajlott. Bár e folytonosan módosuló szerkezet valamennyi felsorolt eleme egyidejűleg sohasem működött, a rendszer alapintézményeit tekintve lényegében változatlan, azzal a fontos különbséggel, hogy a nemrégiben elfogadott új oktatási törvény ismét nyolc osztályban szabja meg a kötelező iskolavégzés határát.

A fejezet bevezető megállapítása szerint az 1992. évi adatok lényegi fejlődést mutatnak az összes népesség, s ezen belül az egyes nemzetiségek iskolázottsági szintjében az 1966. és 1977. évi állapotokhoz képest. A lakosság iskolai végzettség szerinti megoszlásának alakulása a munkaerőképzés elmúlt évtizedekbeli változását tükrözi, mely – a kötet megállapítása szerint – az oktatási szint általános emelkedését eredményezte nemzetiségre való tekintet és etnikai jellegű hátrányos megkülönböztetés nélkül.

1. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb népesség iskolai végzettség szerint az 1966., 1977. és 1992. évi népszámlálás időpontjában (Ezer fő, százalék)

Iskolai végzettség	1966		1977		1992	
	fő	%	fő	%	fő	%
Összesen	15191	100,0	16935	100,0	18802	100,0
Felsőoktatás	328	2,2	612	3,6	968	5,1
Líceumok, líceum utáni szakiskola	1012	6,6	1788	10,6	3842	20,4
Szakiskola	730	4,8	1724	10,2	2649	14,1
Általános iskola és líceum I. fokozat	1680	11,1	4630	27,3	6026	32,1
Elemi iskola	9800	64,5	6605	39,0	4439	23,6
Iskolai végzettség nélkül és nem nyilatkozott	1641	10,8	1576	9,3	878	4,7

Az iskolázottság főbb mutatóinak alakulását az 1. táblázat szemlélteti, melyből kitűnik, hogy az iskolai végzettséggel nem rendelkezők számaránya két és fél évtized alatt kevesebb mint a felére, a csupán elemi iskolát végzetteké közel a harmadára csökkent, ugyanakkor az eleminél magasabb iskolai végzettségűek aránya – a felsőfokú oktatást kivéve valamennyi szinten – megháromszorozódott. Az adatokból megfelelő bontásukkal a középfokú képzés reformjának hatása is kirajzolódik. Annak során ugyanis az általános műveltséget adó líceumokról a technikusokat képző szaklíceumokra helyeződött a hangsúly. Így 1966-ban a líceumban végzettek száma 559,4 ezer, míg a szaktechnikumot kijártaké mindössze 452,6 ezer volt. 1992-ben viszont az 1006,3 ezer elméleti líceumi végzettségűvel szemben 2462,3 ezer a szaklíceumokban és 373,5 ezer a líceum utáni szakiskolákban végzettek száma. Utóbbiak együttes aránya e három iskolatípuson belül az 1966. évi 44,7 százalékról 1992-ig 73,8 százalékra növekedett.

A népesség iskolai végzettségében bekövetkezett változások nemzetiségenként részletezve a 2. és 3. táblázat oszlopaiban követhetők nyomon.

2. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb népesség iskolai végzettség szerint nemzetiségként az 1966. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Nemzetiség	12 éves és idősebb népesség száma	Felső-oktatás	Líceum	Technikum	Szakiskola	Általános iskola	Elemi iskola és egyéb
Összesen	15191248	2,2	3,6	3,0	4,8	11,1	75,3
Román	13253588	2,2	3,6	3,0	4,7	10,7	75,8
Magyar	1339716	1,5	3,7	3,1	5,4	14,6	71,7
Cigány	42581	*	*	*	0,4	2,9	96,6
Német	315345	1,8	3,8	3,6	7,6	14,8	68,4
Ukrán	40245	0,8	1,2	1,4	1,5	9,0	86,1
Orosz, lipován	32026	2,7	2,9	1,6	1,8	8,7	82,3
Szerb [*]	38412	1,2	2,3	1,9	3,8	9,7	81,1
Zsidó	40258	17,6	16,5	7,2	5,6	12,7	40,4
Egyéb	87047	2,8	4,9	2,8	4,4	10,1	75,0

* Horvátokkal, szlovénekkal és krassovánokkal együtt

3. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb népesség iskolai végzettség szerint és az írástudatlanok nemzetiségként az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Nemzetiség	12 éves és idősebb népesség száma	Felső-oktatás	Líceum utáni szakiskola	Líceum	Szakiskola	Általános iskola	Elemi	Egyéb*	Írástudatlan
Kárpátokon túl	12443056	5,3	2,0	18,2	13,8	30,4	25,2	5,1	3,6
Erdély	6358554	4,8	2,0	19,0	14,7	35,3	20,4	3,8	2,3
Románia összesen	18801610	5,1	2,0	18,4	14,1	32,1	23,6	4,7	3,1
Román	16825925	5,3	2,0	18,8	14,3	31,4	23,7	4,5	3,0
Magyar	1389042	3,6	1,7	18,6	14,7	39,6	19,8	2,0	1,0
Cigány	265792	0,1	0,1	2,0	3,9	29,6	37,5	26,8	21,5
Német	106207	6,8	2,2	19,1	13,4	39,6	17,1	1,8	0,7
Ukrán	52442	1,8	0,8	8,2	9,8	41,7	26,7	11,1	8,4
Orosz, lipován	33203	3,5	1,0	11,6	10,3	35,4	27,8	10,4	6,9
Török	21857	2,1	0,9	11,2	6,4	28,8	28,4	22,2	17,5
Szerb	26285	5,4	1,7	17,9	12,2	35,1	23,9	3,8	2,0
Tatár	20882	5,0	1,9	21,5	11,9	31,0	23,5	5,2	3,3
Szlovák	16612	2,2	0,9	10,8	11,3	40,4	30,4	4,0	2,4
Bolgár	8834	5,9	2,4	16,1	12,1	35,1	25,0	3,4	1,8
Zsidó	8708	34,5	2,1	31,1	4,7	14,8	10,6	2,2	0,6
Horvát	3519	1,8	0,7	6,7	9,8	45,4	33,7	1,9	0,9
Cseh	4988	3,3	1,6	11,6	9,2	42,8	29,5	2,0	1,2
Lengyel	3666	6,7	1,7	16,9	10,6	38,2	23,9	2,0	1,1
Görög	3737	18,0	3,7	31,3	9,9	19,5	14,4	3,2	1,6
Örmény	1833	26,8	3,1	33,3	5,0	16,5	13,9	1,4	0,4
Egyéb	7343	14,6	1,6	16,8	9,5	31,1	23,1	2,4	1,6

* Iskolai végzettség nélkül és nem nyilatkozott

A román nemzetiségűek iskolázottsági mutatóiban, többségi súlyuknál fogva, általában a népesség egészét jellemző módosulások tükröződnek; az egyéb nemzetiségűek képzettségének szintje iskolatípusonként különböző mértékben és irányokban eltér az országos átlagtól.

A felsőfokú végzettségűek rendkívül magas számaránya és annak töretlen emelkedése figyelhető meg a zsidó nemzetiségűeknél (az 1966. évi 17,6 százalékról 1977-ben 25,3 százalékra, 1992-ben 34,5 százalékra nőtt). E csoport abszolút száma azonban – elsősorban a fiatalabb korosztályokhoz tartozók emigrálása következtében – az 1966. évinek kevesebb mint a felére apadt. Hasonló folyamat zajlott le, különösen az utób-

bi tizenöt évben, a német, örmény és görög nemzetiségűeknél is. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma 1966 és 1977 között legnagyobb mértékben a cigányok (szám szerint 1-ről 113-ra), valamint a románok és magyarok körében nőtt (mintegy a kétszeresére). A növekedés mértéke 1977 és 1992 között ugyancsak a cigányok között a legnagyobb (2,6-szoros), őket követik az ukránok (1,9-szeres) és a románok (1,6-szoros értékkel). A magyar diplomások száma alig harmadával lett több az elmúlt másfél évtized során, amiben vélhetően kivándorlásuk is szerepet játszott.

A népszámlálás időpontjában ezer 12 éven felüli személy közül átlagosan 51-en rendelkeztek *felsőfokú* diplomával. Az országos átlagot a zsidók mellett jelentősen meghaladja még részesedésük az örmény és görög nemzetiségűek körében is. A németek, lengyelek, bolgárok, szerbek, románok és tatárok diplomásainak aránya az országos átlag körüli, a többi nemzetiségnél a felsőfokú végzettségük aránya elmarad az átlagostól (beleértve a magyarokat is, akiknél ez az érték csupán 36). Ez a viszonyosság a cigányság esetében a legalacsonyabb, akiknél ezer 12 éven felülire mindössze egyetlen egy felsőfokú diplomás jut.

Az összes népességre vonatkozó adatok területi bontása némiképp árnyalja az országos átlag – különösen a románságot illetően – meglehetősen homogén jelzőszámait.³

A felsőfokú végzettséggel bírók több mint egynegyede (26,5 százalék) Bukarestben él, aminek következtében ezer 12 éves és annál idősebb fővárosi lakosból 129 diplomás. A fővároson kívül élők esetében a vizsgált népességből ezer főre jutó diplomások száma 42-re csökken. E jelzőszám a Kárpátokon túl Giurgiu (18), Călărași (21), Ialomița, Teleorman, Botoșani és Vaslui (25–25), Olt (29), Tulcea (30), Vrancea (31), Suceava, Buzău és Dâmbovița (33–33), Neamț (35), Mehedinți (38), valamint Bacău (39), a Kárpátokon innen pedig Hargita (29), Szilágy (32), Kovászna (33), Beszterce-Naszód és Szatmár (34–34), továbbá Maros megyében (39) a legalacsonyabb. A főváros után ezer főre számítva a legtöbb felsőfokú végzettségű személyt Kolozs (71), Temes és Brassó (67–67), Constanța (57), valamint Iași és Szeben (54–54) megyében találni, arányuk az országos átlag körül van még Dolj (52), illetőleg Hunyad és Prahova (50–50) megyékben.

A *középfokú* fokozatokon (szakiskolákban, líceumokban és líceum utáni szakoktatási intézményekben) végzettség aránya (ezer 12 éven felüli lakosra jutó számuk) országosan 345, az 1966. évinek közel háromszorosa. A növekedés 1966–1977 között a cigányok, ukránok, románok, németek és magyarok, 1977–1992 között a cigányok, ukránok és oroszok-lipovánok között a legintenzívebb. A zsidók és németek száma, a már említett okok következtében, ezekben az iskolatípusokban is kevesebb a korábnál. A középfokú végzettség részesedése 1992-ben az országos átlagnál érzékelhetően magasabb a görög (449), örmény (414) és zsidó (379), ezzel szemben az átlagosnál jóval alacsonyabb a cigány (60), horvát (172), török (185), ukrán (188), cseh (224), orosz-lipován (229) és szlovák (230) nemzetiségűek esetében. A magyaroknál (351), mint ahogy a románoknál (350) és a németeknél is (347), ez az arányszám lényegében az országos átlaggal egyező. A Kárpátokon túl azonban csupán Bukarest (433), Argeș (380), Prahova (367), Constanța (365), Gorj (361) és Iași (354) – azaz a fővárossal együtt 25-ből 6 megye –, Erdélyben viszont Brassó (433), Kolozs (391), Hunyad (382), Szeben (380), Temes (375), Fehér (363), Maros (361), Bihar (348) és Hargita (346) – vagyis 16-ből 9 megye – mutatói haladják meg az országos átlagot. Lényegesen elmarad attól Giurgiu (223), Călărași (262), Teleorman (269), Botoșani (268), Ialomița (281), Vaslui és Vrancea (282–282), Buzău (297), valamint Tulcea megye (300).

Az *általános iskolát* (illetőleg az e kategóriához sorolt oktatási fokozatokat) végzet-

tek aránya (országos átlaguk ezer főre számítva 321 személy) a horvátok, csehek, ukránok, németek, magyarok, szerbek és bolgárok között a legmagasabb, míg – közép- és felsőfokú végzettségű rétegeik dominanciája következtében – a zsidó, örmény és görög nemzetiségűek körében a legalacsonyabb. Az eddig tárgyalt iskolai fokozatok számait összesítve (azaz a magasabb végzettséget az alacsonyabbhoz számítva) megállapítható, hogy az érintett korosztály tagjai közül ezerből átlagban 717 személy végzett el legalább hét osztályt. Ezt a végzettséget legtöbben a zsidók (872), örmények (847), görögök (824), németek (811) és magyarok (782), legkevesebben a cigányok (357), törökök (494), oroszok-lipovánok (618), ukránok (623) és horvátok (644) közül szerezték meg. Az országos átlagszintet Erdélyben csak Beszterce-Naszód (701) és Szilágy (713) megye nem érte el, a Kárpátokon túl viszont csak Bukarest (807), Constanța (748), Gorj (744), Argeș (736) és Suceava (727) megye haladta túl. A 12 év feletti korcsoportjában a legalább általános iskolai végzettséghez jutottak ezer főre eső száma – a fővárost is megelőzve – Brassó (833) és Szeben (812), továbbá Hargita (780), Temes (779), Hunyad (778), Kovászna (770), Kolozs (769) és Maros megyében (748) a legmagasabb, ellenben az érintett népesség alig több mint a felét teszi ki Giurgiu (546) és Teleorman (551), vagy Călărași (581), Ialomița (599), illetve Botoșani (602) megyékben.

A csupán *elemi iskolai* végzettségűek aránya (országos átlagban 236 fő ezer 12 éven felüli személyből) a cigányok, horvátok, szlovákok, csehek, törökök, oroszok-lipovánok és ukránok esetében a legmagasabb. A legalacsonyabb (tehát legkedvezőbb) mutatókat a zsidók, örmények és görögök mellett a németek és a magyarok körében találjuk. Erdélyben ez a mutató kizárólag Beszterce-Naszód megyében (251) haladja meg az országos átlagot, lényegesen kedvezőbb viszont annál Brassó (150), Szeben (167), Temes (185), Hunyad (186), Hargita (195) Kolozs (199) és Kovászna (202) megyében. A Kárpátokon túl mindössze három megyében (Gorj, Constanța, Argeș) és a fővárosban kisebb a csak elemi végzettségűek aránya az országosnál, de ott ez a szám egyedül Bukarestben (168) esik 200 alá.

Az *iskolai végzettséggel nem rendelkezők* számaránya (mely ezer főre vetítve országosan mindössze 47) a cigányok, törökök, ukránok és oroszok-lipovánok között, területileg pedig Giurgiu (131), Teleorman (112), Călărași (95) és Ialomița megyében (76) volt a legnagyobb.

Megjegyzést érdemel, hogy míg az iskolázottsági szint emelkedése következtében a legfeljebb tíz osztályos iskolai végzettséggel rendelkezők száma általánosan csökkent, a cigányság esetében ez a szám 1992-ben az 1977. évinek 1,8-szorosa, az 1966. évinek pedig a hatszorosa, de még a csupán elemiit kijárt, illetve iskolai végzettséggel nem rendelkező cigányok száma is négyszerese volt a két és fél évtizeddel korábbiak. Ez, a cigány népességnek az országos átlagot messze meghaladó szaporasága mellett főként azzal magyarázható, hogy 1992-ben jóval többen vallották magukat cigánynak, mint a megelőző népszámlálások során, így a cigányság alacsonyabb iskolázottságú rétegei – melyek korábban a más nemzetiségűek soraiban vegyültek el – most tényleges etnikumuk statisztikai mutatóit gyengítették. (És megfordítva: az a tény, hogy a cigányok közül sokan most is más – többnyire román – nemzetiségűnek nyilvánították magukat, egyes térségek, különösen néhány, a Kárpátoktól délre eső megye szociodemográfiai, így iskolázottsági mutatóinak nemzetiségenkénti alakulásában is érezteti a hatását.)

Az *írástudatlanság* 1966–1992 között észrevehetően visszaszorult Romániában. Az írni-olvasni nem tudók száma az 1966. évi 939,9 ezerről 1977-ben 815,4 ezerre, 1992-

ben pedig 591,3 ezerre csökkent. Ezzel egyidejűleg az analfabéták aránya a 12 évnél idősebb népességen belül a következőképp módosult: 1966-ban 6,2 százalék, 1977-ben 4,8 százalék, míg 1992-ben már csupán 3,1 százalék volt. Jelenleg több mint háromnegyedük főként a falvakban élő nők közül kerül ki, négyötödük 50 év feletti. Viszonylag nagy a 12–20 év közötti népességből való 5,7 százalékos részesedésük. E korosztály részaránya különösen a cigányoknál jelentős, mely népesség 21,5 százaléka analfabéta, ezzel szemben említett évjáratának 24,4 százaléka nem tud sem írni, sem olvasni. Hasonló a helyzet a törököknél, amely nemzetiség 17,8 százalékos átlagával szemben 12–20 éveseknek 26,6-a írástudatlan. Számottevő az analfabétizmus az ukránoknál (8,4%), ám itt az írni-olvasni nem tudók több mint kétharmada (67,8%) 60 éves vagy annál idősebb, valamint az oroszok-lipovánok között (6,9%), ahol az írástudatlanok háromnegyede ugyancsak az öregkorúak közül kerül ki. Legalacsonyabb – 1 százalék alatti – az analfabéták aránya az örmények, zsidók, németek, horvátok és magyarok körében, míg a románok között, az országos átlaggal nagyjából egyezően, 3 százalék. Az írástudatlanság arányát tekintve Brassó, Szeben, Hargita, Kovászna, Kolozs és Temes megyében, illetőleg a fővárosban szorult vissza a leginkább; e törvényhatóságokban nem éri el a 2 százalékot. Aránya Erdélyben Fehér, Maros, Arad, Szatmár, Krassó-Szörény és Beszterce-Naszód megyében 2–2,9 százalék, Bihar és Szilágy megyében 3–3,9 százalék közötti, legmagasabb Máramaros megyében (az ukránok zöme itt él), ahol 4,3 százalékot tesz ki. Az analfabétizmus a legnagyobb méreteket a Kárpátok vonalától délre: Dâmbovița (4,6%), Dolj (4,8%), Olt (5,4%), Ialomița (5,7%), Călărași (7,3%), Teleorman (9,5%) és Giurgiu (10,8%) megyékben ölti.

A főbb etnikumok iskolázottságát települési környezet szerint vizsgálva (lásd a 4. táblázatot) kitűnik, hogy az a viszonylagos előny, melyre a magyar nemzetiségűek az alsó- és középfokú végzettség tekintetében országos átlagban szert tettek, a városokban mérséklődik, ezzel összefüggő elmaradásuk a felsőfokú végzettség terén pedig fokozódik.

4. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb népesség iskolai végzettsége főbb nemzetiségenként települési környezet szerint az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Nemzetiség	12 éves és idősebb népesség száma	Felső-oktatás	Líceum utáni szakiskola	Líceum	Szakiskola	Általános iskola	Elemi	Egyéb*	Írástudatlan
									Városok
Kárpátokon túl	6455359	9,3	3,3	26,8	16,1	26,5	16,0	2,0	1,2
Erdély	3606839	7,6	3,0	26,1	17,2	30,2	14,2	1,7	0,9
Románia összesen	10062198	8,7	3,2	26,5	16,5	27,9	15,3	1,9	1,1
Román	8998025	9,1	3,2	27,0	16,7	27,2	15,1	1,7	0,9
Magyar	781607	5,6	2,6	25,3	16,4	34,0	14,9	1,2	0,5
Cigány	109596	0,2	0,1	3,1	4,9	31,8	35,5	24,3	18,6
Német	71190	9,4	3,0	24,5	14,4	32,9	14,4	1,4	0,4
Egyéb	101135	10,4	2,3	22,2	11,2	28,2	19,4	6,3	4,0
					Községek				
Kárpátokon túl	5987697	1,0	0,6	8,9	11,3	34,5	35,2	8,5	6,1
Erdély	2751715	1,2	0,7	9,6	11,5	42,0	28,6	6,4	4,2
Románia összesen	8739412	1,0	0,6	9,1	11,4	36,9	33,1	7,9	5,5
Román	7827900	1,1	0,6	9,3	11,5	36,1	33,6	7,8	5,4
Magyar	607435	1,0	0,5	10,0	12,4	46,9	26,1	3,1	1,7
Cigány	156196	0,1	*	1,2	3,2	28,0	38,9	28,5	23,5
Német	35017	1,4	0,6	8,4	11,2	53,3	22,7	2,4	1,1
Egyéb	112774	1,0	0,4	6,8	8,8	41,3	31,2	10,5	7,6

* Iskolai végzettség nélkül és nem nyilatkozott

Az ezer 12 évnél idősebb személyre jutó diplomások száma városi környezetben átlagosan 87 (a főváros nélkül számítva 71), míg a magyarok esetében mindössze 56. A városokban tehát, ahol az ország diplomásainak 91,5 százaléka él, 31 (de Bukarestet figyelmen kívül hagyva is 15) ezrelékkal alacsonyabb a magyar lakosságra jutó felsőfokú végzettségük aránya, mint a népesség egészén belül, illetőleg 34 ezrelékkal alacsonyabb, mint a románság körében. A városokban növekszik a magyarság lemaradása a líceum utáni szakoktatási formákban, s különösen a líceumokban nyert végzettség terén, de kisebb – s immár az átlagosnál alacsonyabb – a szakiskolákban képesítést nyert magyarok aránya is. A középiskolákban és felsőfokú tanintézményekben végzettek aránya a városokban a románok körében 56 százalékot tesz ki, míg a magyaroknál nem éri el a 12 éven felüli népesség felét (49,9%).

A szerkezeti egyenlőtlenség tényét kiemeli, hogy a községekben a román és magyar diplomások arányszáma már nagyjából egyező, és itt a románok és magyarok középiskolai végzettségének mutatói is kiegyenlítettebbek, mint a városokban (21,4%, illetve 22,9%). E jelenség magyarázatához a befejezett iskolai végzettségük életkori megoszlása ismeretében az érintett nemzetiségi csoportok korösszetételének települési környezet szerinti vizsgálata visz közelebb. A fiatal korosztályok iskolázottsága magasabb, mint az idősebbeké, a városi népesség korösszetétele pedig fiatalabb, mint a falvakban élőké. Előbbi döntően a „munkaerő-felszívó” iparosításhoz kötődő oktatásfejlesztésnek köszönhető, utóbbi az oktatási reformmal egyidejűleg tetőződő – a városokba javarészt román fiatalok tömegeit sodró – belső migráció következménye. Számokban kifejezve mindez azt jelenti, hogy a 12 éves és idősebb városi népesség 60,1 százaléka a 15–44 évesek soraiból kerül ki, míg a községekben e korosztály mindössze 44,4 százalékkal képviselteti magát. A közép- és felsőfokú végzettségük több mint háromnegyedét ezek az évfázatok reprezentálják. A 12 évesnél idősebb román városi népességnek ugyancsak 61,6 százalékát, ezzel szemben az azonos magyar életkori csoportnak már csupán 52,6 százalékát teszik ki a 15 és 44 év közöttiek. A különbözetből 7,2 százalékpont esik a 20–39 évesekre, mely korosztály a líceumot végzettek 65 százalékát, a szakiskolát végzetteknek pedig 60,2 százalékát adja.

Az 5. és 6. táblázat alapján megkockáztatható a feltevés, hogy azokban a városokban, melyek vonzásköréből a „második urbanizáció” számottevő magyar népességi tartalmat mozgósítani nem tudott, a magyarság középszintű iskolázottsági mutatóinak átlagosnál alacsonyabb értékei a nemzetiség öregedő korösszetételével függenek össze. E városok magyar népességének öregedésében a régebbi urbanizáltság mellett a kivándorlás és a nemzedékváltást kísérő asszimiláció is szerepet játszik.

5. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb népesség iskolai végzettség szerint és az írástudatlanok korcsoportonként az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Korcsoportok	Felső- oktatás	Líceum utáni szakiskola	Líceum	Szakiskola	Általános iskola ¹	Elemi	Egyéb ^{**}	Írás- tudatlan
12-14	–	–	–	–	16,5	82,0	1,5	1,2
15-19	–	*	12,1	9,8	70,7	6,0	1,4	1,0
20-24	1,2	0,3	45,2	23,0	27,0	2,0	1,3	0,8
25-29	8,2	0,6	39,0	21,1	27,3	2,3	1,5	0,9
30-34	9,7	1,2	30,1	26,2	27,6	3,7	1,5	0,9
35-39	9,8	4,1	22,0	26,6	30,8	5,3	1,4	0,8

40-44	9,7	6,3	18,3	21,6	33,1	9,5	1,5	0,9
45-49	8,1	5,0	12,1	14,1	32,9	25,7	2,1	1,2
50-54	5,5	3,9	10,6	10,6	30,5	34,8	4,1	2,6
55-59	4,5	2,3	9,7	7,3	27,7	40,9	7,6	4,9
60-64	4,6	1,2	9,1	4,2	32,0	40,5	8,4	5,5
65-	3,4	0,6	6,9	3,0	22,2	46,7	17,2	12,2

* A líceumok I. fokozatát végzettekkel együtt

** Iskolai végzettség nélkül és nem nyilatkozott

6. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb népesség korcsoportok szerinti megoszlása települési környezet és a két fő nemzetiség szerint az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Kor- csoportok	Összesen			Városok			Községek		
	Összesen	Román	Magyar	Összesen	Román	Magyar	Összesen	Román	Magyar
12-14	6,2	6,3	5,4	6,7	6,8	5,5	5,7	5,6	5,3
15-19	10,2	10,2	9,4	10,4	10,4	9,4	10,0	9,9	9,3
20-24	10,9	10,9	9,8	11,6	11,7	10,1	10,1	10,1	9,5
25-29	6,7	6,7	6,1	7,8	7,9	6,5	5,4	5,3	5,5
30-34	8,2	8,3	7,2	10,3	10,5	8,0	5,8	5,7	6,1
35-39	9,1	9,2	8,7	11,5	11,7	10,0	6,3	6,2	7,2
40-44	8,1	8,2	7,9	9,3	9,4	8,6	6,8	6,8	7,1
45-49	6,2	6,1	7,7	6,1	6,0	8,2	6,4	6,4	7,0
50-54	7,2	7,1	7,6	6,3	6,2	7,6	8,2	8,3	7,6
55-59	7,2	7,3	7,2	5,7	5,7	6,6	9,0	9,1	8,0
60-64	6,6	6,5	7,0	4,9	4,8	6,2	8,4	8,5	8,1
65-	13,4	13,2	16,0	9,4	8,9	13,3	17,9	18,1	19,3

A két utolsó népszámlálás időpontja között a *férfiak és a nők* iskolai végzettségének színvonala oktatási fokozatonként eltérő mértékben növekedett.

7. TÁBLÁZAT

A 12 éves és idősebb népesség iskolai végzettsége szerint nemenként az 1977. és 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Iskolai végzettség	1992			1977		
	Férfi	Nő	Férfi-nő arány	Férfi	Nő	Férfi-nő arány
Összesen	100,0	100,0	952	100,0	100,0	952
Felsőoktatás	6,2	4,2	1412	4,6	2,7	1653
Líceum, líceum utáni szakiskola	19,7	21,1	889	10,4	10,6	936
Szakiskola	20,5	8,0	2443	15,9	4,8	3165
Ált. iskola és líceum I. fokozat	30,3	33,7	853	26,1	28,5	870
Elemi iskola	20,9	26,2	758	37,7	40,3	890

Jelenleg a 12 éves és idősebb férfi népesség mintegy háromnegyede (76,7 százaléka), a nőknek pedig kétharmada (67,0 százaléka) rendelkezik az elemiél magasabb szintű végzettséggel. A férfiak és nők egymáshoz viszonyított aránya (a maskulinizációs mutatójával, azaz a nőkre jutó férfiak számával kifejezve) egyenlő magasabb a felsőfokú és szakiskolai végzettségűek körében, egyenlő alacsonyabb a líceumi, valamint az általános és elemi iskolai fokozatokban. Vagyis az előbbi oktatási szinteken és iskolatípusokban képzettek többsége férfi, míg az utóbbiakban végzettek között a nők vannak többségben.

A férfiak és nők arányát nemzetiségenként vizsgálva (lásd a 8. táblázatot) a felsőfokú végzettségük között a férfiak dominanciája az átlagosnál jóval magasabb az egyéb nem részletezett, a horvát és a szlovák nemzetiségűek körében. Jelentősen több viszont a diplomás nők száma, mint a diplomás férfiaké az orosz-lipován nemzetiségűeknél, de az országos átlaghoz képest a nők viszonylagos előretörését figyelhetjük meg a tatár, cigány, török, sőt a német nemzetiségű diplomások között is.

8. TÁBLÁZAT

A férfiak nőkhöz viszonyított aránya a 12 éves és idősebb népességen belül iskolai végzettség szerint és az írástudatlanok között nemzetiségenként az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Egy főre számítva)

Nemzetiség	Összesen	Felső- oktatás	Líceum utáni szakiskola	Líceum	Szak- iskola	Általános iskola	Elemi	Iskolai végzettség nélkül	Írás- tudatlan
Összesen	0,95	1,41	2,69	0,79	2,44	0,85	0,76	0,33	0,29
Román	0,95	1,41	2,73	0,80	2,40	0,86	0,75	0,30	0,25
Magyar	0,92	1,46	2,25	0,74	2,83	0,74	0,72	0,58	0,58
Cigány	1,01	1,26	4,89	1,75	4,40	1,26	1,06	0,60	0,56
Német	0,80	1,32	2,37	0,71	2,69	0,57	0,58	0,48	0,51
Ukrán	1,00	1,70	3,47	0,96	3,72	0,95	0,93	0,43	0,38
Orosz, lipován	0,91	0,64	3,26	0,95	4,27	0,90	0,83	0,26	0,19
Török	0,96	1,28	1,98	0,92	3,67	1,13	0,90	0,58	0,56
Szerb	0,94	1,44	2,20	0,84	3,24	0,79	0,72	0,41	0,36
Tatár	0,97	1,25	2,66	0,86	3,29	0,91	0,73	0,33	0,29
Szlovák	0,96	2,01	2,78	0,86	4,83	0,83	0,73	0,44	0,39
Bolgár	0,94	1,35	1,39	0,84	3,01	0,80	0,75	0,33	0,22
Zsidó	1,03	1,51	2,41	0,81	1,57	0,78	0,75	0,37	0,48
Horvát	0,99	3,27	2,57	1,49	7,17	0,80	0,77	0,39	0,35
Cseh	0,89	1,91	5,00	0,87	5,12	0,83	0,55	0,42	0,32
Lengyel	0,90	1,44	3,13	0,66	2,99	0,88	0,59	0,46	0,41
Görög	0,97	1,43	1,69	0,87	1,48	0,84	0,43	0,33	0,28
Örmény	0,95	1,53	2,22	0,91	1,68	0,56	0,55	0,44	0,33
Egyéb	1,25	3,53	5,05	1,19	3,12	0,92	0,80	0,36	0,31

A felsőfokú intézményeket nem számítva az összes többi iskolatípus (és különösen a szakmai profilú tanintézetek) végzetei közt az átlagosnál jóval magasabb a férfiak aránya a cigány, ukrán, orosz-lipován és az egyéb nem részletezett nemzetiségűek körében. Kiugróan magas a szakirányú líceum utáni fokozaton végzett férfiak arányszáma az egyéb nem részletezett, a cseh és a cigány, a szakiskolákban pedig a horvát, cseh, szlovák, cigány, orosz-lipován, és török nemzetiségűek csoportjában.

Líceumot csak a cigány, horvát és egyéb nem részletezett nemzetiségű férfiak végeztek többen, mint az ugyanazon nemzetiségekhez tartozó nők, de viszonylag kiegyenlített a férfiak és nők aránya a líceumot végzett ukrán, orosz-lipován, török és örmény népesség esetében is. E csoport férfi-átlagát a lengyel, német és magyar férfiak alacsony részesedése csökkenti.

Az alapfokú (általános iskolai) végzettséggel bíró nők számaránya ugyancsak a németek és a magyarok körében, továbbá az örményeknél a legmagasabb. E sor az elemi iskolát végzettek között a görög, cseh és lengyel nemzetiségűekkel bővül. Az iskolai végzettséggel nem rendelkező nők részaránya az oroszok-lipovánok, illetve – az országos átlagot is meghatározóan – a románok között, az írástudatlan nőké ugyancsak e két nemzetiségen belül, valamint a bolgároknál, görögöknél és tatároknál a legnagyobb.

AZ ISKOLÁS KORÚAK RÉSZVÉTELE AZ OKTATÁSBAN

A népszámlálás időpontjában az iskolai tanulmányaikat folytató diákok és egyetemi hallgatók száma 4056 ezer volt Romániában, 340 ezerrel kevesebb, mint 1977-ben. Számuk visszaesése az iskolás korú évfázatok csökkenésével függ össze; e korosztály aránya az összes népességén belül az 1977. évi 20,4 százalékról 1992-ben 17,8 százalékra mérséklődött.

A tanuló népesség nemzetiségenkénti mutatószámait a 9. táblázat összegzi az 1991/92-es tanévben működött iskolatípusok szerinti részletezésben.

9. TÁBLÁZAT

A 6 éves és idősebb iskolába járók oktatási szint szerint nemzetiségként az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Nemzetiség	Szám szerint	Felső- oktatás	Líceum utáni szakiskola	Általános líceum	Szak- líceum	Szak- iskola	Általános iskola	Elemi
Összesen	4055825	6,1	0,8	6,6	13,5	7,3	35,1	30,6
Román	3694512	6,2	0,8	6,5	13,7	7,4	35,0	30,4
Magyar	254890	5,0	0,9	8,7	13,3	7,6	35,4	29,1
Cigány	54921	0,5	0,1	1,5	2,8	3,1	40,5	51,5
Német	15322	9,8	0,8	10,4	12,6	5,8	32,4	28,2
Ukrán	11258	2,2	0,4	3,2	8,2	5,6	39,8	40,6
Orosz, lipován	5515	2,6	0,5	4,3	13,5	7,4	39,2	32,5
Török	3963	3,8	0,6	4,9	8,4	3,9	38,4	40,0
Szerb	3432	9,2	0,7	9,6	13,5	6,2	30,9	30,0
Tatár	3821	7,7	1,3	7,2	13,6	6,3	33,4	30,5
Szlovák	2899	3,9	0,3	5,6	11,7	8,7	36,7	33,0
Bolgár	1112	9,6	0,4	10,3	11,2	5,8	30,8	31,9
Zsidó	517	38,1	1,0	14,9	10,4	1,0	19,3	15,3
Horvát	518	1,9	0,2	5,8	8,3	7,9	38,4	37,5
Cseh	739	3,0	0,5	5,7	11,9	4,0	38,6	36,3
Lengyel	493	5,3	0,4	4,9	7,9	5,1	37,9	38,5
Görög	382	33,8	1,5	12,6	13,6	4,2	22,0	12,3
Örmény	207	19,8	1,0	13,1	10,6	2,9	24,6	28,0
Egyéb	1261	15,8	0,2	5,9	5,4	9,0	29,4	34,3

Az egyetemi hallgatók igen magas számaránya jellemzi a zsidó, görög és örmény nemzetiséget. Legkisebb az egyetemisták részesedése a cigány, horvát, ukrán és orosz-lipován iskoláskorúak között.

A középiskolákba (líceum utáni szakiskolákba, általános és szaklíceumokba, szakiskolákba) járók aránya összességében a görög (31,9%), magyar (30,5%), szerb (30%) német (29,6%) és román (28,4%) nemzetiségűeknél haladja meg a 28,2 százalékos országos átlagot. Jelentősen elmarad az országos szinttől a cigány (7,5%), ukrán (17,4%), török (17,8%), lengyel (18,3%), valamint az egyéb nem részletezett (20,5) nemzetiségűek középfokú beiskolázása. A szaklíceumi és/vagy szakiskolai képzésben részt vevők aránya alatta van az átlagnak, ezzel szemben az általános és elméleti jellegű líceumokat látogatók aránya magasabb az átlagosnál a zsidó, örmény, görög, bolgár, német és szerb nemzetiségűek körében. Az elméleti líceumokat a magyar diákok is előnyben részesítik, de az előbb felsorolt nemzetiségi csoportoktól eltérően beiskolázásuk mutatói a szakmai képzés terén sem maradnak el az országos középértékektől.

Az általános iskolába járók nemzetiségen belüli aránya legmagasabb a cigány, ukrán, török, lengyel, horvát, cseh és orosz-lipován fiataloknál. A kötelező iskoláztatásban részt nem vevők legnagyobb hányada ugyancsak a cigányság soraiból kerül ki.

A iskolázás korszpecifikus nemzetiségi mutatóit – azaz az egyes oktatási szinteken

tanulók számát a megfelelő korú népességhez viszonyítva – az érintett évjáratok kel-
lő részletezésének hiányában nem tudjuk megállapítani. A magyar nemzetiségű ta-
nulók aránya oktatási szintenként a következő: elemi (6–9 évesek) 5,97 százalék, fel-
ső tagozat (10–13 évesek) 6,33 százalék, középiskola (14–17 évesek) 6,80 százalék,
egyetem (18–22 évesek) 5,18 százalék. A nemzetiség részaránya öt éves korcsoporton-
ként: 5–9 évesek 5,85 százalék, 10–14 évesek 6,33 százalék, 15–19 évesek 6,78 száza-
lék, 20–24 évesek 6,69 százalék. A viszonyítási csoportok eltéréseiből adódó torzulá-
sokon túl e számok egyértelműen a magyarság alulképzéséről tanúskodnak az egye-
temi szintű oktatásban. Legalább ilyen beszédesek a magyar diákok – részben kény-
szerű szakma- és pályaeorientációjukat tükröző – nemzetiségi arányszámok is a közép-
és felsőoktatás különböző profiljaiban. (Ezt a 10. táblázat részletezi.)

10. TÁBLÁZAT

A magyar diákok száma és aránya* a középiskolai és felsőszintű oktatás
különböző profiljaiban az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Oktatási forma	Fő	Százalék			
<i>I. Felsőoktatási forma</i>	<i>12842</i>	<i>5,18</i>	<i>B) Líceum</i>	55977	6,88
Ipari	5299	5,39	a) Általánosan képző	22197	8,32
Építészeti	749	4,86	Elméleti líceum	16265	8,91
Mezőgazdasági	473	4,75	Egyéb	5932	7,04
Erdészeti	125	6,24	b) Szaklíceum	33780	6,18
Közlekedési, hírközlési	107	2,30	Ipari	21461	6,48
Egyéb műszaki	337	6,69	Építőipari	1036	5,13
Tudományegyetemi	2247	6,62	Mezőgazdasági	2472	6,45
Közgazdasági	624	2,04	Erdészeti	153	3,41
Jogi	163	1,46	Haltenyésztő	2	1,83
Orvosi	893	4,44	Közlekedési, hírközlési	516	2,83
Művészeti	246	8,66	Egyéb műszaki	2122	7,84
Testnevelési és sport	63	3,86	Informatikai	225	3,29
Pedagógiai	204	16,53	Közgazdasági	1986	3,99
Teológiai	843	19,36	Pedagógiai	1666	10,16
Egyéb	469	7,10	Egészségügyi	841	5,74
<i>II. Középiskola</i>	<i>77763</i>	<i>6,80</i>	Művészeti	454	8,50
A) Líceum utáni oktatás	2416	7,70	Testnevelési és sport	151	2,98
Ipari	880	7,07	Teológiai	319	7,31
Építészeti	92	6,96	Egyéb	376	7,22
Mezőgazdasági	14	5,09	C) Szakiskola	19370	6,49
Erdészeti	21	7,58	Ipari	12890	6,32
Közlekedési, hírközlési	44	3,87	Építőipari	1060	7,97
Egyéb műszaki	34	3,00	Mezőgazdasági	907	11,68
Informatikai	35	7,35	Erdészeti	107	5,29
Gazdasági-adminisztratív	286	7,23	Közlekedési, hírközlési	498	3,23
Pedagógiai	223	30,76	Közgazdasági	1151	6,06
Egészségügyi	706	7,95	Egészségügyi	74	8,17
Művészeti, sport	44	9,28	Művészeti	28	5,50
Teológiai	37	12,71	Egyéb	2655	7,46

* A magyar tanulók a profil összes tanulójának százalékában.

A felsőoktatásban a magyar nemzetiségű hallgatók különösen a jogi, közgazdasá-
gi, közlekedési és hírközlési szakokon vannak gyengén képviselve, de reprezentált-
ságuk jóval nemzetiségi számarányuk alatt van a testnevelés és sport, az orvostudo-
mányi, mezőgazdasági és építészeti szakokon is. Közlekedésre, hírközlésre szakoso-
dott osztályokban középiskolai szinten is kevesen tanulnak közülük, s számarányuk-
hoz képest ugyancsak kevés magyar diákot találni a testnevelési, erdészeti, informa-

tikai és közgazdasági profilú szaklíceumokban. Az ipari ágazatokhoz kötődő szakképzésben általában kielégítő, a humán irányultságú oktatásban pedig kifejezetten magas arányú a magyar nemzetiségűek részvétele. Ez a megállapítás elsősorban a pedagógus- és teológusképző, valamint a művészeti iskolákra érvényes, de látogatottságuk alapján szemmel láthatóan nemzetiségi alapintézménynek számítanak az általánosan képző, elméleti jellegű líceumok is. Ez utóbbiakat nem egyszer azért választják a magyar diákok, mert – magyar tannyelvű szaklíceumok hiányában – ma már szinte ez az egyetlen módja annak, hogy a középiskolában is anyanyelvükön tanulhassanak.

A NEMZETISÉGI OKTATÁS

Az anyanyelvű oktatás kérdésére a kötet bevezetője is kitér. Megállapítása szerint: „... a romániai oktatási rendszer az iskoláskorú népesség etnikai szerkezetével összhangban megkülönböztetett figyelemmel biztosítja – elsősorban az alsó- és középfokú képzésben – a nem román tannyelvű oktatásban való részvétel lehetőségét. A nemzeti kisebbségek által lakott településeken anyanyelvű óvodák, elemi és általános iskolák, líceumok, tagozatok és osztályok működnek. Az egyetem előtti képzésben részt vevő (az 1993–1994-es tanévben mintegy 4,3 milliónyi) iskoláskorú népesség 94,5 százaléka román, 4,9 százaléka magyar, 0,4 százaléka német és 0,2 százaléka egyéb (a nemzeti kisebbségek által beszélt vagy nemzetközileg használatos) nyelveken végezte tanulmányait. A felsőfokú oktatásban is szerveznek a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató tagozatokat vagy csoportokat, ami szintén tükrözi a törekvést a nemzetiségi nyelveken történő képzés megvalósítására – az ország alkotmányos előírásaival összhangban biztosított jogoknak megfelelően, melyek szavatolják az ifjúság korlátozás nélküli részvételét az oktatás folyamatában, nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül.”

Az idézett passzus alighanem aktuálpolitikai megfontolásokból került a népesség iskolázásával foglalkozó fejezet végére, hiszen a kötet táblázatai a nemzetiségi oktatásra vonatkozó adatokat nem tartalmazzák. Nem is tartalmazhatnak, mivel – mint utaltam rá – annak vizsgálatára a népszámlálás nem terjeszkedett ki. Így csak néhány, a népszámláláson kívüli forrásból merített sommás adat támasztja alá a nemzeti kisebbségeknek az anyanyelvű oktatás terén élvezett jogegyenlőségére vonatkozó – igaz, meglehetősen óvatosan fogalmazott – állítást. E kérdéskör tárgyyszerű megközelítése érdekében érdemes a hivatkozás nélkül idézett statisztikai források adataival közelebbről is megismerkedni. Az ismertető információk egy része közvetlenül a megyei tanfelügyelőségektől, másik része magától a bukaresti statisztikai szolgálattól, tehát a legilletékesebb helyről származik. (Ezeket a hivatal éves közleményeiben újabban a szélesebb nyilvánossággal is megosztja.)

Mindenekelőtt állítsuk párhuzamba az oktatásban résztvevők nemzetiségi adatait az anyanyelvükön tanulók számaival. Ez utóbbi számok legrészletesebben a Románia Kormánya mellett létrehozott Nemzeti Kisebbségi Tanács „A nemzeti kisebbségek nyelvén működő oktatás helyzete Romániában az 1992–1993-as tanévben” című kiadványából ismeretesek.⁴ Bár e broszúra adatai nem a népszámlálás tárgyidőszakára vonatkoznak, és a népszámlálás önkéntes bevalláson alapuló felvétele is eltérhet a hivatalos minősítést tükröző kimutatásoktól, az alapvető tendenciákat illetően a különböző jellegű viszonyszámok nagyjában-egészében alkalmasak az egybevetésre.

11. TÁBLÁZAT

Az alsó- és középfokú oktatásban részt vevők oktatási szint szerint nemzetiségként az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Nemzetiség	Összesen	Alsó tagozat	Felső tagozat	Líceum	Szakiskola	Líceum utáni szakiskola
Szám szerint						
Összesen	3808071	1241256	1423409	813714	298299	31393
Román	3463401	1121770	1292894	746038	274084	28615
Magyar	242048	74179	90106	55977	19370	2416
Német	13824	4319	4969	3516	894	126
Ukrán	11008	4568	4479	1285	636	40
Szerb	3115	1024	1061	794	213	23
Szlovák	2785	957	1065	503	253	7
Cseh	717	268	285	130	30	4
Horvát	508	194	199	73	41	1
Egyéb	70665	33977	28351	5398	2778	161
Százalékban						
Összesen	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000
Román	90,949	90,374	90,831	91,683	91,882	91,151
Magyar	6,356	5,976	6,330	6,879	6,493	7,696
Német	0,363	0,348	0,349	0,432	0,300	0,401
Ukrán	0,289	0,368	0,315	0,158	0,213	0,127
Szerb	0,082	0,082	0,075	0,098	0,071	0,073
Szlovák	0,073	0,077	0,075	0,062	0,085	0,022
Cseh	0,019	0,022	0,020	0,016	0,010	0,013
Horvát	0,013	0,016	0,014	0,009	0,014	0,003
Egyéb	1,856	2,737	1,991	0,663	0,932	0,514

12. TÁBLÁZAT

Az egyetem előtti képzés intézményeiben tanulók oktatási szint és tanítási nyelv szerint az 1992–1993-as tanévben *

Tanítási nyelv	Óvoda	Alsó- és középfokú összesen	Alsó tagozat	Felső tagozat	Líceum	Szakiskola	Líceum utáni szakiskola
Szám szerint							
Összesen	752063	3677128	1232899	1339555	714013	333624	57037
Román	694006	3493789	1163756	1266354	680279	327535	55865
Magyar	49255	166782	60726	68153	31196	5738	969
Német	7051	12935	6370	4423	1657	351	134
Ukrán	305	323	145	65	113	–	–
Szerb	368	656	319	138	199	–	–
Szlovák	321	1058	513	422	123	–	–
Cseh	89	132	132	–	–	–	–
Horvát	76	41	41	–	–	–	–
Bolgár	164	–	–	–	–	–	–
Török	28	–	–	–	–	–	–
Egyéb**	400	1412	897	–	446	–	69
Százalékban							
Összesen	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000
Román	92,280	95,014	94,392	94,535	95,275	98,175	97,945
Magyar	6,549	4,536	4,925	5,088	4,369	1,720	1,699
Német	0,937	0,352	0,517	0,330	0,232	0,105	0,235
Ukrán	0,040	0,009	0,012	0,005	0,016	–	–
Szerb	0,049	0,018	0,026	0,010	0,028	–	–
Szlovák	0,043	0,029	0,042	0,032	0,017	–	–
Cseh	0,012	0,003	0,011	–	–	–	–
Horvát	0,010	0,001	0,003	–	–	–	–

Bolgár	0,022	–	–	–	–	–
Török	0,007	–	–	–	–	–
Egyéb**	0,051	0,038	0,073	–	0,063	0,121

* A fogyatékosokat oktató intézményekkel.

** Az oktatási nyelv francia és angol. Az általános iskola alsó és felső tagozatán tanulóknak csak az összevont számuk ismert, ezt az alsó tagozat rovatban tüntettem fel.

Nyilvánvaló, hogy a nemzeti kisebbségek általános iskoláztatásának (11. táblázat), valamint anyanyelvű oktatásának adatai (12. táblázat) korántsem fedik egymást. Míg a népszámlálás szerint 1992 elején az alsó- és középfokú képzésben részt vevő tanulók mintegy 9 százaléka valamely nemzeti kisebbség soraiból került ki, a rákövetkező, vagyis az 1992–1993-as tanévben a jelzett oktatási szinteken mindössze a diákok 5 százaléka végezte nem román nyelven tanulmányait. (A népszámlálási kötet bevezető tanulmányában jelzett 5,5 százalékos nemzetiségi számarány azért magasabb ennél, mivel magában foglalja az óvodai képzésben részt vevőket is, akiknek a mutatói mindegyik nemzetiség esetében kedvezőbbek az iskolába járók megfelelő arányszámainál.) Egyes nemzetiségek nyelvén (oroszok-lipovánok, tatárok, lengyelek, cigányok stb.) egyáltalán nem működik oktatási intézmény, vagy pedig anyanyelvű oktatásukra csak óvodai keretben nyílik lehetőség (bolgárok, törökök). Ez még akkor is nehezen elfogadható, ha tudjuk, hogy a népszámlálás adatai szerint ezen etnikumok körében az átlagosnál is magasabb a román anyanyelvűek száma (az egyetem előtti képzésben részt vevők számából 1,43 százalékos arányban részesülő cigányságnak például több mint a fele románul beszél). Bízást feltételezhetjük azonban, hogy a román osztályokba beiskolázott más nemzetiségűeknek legalább 50 százaléka anyanyelve szerint is az illető kisebbséghez tartozik. Részükre mindössze a nemzetiségi nyelv meghatározott óraszámában történő fakultatív tanulása biztosított, és az is csupán helyenként. Az 1992–1993-as tanévben mintegy 70 ezer I–XII. osztályos nem román anyanyelvű tanuló járt román tannyelvű iskolába, akik közül kb. 20 ezer magyar, 1 ezer német, 8064 ukrán, 1386 orosz-lipován, 1449 török, 621 lengyel, 461 bolgár, 55 cigány stb. élt az említett fakultatív nyelvtanulási lehetőséggel.

Ha a megfelelő mutatókat nemzetiségenként vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy míg a magyar diákok az összes tanulói létszám 63,56 ezrelékét alkották, a magyar tannyelvű iskolákba járók aránya már csupán 45,36 ezrelék volt. Az ukránoknál ez az aránypár 2,89–0,09, a szerbeknél 0,82–0,18, a szlovákoknál 0,73–0,29 ezrelék stb. Eltérő jelenség, hogy a német nemzetiségű diákok 3,48 ezrelékes számarányánál a német nyelven tanulók aránya némileg magasabb, 3,52 ezrelék. (Különösen feltűnő a különbség az elemi iskolásoknál, akik közül 1992–1993-ban csaknem másfélszer annyian tanultak német nyelven, mint ahogy az a népszámlálás nemzetiségi adatai alapján várható lenne). Az oktatás felső szintjei felé haladva a nem román nyelvű képzésben részt vevők aránya fokozatosan csökken (immár a németeké is), bizonyos iskolatípusokban pedig egyes nemzetiségek nyelvén a képzés megszűnik. A középfokú oktatás uralkodó iskolatípusaiban már csak tagozatként vagy egyáltalán nem indítanak nemzetiségi tannyelvű osztályokat. Hozzá kell tenni, hogy rendszerint ezek is inkább a gyengébben kvalifikált, tehát kisebb társadalmi presztízzsel rendelkező, kevésbé keresett szakmákban nyújtanak képzést, a működésükhöz szükséges minimális létszámot pedig az átlagosnál magasabb értékben szabják meg. Ugyanakkor ezen intézmények tannyelve csak névlegesen nemzetiségi, hiszen profiltól függően a tantárgyak java részét román nyelven tanítják. E megszorítások következtében a

szaklíceumi és különösen a szakiskolai és líceum utáni szakoktatásban a kisebbségi tanulók nagyobbik hányada román tagozaton, illetőleg románul folytatja tanulmányait. A felsőfokú oktatásban pedig csaknem kizárólagos a román tannyelv használata.

A magyar tanulóifjúságra vonatkozóan homogén statisztikai források is rendelkezésünkre állnak. A megyei tanfelügyelőségektől származó hivatalos adatokat a 13. és 14. táblázatok foglalják magukban.⁵

13. TÁBLÁZAT

Az egyetem előtti képzés országos beiskolázási adatai oktatási szint szerint az 1990/1991–1995/1996. tanévekben*

Oktatási forma	1990–1991	1991–1992	1992–1993	1993–1994	1994–1995	1995–1996
Összesen	4843569	4559776	4397521	4286083	4303095	4329532
Óvoda	752141	742232	752063	712136	715514	697888
Alsó tagozat	1253480	1211239	1201229	1237655	1335973	1375510
Felső tagozat	1447174	1397675	1339555	1262751	1159940	1128831
Líceum	995689	778420	714013	722421	757673	787211
Szakiskola	365860	375303	333624	300443	288674	285450
Líceum utáni szakiskola	29225	54907	57037	50707	45321	54642

* A felsőfokú képzés előtti szintek, a fogyatékosokat oktató intézmények nélkül. Ez utóbbi intézménytípusban (a tanulók száma 1990–1991: 29652, 1991–1992: 30365, 1992–1993: 31670, 1993–1994: 33085, 1994–1995: 35358, 1995–1996: 36362) csak román nyelvű oktatás folyik.

14. TÁBLÁZAT

A magyar anyanyelvű tanulók, illetőleg a magyar tannyelvű intézményekben tanulók az egyetem előtti képzésben oktatási szint szerint az 1990/1991–1995/1996. tanévekben

a) Magyar anyanyelvű tanulók beiskolázási adatai (Szám szerint és az országos beiskolázási adatokhoz viszonyítva, százalékban)							
Oktatási forma	1990–1991	1991–1992	1992–1993	1993–1994	1994–1995	1995–1996	
Összesen	302252	279248	273991	267500	267500	6,2	
Óvoda	56240	52516	56251	56249	56249	7,9	
Alsó tagozat	79109	74138	71442	72620	72620	5,9	
Felső tagozat	91798	87237	84826	79508	79508	6,3	
Líceum	63112	49657	43109	41086	41086	5,7	
Szakiskola	10747	13678	15880	15500	15500	5,2	
Líceum utáni szakiskola	1246	2022	2483	2317	2317	4,6	
b) Magyar tannyelvű intézményekben tanulók beiskolázási adatai							
Oktatási forma	1990–1991	1991–1992	1992–1993	1993–1994	1994–1995	1995–1996	
Összesen	235936	222946	216037	211317	209131	202545	
Óvoda	47600	47530	49255	48192	47754	45839	
Alsó tagozat	66850	62616	60726	61575	65019	65933	
Felső tagozat	75471	71870	68153	63905	59148	54427	
Líceum	41367	33447	31196	30475	30055	29950	
Szakiskola	4123	6380	5738	6112	6293	5491	
Líceum utáni szakiskola	525	1103	969	1058	862	905	
c) A magyar tannyelvű intézményekben tanulók aránya az összes beiskolázott százalékában							
Oktatási forma	1990–1991	1991–1992	1992–1993	1993–1994	1994–1995	1995–1996	
Összesen	4,9	4,9	4,9	4,9	4,9	4,7	
Óvoda	6,3	6,4	6,5	6,8	6,7	6,6	
Alsó tagozat	5,3	5,2	5,1	5,0	4,9	4,8	
Felső tagozat	5,2	5,1	5,1	5,1	5,1	4,8	
Líceum	4,1	4,3	4,4	4,2	4,0	3,8	
Szakiskola	1,1	1,7	1,7	2,0	2,2	1,9	
Líceum utáni szakiskola	1,8	2,0	1,7	2,1	1,9	1,7	

d) A magyar tannyelvű intézményekben tanulók aránya a magyar anyanyelvű beiskolázottak százalékában

Oktatási forma	1990–1991	1991–1992	1992–1993	1993–1994
Összesen	78,1	79,8	78,8	79,0
Óvoda	84,6	90,5	87,6	85,4
Alsó tagozat	84,5	84,5	85,0	84,8
Felső tagozat	82,2	82,4	80,3	80,4
Líceum	65,5	67,4	72,4	74,2
Szakiskola	38,4	46,6	36,1	39,4
Líceum utáni szakiskola	42,1	54,5	39,0	45,7

Kurzív szedés: becsült érték

Az országos beiskolázási adatokat és az adott tárgyévben iskoláikat végző magyar anyanyelvű tanulók adatait egymással összevetve viszonylag megbízható képet kapunk a magyar diákok arányáról az ország diáknépességén belül. Ez a viszonyszám tanévenként 6,1–6,2 százalék, az óvodáskorúakat leszámítva pedig 5,9–6,0 százalék közötti, tehát valamivel alacsonyabb értéksávban mozog, mint amiben a népszámlálás az alap- és középfokú képzésben részt vevő magyar nemzetiségű diákok, illetőleg a magyar nemzetiségű 5–19 éves korosztály országos számarányát megállapította (6,36, illetve 6,34%).⁶ Mindenesetre ezek az értékek – a magyar nemzetiségűeknek az országos átlagtól eltérő korszerkezetére tekintettel – még így is realisabb viszonyítási alapot nyújtanak az anyanyelvi képzés tényleges szintjének megítéléséhez, mint ha a magyar nyelvű oktatásban részesülők arányszámait a magyar nemzetiségnek az ország összes népességén belül a népszámlálás során kimutatott 7,1 (illetve 1995 végén számított 6,9) százalékos számerejével vetnénk össze. (A vizsgált időszakban az egyetem előtti képzésben érintett magyar népesség korszpecifikus mutatója optimális esetben is legfeljebb 6,3–6,4 százalék körüli értékben számítható.)

A tanulmányaikat ténylegesen magyar nyelven végző diákok részesedése 4,8–4,9 százalék, az óvodás korúak nélkül 4,5–4,6 százalék, vagyis 1,3–1,5 százalékponttal marad el a magyar nemzetiségű beiskolázottak országos arányszámától (illetőleg 1,7–1,9 százalékponttal kisebb, mint a megfelelő magyar anyanyelvű évfáradatok feltételezhető részaránya). A magyar anyanyelvű beiskolázottaknak tehát a hivatalos adatok szerint is csupán 78–80 százaléka, az alap- és középiskolákba járóknak pedig csak 76–77 százaléka tanult magyarul. Ez az átlagérték oktatási fokozatonként és iskolatípusonként csökken, ami a már ismertetett irányzatnak megfelelően a magasabb képzési szintek és a szakmai oktatás felé haladva egyértelműen az anyanyelvű iskoláztatás leépülését mutatja.

Ezt a tendenciát a líceumi oktatásban részt vevők profilonként részletezett adatai szemléltetik.

15. TÁBLÁZAT

A diákok száma és aránya a líceumi oktatás különböző profiljaiban az 1990/1991–1995/1996. tanévekben

Líceum típusa	1990–1991	1991–1992	1992–1993	1993–1994	1994–1995	1995–1996
	Szám szerint					
Összesen	995689	778420	714013	722421	757673	787211
Elméleti	174327	248748	277882	296324	307201	311428
Ipari	587115	335093	240511	217524	231048	243384
Mezőgazdasági	125893	66179	49120	43691	44310	47795
Erdészeti	3474	2491	2798	2977	3034	3446
Egészségügyi	14942	11736	8203	3605	–	–
Közgazdasági	54438	57316	58579	62268	64584	67105
Informatikai	10702	20328	30355	40975	49377	55914

Pedagógiai	9920	13026	16598	18909	19967	18693
Művészeti	4138	5616	7022	8440	8681	8788
Testnevelés és sport	4800	9774	11570	12836	12606	12320
Teológiai	2153	3180	6070	8804	10735	12252
Egyéb*	3787	4933	5305	6068	6130	6086
	Százalékban					
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Elméleti	17,5	32,0	38,9	41,0	40,5	39,6
Ipari	59,0	43,0	33,7	30,1	30,5	30,9
Mezőgazdasági	12,6	8,5	6,9	6,0	5,8	6,1
Erdészeti	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4
Egészségügyi	1,5	1,5	1,1	0,5	–	–
Közgazdasági	5,5	7,4	8,2	8,6	8,5	8,5
Informatikai	1,1	2,6	4,2	5,7	6,5	7,1
Pedagógiai	1,0	1,7	2,3	2,6	2,6	2,4
Művészeti	0,4	0,7	1,0	1,2	1,1	1,1
Testnevelés és sport	0,5	1,3	1,6	1,8	1,7	1,6
Teológiai	0,2	0,4	0,8	1,2	1,4	1,6
Egyéb	0,4	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8

* Metrológiai, katonai és kisegítő iskolák. Ezek között nincs magyar nyelvű.

16. TÁBLÁZAT

A diákok száma és aránya a magyar tannyelvű líceumi oktatás különböző profiljaiban az 1990/1991–1995/1996. tanévekben

Líceum típusa	1990–1991	1991–1992	1992–1993	1993–1994	1994–1995	1995–1996
	a) Szám szerint					
Összesen	41367	33447	31196	30475	30055	29950
Elméleti	10967	15367	16411	16422	15082	14315
Ipari	22434	11207	6822	5327	5529	5429
Mezőgazdasági	4333	2307	1440	1199	973	1382
Erdészeti	206	59	94	118	119	120
Egészségügyi	376	194	268	191	–	–
Közgazdasági	865	1276	1350	1370	1545	1411
Informatikai	230	679	1075	1454	1696	1974
Pedagógiai	958	1133	1686	2024	1969	1749
Művészeti	275	374	506	622	633	654
Testnevelés és sport	175	325	339	220	178	133
Teológiai	548	526	1205	1528	2331	2783
	b) Az egyes magyar tannyelvű profilokban tanulók aránya az összes magyar tannyelvű líceumi beiskolázott számán belül					
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Elméleti	26,5	45,9	52,6	53,9	50,2	47,8
Ipari	54,2	33,5	21,9	17,5	18,4	18,1
Mezőgazdasági	10,5	6,9	4,6	3,9	3,2	4,6
Erdészeti	0,5	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4
Egészségügyi	0,9	0,6	0,9	0,6	–	–
Közgazdasági	2,1	3,8	4,3	4,5	5,1	4,7
Informatikai	0,6	2,0	3,4	4,8	5,6	6,6
Pedagógiai	2,3	3,4	5,4	6,6	6,5	5,8
Művészeti	0,7	1,1	1,6	2,0	2,1	2,2
Testnevelés és sport	0,4	1,0	1,1	0,7	0,6	0,4
Teológiai	1,3	1,6	3,9	5,0	7,8	9,3
	c) A magyar tannyelvű líceumokban tanulók aránya az összes líceumi beiskolázott számán belül					
Összesen	4,1	4,3	4,4	4,2	4,0	3,8
Elméleti	6,3	6,2	5,9	5,5	4,9	4,6
Ipari	3,8	3,3	2,8	2,4	2,4	2,2
Mezőgazdasági	3,4	3,5	2,9	2,7	2,2	2,9
Erdészeti	5,9	2,4	3,4	4,0	3,9	3,5
Egészségügyi	2,5	1,6	3,3	5,3	–	–
Közgazdasági	1,6	2,2	2,3	2,2	2,4	2,1
Informatikai	2,1	3,3	3,5	3,5	3,4	3,5
Pedagógiai	9,7	8,7	10,2	10,7	9,9	9,4
Művészeti	6,6	6,7	7,2	7,4	7,3	7,4
Testnevelés és sport	3,6	3,3	2,9	1,7	1,4	1,1
Teológiai	25,4	16,5	19,8	17,4	21,7	22,7

A 15. táblázat számadataiból kitűnik, hogy az 1990/1991-es tanévvel kezdődően jelentős változások zajlottak le a líceumi oktatás szerkezetében: az ipari és mezőgazdasági szaklíceumokban tanulók aránya 1989 és 1995 között csaknem a felére (a korábbi 71,6 százalékról 37 százalékra) csökkent, míg az elméleti líceumokba beiratkozottak aránya 2,3-szorosára nőtt. Ezzel párhuzamosan megerősödött a magasan kvalifikált szakok helyzete. Különösen szembevetendő az informatikai képzés felfutása, ahol a tanulók száma öt és félszeresére, a líceumi diákságon belüli részarányuk pedig a hétszeresére nőtt, de hasonló iramban gyarapodott a teológiai szemináriumok hallgatóinak létszáma is. A struktúraváltás természetesen a magyar nyelvű líceumi képzést sem hagyta érintetlenül. (16/a-b. táblázat.) Az általános irányzathoz képest azonban a magyar nyelven tanuló középiskolások között magasabb az elméleti líceumokba járók aránya (elsősorban az ipari és mezőgazdasági profilok rovására), és az átlagosnál nagyobb a súlya a nemzetiségi képzésben a képzőművészeti és zenei szaklíceumoknak, valamint a pedagógusképző és különösen az egyházi hivatásra nevelő intézményeknek is (csaknem minden tizedik magyarul tanuló diák teológia szakos, míg országos átlagban csak minden ötvenedik). A 16/c. táblázat mutatói egyúttal a magyar tanítási nyelv egyes profilokból történő kiszorulását-kiszorítását is jelzik. A magyar tannyelvű iskolákba vagy tagozatokra járók aránya a szakok többségében (ipari, mezőgazdasági, erdészeti, közgazdasági, informatikai, testnevelés és sport) messze elmarad a nemzetiségi korosztály 6–6,5 százalékos részarányától, sőt 1,5–2 százalékponttal már az elméleti líceumokban is alacsonyabb annál. Felmérések szerint az általános iskolából kikerült magyar fiataloknak mintegy 60 százaléka választaná líceumi szinten a keresett, megbecsült és megfizetett szakok valamelyikét, ezzel szemben például az 1993–1994-es tanévben a magyar tanítási nyelvet választó kilencedikeseknek csupán alig több mint egyharmada (34,6%) tanulhatott a rendelkezésre álló (az előbbiekkal nem feltétlenül egyező) szakmai profilokon. A román tannyelvű osztályokban továbbtanulóknak ellenben – a valós társadalmi igényeknek megfelelően – 56,2 százaléka részesült szakmai képzésben.⁷

A magyarul tanulók beiskolázási mutatói területi bontásban az 1993/94-es és az 1994/95-ös tanévből ismeretesek.⁸

17. TÁBLÁZAT

A magyarul tanulók aránya az 1993/94-es és 1994/1995-ös tanévben az erdélyi megyékben az egyetem előtti képzésben oktatási szintenként (Százalékban)

Megye	A magyar anyanyelvűek aránya 1992-ben	A magyarul tanulók aránya						
		Összesen	Óvoda	Általános iskola		Líceum	Szakoktatás	Líceum utáni oktatás
				I–IV. osztály	V–VIII. osztály			
1993/1994-es tanév								
Ország összesen	7,2	4,9	6,8	5,0	5,1	4,2	2,0	2,1
Erdély összesen	21,0	14,3	17,5	15,0	15,1	12,4
Fehér	5,7	3,4	3,0	3,1	2,9	6,7*	–	–
Arad	12,4	4,9	6,5	5,4	4,8	4,1	0,9	–
Bihar	29,1	17,6	17,7	21,9	21,2	14,6	–	–
Beszterce-Naszód	6,0	2,9	4,5	3,2	2,7	1,9	–	–
Brassó	9,8	3,8	5,2	4,1	4,0	3,7	–	–
Krassó-Szörény	1,9	0,0	0,2	0,1	–	–	–	–
Kolozs	19,6	11,9	14,5	11,5	12,4	9,3	0,4	1,4
Kovászna	76,2	69,6	74,7	69,3	68,6	71,7	57,1	41,2
Hargita	85,4	78,6	84,8	81,0	80,8	73,5	60,6	58,1
Hunyad	5,7	1,6	3,0	1,9	1,6	0,8	–	–
Máramaros	10,0	3,0	3,7	3,6	3,0	2,4	–	–

Maros	41,9	31,0	36,1	34,4	35,7	24,6	1,5	14,2	
Szatmár	39,1	22,6	21,0	28,1	25,1	19,1	1,9	4,3	
Szilágy	23,7	18,9	21,1	21,0	21,3	15,9	–	–	
Szeben	4,0	1,0	1,3	1,1	1,0	1,1	–	–	
Temes	8,7	2,1	3,7	2,0	1,9	1,9	0,1	–	
				1994/1995-ös tanév					
Ország összesen	7,2	4,9	6,7	4,9	5,1	4,0	2,2	1,9	
Erdély összesen	21,0	14,1	17,6	14,6	15,0	11,6			
Fehér	5,7	2,8	3,1	2,2	2,5	5,1*	–	–	
Arad	12,4	4,6	6,4	4,9	4,6	3,8	0,9	–	
Bihar	29,1	17,0	17,7	20,8	20,4	12,9	–	–	
Beszterce-Naszód	6,0	2,5	4,3	2,5	2,1	1,8	–	–	
Brassó	9,8	3,5	4,1	3,9	4,1	3,3	–	–	
Krassó-Szörény	1,9	0,0	0,2	0,1	–	–	–	–	
Kolozs	19,6	11,0	15,4	11,1	12,1	10,2	0,4	6,4	
Kovácszna	76,2	70,8	76,2	71,4	68,9	69,8	63,8	40,0	
Hargita	85,4	79,4	84,5	80,2	81,5	73,8	70,8	43,4	
Hunyad	5,7	1,5	2,5	1,8	1,5	0,6	–	–	
Máramaros	10,0	2,7	3,4	3,4	2,9	1,8	–	–	
Maros	41,9	31,5	36,6	34,7	36,5	24,2	2,8	14,6	
Szatmár	39,1	22,8	22,2	28,0	25,3	17,9	1,1	11,2	
Szilágy	23,7	18,8	21,7	20,6	21,3	15,2	–	–	
Szeben	4,0	0,9	1,1	1,1	1,0	1,0	–	–	
Temes	8,7	2,0	3,5	1,8	1,9	1,7	0,2	–	

* A megye két magyar tannyelvű középiskolája, a gyulafehérvári római katolikus líceum, illetve a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium egész Erdélyből fogad diákokat.

A 17. táblázat adatai szerint az anyanyelvű iskoláztatás esélyeinek csökkenése a magyarság település-földrajzi viszonyainak kedvezőtlen alakulásával (megyén, településen belüli alacsony lélekszámával és számarányával, sporadikus elhelyezkedésével) függ össze. A regionális számadatokból kitűnik, hogy a magyar anyanyelvű iskolások lemorzsolódása Krassó-Szörény, Hunyad, Temes, Szeben, Arad, Máramaros megyékben, vagyis a szórványban a legerősebb; itt a magyarul tanulók számaránya a magyar anyanyelvű lakosság megyei részesedésének alig harmadát-negyedét éri el. Tekintettel a nemzetiségi korösszetétel eltolódásaira, a vázolt folyamatokat meggyőzőbben szemlélteti, ha a magyar nyelvű diákok arányát nem csupán az adott megye magyar népességének számarányához, hanem – ahol ezt a források megengedik – az illető nemzetiségi korosztályhoz is viszonyítjuk. A román tannyelvű iskolákba járó magyar diákok részaránya az érintett megyékben a 18. táblázatban közöltek szerint alakult.

18. TÁBLÁZAT

A tanulmányaikat román nyelven folytató magyar anyanyelvű tanulók aránya 1993/94-ben (Százalékban)

Megye	I–IV.	V–VIII. osztályos	IX–XII.
Arad	42,2	54,2	59,0
Hunyad	69,4	62,8	85,4
Máramaros	48,1	61,5	76,6
Szeben	46,8	64,0	68,2
Temes	74,0	79,6	78,2

A tanulmányaikat román nyelven végző magyar diákok részesedése mind a három iskolai fokozatban igen magas Hunyad és Temes, V–VIII. osztályos és líceumi szinten pedig Szeben, Máramaros és Arad megyében. A román nyelven tanuló magyar középiskolások aránya az említetteken túl még Beszterce-Naszód (63,2%), Szatmár

(46,8%), Brassó (43,1%), Bihar (40,6%), és Szilágy (33,1%) megyékben haladja meg jelentősen az érintett korosztály 25,8 százalékos átlagát. A középfokú és különösen a szakoktatásban az anyanyelvű képzés országos mutatóit lényegében a székelyföldi iskolák javítják. (Az 1993–1994-es tanévben a 25 magyar tannyelvű szakiskolai osztályból 23, a 26 inasiskolai osztályból 21, a 29 líceum utáni szakiskolai osztályból pedig 27 Hargita, Kovászna, illetőleg Maros megyében működött. Mesteriskolai képzés egyedül Hargita megyében folyt 3 osztály keretében.) A lemorzsolódás kiugróan magas mutatószámaival rendelkező megyékben a nemzetiségi intézményhálózat leépülése már az elemi szintjén megkezdődik (Hunyad 69,4%, Temes 74%). Itt az anyanyelvű oktatás gyökeres sorvadása az iskolaköteles sorba került gyermekek anyanyelvi szocializációjának folytonosságát alapjaiban fenyegeti.⁹

A bemutatott jelenségek strukturális összetevői természetesen részletesebb elemzést kívánnak. Nekem csupán az alapvető statisztikai tények felsorolása volt a célom, jelezve: a nemzetiségi nyelveken történő oktatás kérdése az érintettek szemszögéből nézve korántsem megoldott. Ahol a beiskolázás számai az anyanyelvű képzés háttérbe szorulását vagy éppen teljes hiányát jelzik, nemzetiségi jogegyenlőségről aligha beszélhetünk. Legfeljebb abban az értelemben – és valószínűleg a népszámlálási kötet bevezetőjének szerzője is így érthette –, hogy ezekben az oktatási intézményekben etnikumhoz való tartozásuktól függetlenül a nem román nemzetiségű diákokat is megilleti a román nyelvű iskolavégzés joga.

JEGYZETEK

- 1 *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației.* București, 1995, Comisia Națională pentru Statistică. XXXVI-XLII., 404–425. p.
- 2 Szembetűnő, hogy e kategorizálás az alsó fokú iskolázottság határát az elemi iskolai végzettség-nél vonja meg, míg a korábbi népszámlálások a legfeljebb hét (1956), illetve nyolc (1966), továbbá tíz osztályt, sőt a szakiskolákban végzeteket, valamint a munkahelyi inas-képzésben résztvevőket is idesorolták (1977). Vö. TREBICI, Vladimir: *Mică enciclopedie de demografie.* București, 1975, Editura Științifică și Enciclopedică. 147. p., SORA, Virgil – HRISTACHE, Ilie – DESPA, Mircea Paul: *Demografie.* București, 1983, Editura Didactică și Pedagogică. 78. p.
- 3 A forrás itt és a továbbiakban: *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Vol. I. Populație – structura demografică.* București, 1994, Comisia Națională pentru Statistică. 770–853. p.
- 4 *Învățământul cu predarea în limbile minorităților naționale din România în anul școlar 1992/1993.* București, Guvernul României, 1993, Consiliul pentru Minoritățile Naționale. 13. p. Adatait az 1993. évi statisztikai évkönyv felhasználásával pontosítottam. *Anuarul statistic al României 1993.* București, 1993, Comisia Națională pentru Statistică. 260–265. p. Az évkönyv egyébként a tárgy-évre vonatkozó adatokat is közli, de az alsó és felső tagozatos oktatási szint számait nem választja külön.
- 5 Forrás: *Învățământul în România. Date statistice 1996.* București, 1996, Comisia Națională pentru Statistică. 26., 38–39., 65., 88. p., valamint az RMDSZ Országos Elnökségének adatbázisa, Murvai László és Debreczi Árpád évenkénti statisztikai beszámolói alapján készült kéziratosszerű összeállítás a nemzetiségi beiskolázásról 1989/90–1992/93 között, illetve MURVAI László – DEBRECZI Árpád: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Romániában az 1993–1994-es tanévben. 1-7.* Romániai Magyar Szó. 1994. augusztus 27–28., 30., 31., szeptember 1., 2., 3–4., 6.
- 6 Az eltérés abból is adódhat, hogy a román tannyelvű oktatásban részt vevő magyar gyermekek létszámát csak megközelítő pontossággal lehet megadni. A tévedési hányados 5–10 százalékos. A létszám a valóságban minden bizonnyal sokkal magasabb, mint a tanfelügyelőségek jelentései, annál is inkább, mivel az idézett források csak azt a 17 megyét térképezik föl, ahol magyar nyelvű képzés is folyik, magyar gyerekek pedig az ország többi megyéjében is élnek, ahonnan

- azonban nincsenek adatok. A román nyelvű oktatásban részesülő gyermekek számáról beszerzett adatok sem száz százalékosan megbízhatóak, mivel összegyűjtésük iskolai szinten nem egyszerű. Kérdéses például a vegyes házasságok gyermekeinek besorolása. MURVAI László – DEBRECZI Árpád: *A romániai magyar nyelvű oktatás számok tükrében. Az 1994–1995-ös tanév.* 2. Romániai Magyar Szó. 1995. szeptember 27. 3. p.
- 7 FISCHER FÜLÖP Ildikó – CS. GYIMESI Éva: *A tanügyi törvény nemzeti kisebbségeket érintő szakaszainak elemzése és következményei.* Szabadság. 1995. augusztus 16. 4. p., FISCHER FÜLÖP Ildikó – KÖTŐ József: *Oktatási helyzetkép a romániai magyar kisebbségekről.* Köznevelés. 1997. 17. sz. 9. p.
- 8 Forrás: MURVAI László: *Fekete fehér könyv.* Kolozsvár, 1996, Stúdium. 92–131. p.
- 9 Az erdélyi „végek” nemzetiségi oktatásának gondjairól tudósító beszámolókból BARABÁS István körbetekintését emelhetjük ki, mely egyedi példák sorával szemlélteti a statisztikai adatokból kirajzolódó negatív tendenciákat. Lásd: *A szórványmagyarság iskolái kétség és remény közt.* A Hét. XXV, 1994. 2. sz., 5. p., továbbá: *Iskolák a szórványban,* uo. 5–10. sz.

A családok nemzetiségi és felekezeti összetétele Romániában az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján

Az 1992. január 7-i romániai népszámlálás eredményeit összesítő központi kiadványsorozat utolsóként megjelent kötete fontos adalékokkal szolgál a különböző nemzetiségek és felekezetek demográfiai szerkezetére, így többek között családstatistikájára vonatkozóan. A bevezető tanulmány korántsem meríti ki a táblázatos részben rejlő elemzési lehetőségeket (alig több mint egy oldalt szentel a címben jelzett témának). A rendelkezésre álló adatok módszeres feldolgozásával azonban hasznosítható információkhoz juthatunk a vegyes házasságok hosszú évtizedekig tabuként kezelt kérdéskörében.¹ A következőkben – néhány szempontot kiemelve – ezeket kívánom megosztani az olvasóval.

A fogalmi tisztázás érdekében előre kell bocsátani, hogy a vizsgált táblázatok² (összegzésük az I–IV. sz. táblamelléletekben található) az általános népszámlálási gyakorlatnak megfelelően az úgynevezett „családmagokra” – más kifejezéssel a „szűk családokra” vagy „kis családokra” – vonatkoznak, melyek összetétele a házaspárokra, illetve a házaspárra (vagy házastárs nélküli szülőre) és nem házaspárokra szorítkozik. Az eredeti közlés a családok számát a családokat alkotó személyek nemzetiségi, illetve felekezeti megoszlása szerint a családfő hovatartozása alapján, települési típusonként csoportosítja.³ Bár örömmel üdvözölhetjük, hogy a bukaresti statisztikai szolgálat egy előzmény nélküli segédletet bocsátott a romániai nemzetiségi társadalmak kutatóinak rendelkezésére, jeleznünk kell az adatközlés korlátait is. Komoly hiányosságként róható fel, hogy a táblázatok a különböző nemzetiségű és felekezetű, illetve vegyes családokban élő gyermekek hovatartozásáról csupán a családok száma szerint tájékoztatnak, így a gyermekszám és az átlagos családnagyság alakulásáról e sajátos demográfiai szempontok metszetében nem szerezhetünk tudomást. Az adatok házastársak szerinti részletezése sem teljes körű: a feleségeket illetően – ha besorolásuk a családfőtől eltérő – a kötet csupán a főbb nemzetiségek (román, magyar, cigány, német), illetve jelentősebb lélekszámú felekezetek (ortodox, római katolikus, református, görög katolikus, pünkösdisták, baptisták) szerint bontja tovább az adatokat. Hiányoznak az anyanyelvi megoszlásra vonatkozó adatsorok – melyek alapján hozzávetőleges képet alkothatnánk a vegyes családokon belüli tényleges nyelvhasználat alakulásáról –, továbbá nem található a családtagok nemzetiségi és felekezeti hovatartozását részletező keresztítáblázatok sem. Az elmélyültebb vizsgálódás lehetőségeit a közzétett adatok regionális (megyéenkénti) tagolásának hiánya is behatárolja.

A CSALÁDOK ÖSSZETÉTELE NEMZETISÉG SZERINT

Mindenekelőtt tekintsük át az összes népességre vonatkozó országos adatokat. Az 1992. évi népszámlálás 6393,1 ezer családot regisztrált Romániában. Közülük 5702,8 ezer (89,2%) a gyermekes vagy gyermektelen házaspár (e típust az egyszerűség ked-

Megjelent: Regio. VII, 1996. 3. sz. 81–138. p. Módosított és bővített változat.

véért nevezzük „teljes” családnak), 690,3 ezer esetben pedig (10,8%) az apa vagy az anya egyedül él gyermekeivel (erre a típusra a továbbiakban a „csonka” család megnevezést alkalmazom). A gyermektelen családok száma 2065,2 ezer (az összes család 32,3%-a), a gyermekes teljes családoké pedig 3637,5 ezer (56,9%) volt. Családi kötelekben összesen 20111,5 ezren éltek. Ebből 4130,5 ezer a gyermektelen házaspár, 7275,0 ezer a gyermekes, 690,3 ezer a gyermekkel egyedül élő szülő. A gyermekek száma 8015,7 ezer (81,8%-uk nem töltötte be a huszadik életévét, 62,0%-uk 14 éves vagy annál fiatalabb), közülük mintegy 6982,7 ezren élnek teljes és 1033,0 ezren csonka családban. A teljes családokra jutó átlagos gyermekszám családonként 1,92, a csonka családokra eső átlagos gyermekszám 1,5. A családfő nemzetisége alapján 468,2 ezer magyar család van (7,3%). Ebből 407,5 ezer a teljes (7,1%) és 60,7 ezer a csonka család; ez utóbbiak aránya – az elvált és különösen a megözvegyült magyar nők nagy számával összefüggésben – szembeűnően magas (8,8%). A gyermektelen magyar családok száma 145,1 ezer (7,0%), a gyermekeseké 262,4 ezer (7,2%) volt.

Az összeírók 166,3 ezer *nemzetiségileg vegyes házasságot* találtak (az összes házasság 2,9%-át). Több mint négyötödüket (szám szerint 136,3 ezret) a Kárpátokon innen kötötték, ahol a vegyes házasságok aránya (7,2%) két és félszerese az országos, és több mint tízszerese a Kárpátokon túli vidéki átlagnak (amely mindössze 0,6%). A vegyes házasság mozgalomban értelemszerűen a soknemzetiségű, vagy számottevő kisebbséggel bíró erdélyi megyék állnak az élen: Temes (14,6%), Szatmár (10%), Arad (9,6%), Krassó-Szörény (8,7%), Maros, Brassó (6,9–6,9%), Hunyad (6,6%), Bihar (6,5%), Szeben (6,4%) Kolozs (6%) és Kovászna (4,9%). A Kárpátokon túl csupán a törökök, tatárok és lipovánok lakta két dobrozdtsai megyében – Tulcea (3,7%), Constanta (2,1%) –, valamint a fővárosban (1,7%) tekinthető viszonylag jelentékenynek a vegyes házasságok száma vagy aránya. (Lásd az V. táblamellékletet.)

Szám szerint a románok közül éltek legtöbben vegyes házasságban (152298 férj, illetve feleség, az összes vegyes nemzetiségű házaspár 45,8%-a), őket követték a magyarok (105818 fő, 31,8%), és a németek (32244 fő, 9,7%). A vegyes házasságot kötött cigány nemzetiségűek száma mindössze 8650 (2,6%), az egyéb nemzetiségűek közül viszont összesen 33544 személynek (10,1) volt más népből való a házastársa. A nemzetiségi exogámia mértéke – melyről teljes körűen csupán a családfő hovatartozása alapján tájékozódhatunk – érthető módon a kis lélekszámú, diaszporizálódott etnikumok körében a legnagyobb (örmények, görögök, egyéb nem részletezett nemzetiségűek, zsidók, lengyelek). A férfiak interetnikus házasságainak aránya alapján ide sorolhatók még a németek, a szerbek és a bolgárok is. A saját nemzetiségen kívüli párválasztás aránya a tatár, cigány és a román férfiak körében a legalacsonyabb. (A vegyes házasságok elterjedtségét országosan – s ezen belül települési környezet szerinti bontásban – a házastársak nemzetisége szerint az 1. táblázat részletezi.)

A vegyes házasságban élő nők aránya – ezt csupán a főbb nemzetiségekre vonatkozóan tudjuk megadni – a magyarok és a németek esetében magasabb, a cigányok körében viszont alacsonyabb, mint a férfiaké.

Az 1. táblázat települési környezet szerinti jelzőszámai meggyőzően szemléltetik, hogy a vegyes házasságok a városokban gyakoribbak. E településtípusban az egyéb nem részletezett nemzetiségű – főként más országokból származó, köztük szép számban olasz, a Romániában őshonos nemzetiségek közül pedig a töredék csángó és szlovén népességhez tartozó – férfiak választottak legnagyobb arányban más etnikumból feleséget maguknak (92,0%). (E kategória falusi rétegeit a zömében rurális zárványt képező krassovánok és a csángók alkotják; körükben a nemzetiségi csoport-

1. TÁBLÁZAT

A vegyes nemzetiségű házasságok aránya a házastársak nemzetisége szerint az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Férj nemzetisége	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a feleség nemzetisége szerint				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Román	1,5	–	63,7	3,9	16,5	15,9
Magyar	12,4	89,7	–	1,2	6,7	2,4
Cigány	6,5	83,8	13,4	–	1,3	1,5
Német	54,1	71,9	24,4	0,6	–	3,1
Ukrán	21,0	84,9	7,5	0,3	1,8	5,5
Orosz-lipován	14,7	91,1	3,0	0,8	0,6	4,5
Török	15,3	74,3	1,6	1,6	0,7	21,8
Szerb	45,5	83,4	8,2	0,3	4,7	3,4
Tatár	8,9	49,4	0,8	0,2	0,2	49,4
Szlovák	27,8	67,6	21,8	0,5	5,8	4,3
Bolgár	40,0	74,0	15,5	0,4	4,7	5,4
Zsidó	56,6	76,2	18,4	0,1	3,2	2,1
Horvát	18,1	64,6	11,8	–	12,7	10,9
Cseh	35,6	71,2	11,8	0,2	8,3	8,5
Lengyel	52,2	77,4	11,9	0,2	5,6	4,9
Görög	73,4	92,2	3,8	0,2	1,5	2,3
Örmény	73,9	87,0	7,8	0,2	1,9	3,1
Egyéb	62,9	88,2	6,2	0,3	2,5	2,8

Feleség nemzetisége	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a férj nemzetisége szerint				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Román	1,5	–	60,2	5,4	14,8	19,6
Magyar	13,4	88,8	–	1,2	6,9	3,1
Cigány	5,2	79,1	16,5	–	2,5	1,9
Német	55,9	75,8	20,2	0,4	–	3,6

Városok

Férj nemzetisége	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a feleség nemzetisége szeri				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Román	2,2	–	66,0	2,4	17,1	14,5
Magyar	17,1	90,4	–	0,7	6,8	2,1
Cigány	8,1	84,3	12,8	–	1,2	1,7
Német	65,6	72,2	24,7	0,3	–	2,8
Ukrán	59,5	83,7	9,1	0,2	2,0	5,0
Orosz-lipován	27,9	91,1	2,8	0,5	0,6	5,0
Török	17,6	75,5	1,5	1,5	0,8	20,6
Szerb	55,6	81,2	9,4	0,2	6,1	3,1
Tatár	10,1	49,0	1,1	0,2	0,2	49,5
Szlovák	41,1	69,6	20,4	0,2	6,2	3,3
Bolgár	68,5	76,2	14,3	0,3	5,0	4,2
Zsidó	56,2	76,7	18,1	0,1	2,9	2,2
Horvát	78,3	71,5	11,4	–	11,4	5,7
Cseh	72,1	72,1	12,4	0,2	10,0	5,3
Lengyel	81,9	76,8	14,3	0,2	5,5	3,2
Görög	78,4	92,0	3,9	0,2	1,4	2,5
Örmény	73,7	87,8	7,2	0,2	1,9	2,9
Egyéb	92,0	89,2	5,8	0,2	2,3	2,5

Feleség nemzetisége	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a férj nemzetisége szerint				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Román	2,1	–	61,3	3,5	15,9	19,3
Magyar	19,1	89,3	–	0,7	7,0	3,0
Cigány	6,3	80,3	15,0	–	2,4	2,3
Német	67,0	76,7	19,5	0,2	–	3,6

Községek						
Férj nemzetisége	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a feleség nemzetisége szeri				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Román	0,7	–	56,0	9,3	14,1	20,5
Magyar	6,6	87,3	–	3,0	6,4	3,3
Cigány	5,5	83,4	14,0	–	1,3	1,3
Német	31,3	70,9	23,3	1,7	–	4,1
Ukrán	10,4	86,8	4,8	0,5	1,5	6,4
Orosz-lipován	5,3	91,4	3,8	1,9	0,7	2,2
Török	7,3	64,3	2,0	2,0	–	31,7
Szerb	35,0	87,2	6,1	0,5	2,3	3,9
Tatár	5,9	51,0	–	–	–	49,0
Szlovák	17,3	63,9	24,3	1,0	5,1	5,7
Bolgár	23,6	70,3	17,6	0,7	4,1	7,3
Zsidó	84,0	57,1	31,0	–	11,9	–
Horvát	8,8	55,1	12,3	–	14,6	18,0
Cseh	14,6	68,7	10,2	–	3,4	17,7
Lengyel	23,6	79,4	3,8	–	6,1	10,7
Görög	32,6	95,4	2,3	–	2,3	–
Örmény	100,0	33,3	50,0	–	–	16,7
Egyéb	17,1	79,5	9,6	0,6	4,5	5,8

Feleség nemzetisége	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a férj nemzetisége szerint				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Román	0,8	–	56,9	11,1	11,5	20,5
Magyar	6,1	86,7	–	3,1	6,4	3,8
Cigány	4,6	78,2	17,8	–	2,5	1,5
Német	33,6	72,0	23,0	1,0	–	4,0

ton kívüli házasságok aránya mindössze 17,1 százalékot tesz ki.) Országos átlagaikhoz képest szembetűnően magas az exogámia aránya a város lakó lengyel, horvát, cseh, bolgár, ukrán valamint szerb és szlovák férfiak körében is. E nemzetiségeket a városodottság átlagosnál alacsonyabb szintje jellemzi; urbanizálódott rétegeik pedig hagyományos lakóhelyüktől többnyire távolra sodródva, jellegzetes szórványban élnek.

Városi környezetben a vegyes házasságban élő magyar férfiak aránya is növekszik (17,1 százalék az országos 12,4 százalékkal szemben), a város lakó magyar nők közül pedig csaknem minden ötödiknek más nemzetiségű a férje.

A vegyes házasságok időbeni változásait nem nagyon tudjuk megvizsgálni. Az elmúlt évtizedekből mindössze egyetlen alkalommal, az 1965. évi házasságkötésekre vonatkozóan hoztak nyilvánosságra országos nemzetiségi adatsorokat; az akkori (népmozgalmi) és a mostani (népszámlálási) adatok összevetéséből azonban a két közlés eltérő jellege miatt messzemenő következtetéseket levonni nem lehet. Meggondolkodtató elmozdulást csupán a németeknél tapasztalni: a – jóllehet különböző értékű – jelzőszámok szerint ugyanis a nemzetiségi exogámia súlya az idők során másfél-kétszeresére növekedett körökben. 1965-ben a német férfiak 30,9 százaléka (a városokban 40,8 százaléka), a német nők pedig 29,3 százaléka (a városokban 37,8 százaléka) kötött más nemzetiségűvel házasságot.⁴ Ezzel szemben a német férfiak vegyes házasságainak aránya 1992-ben 54,1 százalék (a városokban 65,6 százalék) volt, a német nőké pedig elérte az 55,9 százalékot (illetőleg a városokban a 67 százalékot). Az elmúlt három évtizedben tanúi lehettünk a romániai németek nagymérvű, csakis a zsidóságéhoz fogható exodusának. Mindez a helyben maradtak demográfiai összetételének alakulására is kihatott: a romániai németeket ma már – mint a kívándorlás sújtotta népeket általában – az öregek, illetve (különösen az idősebbek korcsos-

portjában) a nők túlsúlya jellemzi. Vélhetően vegyes házasságaik aránymódosulása is a kivándorlásra vezethető vissza. Vagyis az exogámia részarányának növekedése sorokban nem annyira a vegyes házas hajlandóság erősödésének, mint inkább annak tulajdonítható, hogy a régóta vegyes házasságban élő németek kisebb számban hagyják el Romániát, mivel – más nemzetiségű házastársuk révén is – az országból távozóknál erősebb szálakkal kötődnek szülőföldjükhöz.

A vegyes házasságok 91,6 százalékát – szám szerint 152298-at – a románokkal kötötték. Ezen belül 94413 a román-magyar (56,8%), 23836 a román-német (14,3%), 7416 a román-cigány (4,5%) házasságok száma. Legkisebb arányban a tatár férfiak választottak román nőt feleségül (49,4 százalékban, egyéb nem részletezett nemzetiségű házastársaik valószínűleg majdnem mind törökök), de viszonylag magas (25,7–35,4 százalék között van) a nem román párválasztás aránya a horvát, szlovák, cseh, német, bolgár és török férfiak nemzetiségén kívüli házasságaiban is.

Érdemes megjegyezni, hogy a nemzetiségi exogámia mértékére vonatkozóan más adathoz jutunk, ha azt a házas felek, és megint máshoz, ha a házasságok száma alapján állapítjuk meg. 1992-ben az összesen 819482 magyar nemzetiségű házas félből 105818-an (12,9%) éltek vegyes házasságban. Ennél jóval magasabb értéket eredményez, ha a vegyes házasságok számát az illető nemzetiség tagjai által kötött összes házassághoz (azaz homogén és heterogén házasságaik együtteséhez) viszonyítjuk. A homogén magyar házasságok száma 356832 volt, emellett, mint láttuk, 105818 magyar férfi vagy nő élt vegyes házasságban. Így összesen 462650 a „magyar jellegű” házasság, amelyekből a heterogén házasságok aránya 22,8 százalék. Hasonló módon – a megfelelő interetnikus átfedésekkel számolva – a „román jellegű” házasságok száma 5202794 (ebből a vegyes házasságok aránya 2,9%), a „cigány jellegűeké” 77841 (ebből vegyes 11,1%), a „német jellegűeké” 45432 (ebből vegyes 71,0%), az egyéb nemzetiségűeké pedig 80326 (ebből vegyes 41,8%). (Ezeknek az értékeknek az összege természetesen nagyobb a tényleges házasságok számánál; éppen annyival több, amennyit a nemzetiségileg heterogén házasságok száma együttesen kitesz.)

A vegyes házasságok közel kétharmada (65,7 százaléka) *gyermekes*; 109,2 ezer család alkotja ezt a csoportot. Mivel az asszimiláció egyik legfontosabb színtere közismerten az interetnikus családi közösség, érdemes megvizsgálni, miként alakul a vegyes házasságokban született gyermekek nemzetisége. Az adatok értelmezéséhez tudni kell, hogy a számlálóbiztos a népszámlálási utasításnak megfelelően a 14 éven aluli gyermekek nemzetiségét eleve a szülők nemzetiségének megfelelően jegyezte be, és csak az eltérő nemzetiségű szülőktől kért gyermekek hovatartozásáról nyilatkozatot.⁵ Abban az esetben, ha a más nemzetiségű férjet vagy feleséget bármilyen okból a házastársával azonos nemzetiségűnek írták be, ezzel kiskorú gyermeke(i) nemzetiségének népszámlálási bejegyzése automatikusan eldőlt. Bizonyára az összeíró előtt tett szülői nyilatkozat sem volt mindig egyöntetű, illetve alkalmasint valamelyik fél a családi békesség kedvéért inkább átengedte a másiknak e kérdés eldöntésének jogát. Bár a népszámlálás sem a családbeli interetnikus viszonyok tényleges kiterjedtségét, sem azok bonyolultságát szükségképpen nem tudja a maga teljességében visszaadni, jelzesszerű tendenciák így is kiolvashatók a számaiból. Az *I/C-G. táblamelléletek* adatait összesítve kiderül, hogy 67264 családban (61,6%) a gyermekek nemzetisége román, 19255 családban (17,6%) magyar, 8449 családban német (7,7%), 3004 családban cigány (2,8%), 5486 családban egyéb nemzetiségű (5,0%), 5782 családban (5,3%) pedig – és még további 6023, a szülők nemzetiségi összetételét illetően homogén családban – a gyermekek nemzetisége eltér szüleikétől.⁶ Ugyanezekben

a családokban az apák, illetve anyák nemzetiségi megoszlása a következő: román 101161 (46,3%), magyar 71597 (32,8%), cigány 6532 (3,0%), német 18640 (8,5%), egyéb 20550 (9,4%). Azonnal szembetűnik a két generáció nemzetiségi részaránya közti eltérés, hiszen a gyermekes vegyes házasságban élőknek csupán 46,3 százaléka tartozik a többségi nemzethez, míg e családok 61,6 százalékában a gyermekek nemzetisége már román. A magyar nemzetiségűek adatai éppen fordított arányt tükröznek: 32,8 százalék a magyar szülők, és mindössze 17,6 százalék a gyermekeiket magyar nemzetiségűnek deklaráló családok aránya. Ahhoz, hogy a családi körben zajló asszimilációs folyamatoknak, ha nem is a mély-, de legalább a felszíni áramlatairól pontosabb képet alkothassunk, számba kell venni főbb nemzetiségenként a különböző típusú vegyes családok megoszlását a szülők és gyermekeik nemzetisége szerint. A termékeny vegyes házasságokon belüli interetnikus kapcsolatokat, valamint az egyes nemzetiségek nyereségét, illetve veszteségét a vegyes családokban élő gyermekek nemzetisége alapján – a gyermekek nemzetiségét illetően „egyéb helyzetűnek” minősített családok nélkül – az I-II/D, E. táblamelléletek alapján a 2. és 3. táblázat összesíti.

2. TÁBLÁZAT

Vegyes nemzetiségű gyermekes családok a szülők és a gyermekek nemzetisége szerint települési típusonként az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Szülő nemzetisége, akiével a gyermek nemzetisége azonos	Összesen	Román	A házastárs nemzetisége			
			Magyar	Cigány	Német	Egyéb
			Összesen			
Összesen	103458	29208	48361	2806	9232	13851
Román	67264	–	45104	2448	7613	12099
Magyar	19255	16778	–	296	1437	744
Cigány	3004	2440	472	–	43	49
Német	8449	5866	2233	39	–	311
Egyéb	5486	4124	552	23	139	648*
			Városok			
Összesen	79375	20896	39039	1563	7422	10455
Román	53433	–	36661	1383	6199	9190
Magyar	14358	12567	–	147	1109	535
Cigány	1300	1063	192	–	20	25
Német	6865	4780	1820	18	–	247
Egyéb	3419	2486	366	15	94	458*
			Községek			
Összesen	24083	8312	9322	1243	1810	3396
Román	13831	–	8443	1065	1414	2909
Magyar	4897	4211	–	149	328	209
Cigány	1704	1377	280	–	23	24
Német	1584	1086	413	21	–	64
Egyéb	2067	1638	186	8	45	190*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

3. TÁBLÁZAT

Az egyes nemzetiségek nyeresége, illetve vesztesége a vegyes családokban élő gyermekek nemzetisége alapján a családok száma és települési környezet szerint az 1992. évi népszámlálás időpontjában*

	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
			Összesen		
Nyereség	67264	19255	3004	8449	5486
Veszteség	-29208	-48361	-2806	-9232	-13851
Egyenleg	38056	-29106	198	-783	-8365
			Városok		
Nyereség	53433	14358	1300	6865	3419
Veszteség	-20896	-39039	-1563	-7422	-10455
Egyenleg	32537	-24681	-263	-557	-7036
			Községek		
Nyereség	13831	4897	1704	1584	2067
Veszteség	-8312	-9322	-1243	-1810	-3396
Egyenleg	5519	-4425	461	-226	-1329

* A szülőkétől eltérő nemzetiségű („egyéb helyzetű”) gyermekek nélkül

Az adatok egybevetéséből kitűnik, hogy mindegyik nemzetiség nyer is és veszít is a vegyes házasságok révén – az egyenleg nagysága és előjele azonban nemzetiségenként különböző. A románság a felnövekvő nemzedék hovatartozását illetően 29208 családban veszteséget, 67264 családban viszont nyereséget, végeredményben tehát 38056 családnál pozitívumot könyvelhet el magának (mégpedig az összes nemzetiséggel szemben), amelynek a felét egyértelműen asszimilációs nyereségnek tekinthetjük. A román pozitívumot lényegében a magyarok és az egyéb nemzetiségűek (29106, illetve 8365 családot felölelő) vesztesége ellentételezi. A cigányság pozitív (+198 család) és a németek negatív szaldója (-783 család) e vonatkozásban nem számottevő. A magyarság nem csupán román-magyar viszonylatban, de a németekkel (-796) és a cigányokkal kötött házasságokban (-176) is gyermekeket veszített, egyenlege csupán az egyéb nemzetiségűekkel vegyes családokban pozitív (+192).

A románokkal kötött vegyes házasságokban született gyermekek kétharmada (66,5%) a többségi nemzet, 28,9 százaléka valamelyik másik nemzetiség sorait gyarapítja, míg 4,6 százaléka nemzetisége nem azonos a szüleikével. Legmagasabb a román nemzetiségű gyermekek aránya az egyéb nemzetiségűekkel (72,1%) és a magyarokkal (69,4%), legalacsonyabb a németekkel (54,4%) és a cigányokkal vegyes családokban (45,6%). A román-magyar családok közül csak minden negyedikben, de a magyar-német és a magyar-cigány családok közül is csupán minden harmadikban magyar a gyermekek nemzetisége.

A vegyes családokban született gyermekek hovatartozásának a szülők nemzetiségétől való (a többségi nemzet irányába mutató) eltéréseire a gyermekek, illetőleg a családfők és a feleségek nemzetiségének összevetése ad magyarázatot. Azokban a vegyes családokban, amelyekben a családfő nemzetisége román, a gyermekek nemzetisége 37347 esetben megegyezik az apáéval, és csupán 9904 családban lesz azonos az anyáéval; 2184 családban a gyermekek nemzetisége valamilyen módon eltér a szülőkétől. Ott, ahol a feleség román, a gyermekek nemzetisége mindössze 19304 esetben azonos az apáéval, a többségük (29917 családban) a román anya nemzetiségét követi. Ebben az esetben a szülőkétől eltérő nemzetiségű gyermekek száma 2505. A románokkal kötött vegyes házasságokban tehát, ha a családfő román, a gyermekek

szinte törvényszerűen (négyből három családban) az apa nemzetiségét viszik tovább, más nemzetiségű családfő esetén viszont az anyához való erősebb kötődés folytán válnak ötből majdnem három családban románá. A másik nemzetiséghez tartozó szülő román férj mellett csak minden ötödik, de román feleség mellett is csak legfeljebb minden harmadik családban örökíti át nemzetiségét a gyermekeire. (A vegyes családokban felnövekvő gyermekek nemzetiségi hovatartozásának megoszlását a két szülőével összevetve az I/C–F. táblamellékletek alapján országosan a 4. táblázat szemlélteti.) Ez a tendencia a városokban erősebb, a falvakban némileg visszafogottabb: városi környezetben a román apák négyötöde (78,0%), míg vidéken csak kétharmaduk (67,0%), és ugyanitt a román nemzetiségű anyáknak már csak a fele (51,5%) neveli gyermekeit az államnemzetnek. S hasonlóképpen a falusi román férfiak több mint egynegyede (27,2%), a román feleségeknek pedig több mint kétötöde (42,5%) átengedi házastársának a gyermek nemzetisége fölötti döntés jogát.

Az államnemzet a vegyes házasságok révén azért, hogy a családfő román, 18043, a román feleségek után pedig 20013 családnyi „tisztá” nyereséget tudhat magáénak. Román–magyar vegyes családokban, ha a család feje magyar, a gyermekek 11248 esetben magyarok, 19415-ben románok lesznek. Ha pedig román a családfő, 25689 családban az ő nemzetiségét követik a leszármazottak, és csupán 5530 családban tartja meg az édesanya a gyermekeit magyarnak. A magyarság összes vesztesége a családfők után 14441, a feleségek után számítva 13885 család. A többi nemzetiség vesztesége a románokkal vegyes házasságokban a családfők nemzetisége szerint: németek 704, egyéb nemzetiségűek 3214 család, a feleségek nemzetisége szerint: németek 1043, egyéb nemzetiségűek 4761, cigányok 324 család. A román–más nemzetiségű viszonylatban egyedül a cigány családfők nemzetisége után számolhatunk 316 családnyi többletet.

Az etnikumközi viszonyok családi egybefonódásaira bizonyos mértékig a háztartásstatistika nemzetiségi bontású adataiból is következtetni lehet. 1992-ben 22362,9 ezren éltek az ország háztartásaiban. E kimutatásból az ideiglenes jellegű (szükség-), illetve intézményi háztartások hiányoznak, a jelzett szám ezért kisebb az ország 22810,0 ezer főnyi népességszámánál. A 447,1 ezres különbség nem mindegyik nemzetiség esetében jár negatívummal. A román (-470,9 ezer), cigány (-5,0 ezer), orosz-lipován (-1,1 ezer) és török (-0,4 ezer) családfők által jegyzett háztartásokban az illető nemzetiség lélekszámánál kevesebb személyt regisztráltak, hiányuk egy része a magyar (+14,2 ezer), ukrán (+4,1 ezer), szerb (+2,5 ezer), német (+1 ezer), zsidó (+1,3 ezer) szlovák (+0,8 ezer), tatár (+0,2 ezer) és egyéb (+4 ezer) nemzetiségű háztartásokban többletként kerül elő. Mivel az intézeti háztartásokban nem román nemzetiségűek is élnek, a háztartásfők tényleges nemzetiségének lélekszámánál több családtagot számláló magán háztartások pozitívumának – és ezen belül különösen a magyar háztartásokénak – még az előbbinél is nagyobbak kell lennie.

Kellő támpontok híján kockázatos vállalkozás lenne e háztartások etnikai összetételét megbecsülni. Azonban a gyermekszám országos átlagának alapul vételével már a valóságot közelítő értékekhez juthatunk a szűk értelemben vett családmagokra vonatkozóan. Mint tudjuk, 50677 magyar férj, illetve 55141 magyar feleség élt a népszámlálás időpontjában más nemzetiségű házastárssal. 12714 vegyes családban a gyermekek nemzetisége a magyar családfőével, 6541 vegyes családban pedig a magyar feleségével egyezett. Magyar nemzetiségűnek számíthatjuk a magyarokkal vegyes családokban élő, de a szülőkétől eltérő nemzetiségű („egyéb helyzetű”) gyerme-

4. TÁBLÁZAT

A vegyes nemzetiségű gyermekes családok megoszlása a gyermekek nemzetisége szerint az apa, illetve az anya nemzetiségével összevetve az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

A) A gyermekek nemzetisége az apáéval azonos						
Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége					
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	55,9	37,3	76,7	38,6	62,1	77,1
Román	75,6	–	78,6	40,9	66,3	81,5
Magyar	36,0	34,8	–	27,8	49,8	62,0
Cigány	43,0	42,6	45,0	–	39,0	53,1
Német	56,2	52,5	67,0	38,6	–	73,7
Egyéb	35,3	32,6	47,9	25,6	41,0	51,3*

B) A gyermekek nemzetisége az anyáéval azonos						
Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége					
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	38,8	57,8	18,0	49,5	33,3	16,6
Román	20,0	–	16,9	49,1	30,7	14,9
Magyar	58,2	60,0	–	53,2	42,0	18,1
Cigány	46,6	49,3	33,5	–	29,3	24,5
Német	38,2	43,2	24,9	38,6	–	10,1
Egyéb	59,1	64,4	33,4	53,5	42,1	32,6*

C) A gyermekek nemzetisége a szülőkétől eltérő („egyéb helyzetű”)						
Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége					
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	5,3	4,9	5,3	11,9	4,6	6,3
Román	4,4	–	4,5	10,0	3,0	3,6
Magyar	5,8	5,2	–	19,0	8,2	19,9
Cigány	10,4	8,1	21,5	–	31,7	22,4
Német	5,6	4,3	8,1	22,6	–	16,2
Egyéb	5,6	3,0	18,7	20,1	16,9	16,1*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

kek egy részét is. Ha a gyermekek számát a teljes családok 1,92-szeres szorzója alapján állapítjuk meg, akkor kb. 155 ezer a vegyes családokban élő magyar nemzetiségűek száma. (Ebből közel 85 ezren magyar, több mint 70 ezren pedig más nemzetiségű családfő neve alatt felvett számlálóíveken szerepeltek.) E családok 9/10-ében román a házastárs. Hasonló számítással – a homogén, illetőleg a csonka magyar családok eltérő nemzetiségű gyermekeit is figyelembe véve – a más nemzetiségűekből mintegy 215 ezren éltek magyar nemzetiségű családtaggal (házastárssal és/vagy gyermekkel, vagy pedig szülővel) egy fedél alatt. (Mégpedig kb. 105 ezren a magyar és 110 ezren a más nemzetiségűként összeírt családokban.) Közülük a magyar, vagy legalábbis részben magyar jellegű környezetben élő románok aránya 85–90 százalék közötti. Feltevésünk szerint kb. 370 ezer magyar illetve más nemzetiségű személy van szűk családi kapcsolatban (ezen belül 155 ezer magyar, és legalább 185 ezer román), s ez mindennapi élethelyzeteikre, sorsuk alakulására is kihat.⁷

A települési környezet szerinti vizsgálat azt mutatja, hogy a vegyes házasságok több mint háromnegyede (127 ezer házasság) a városokban kötött (az összes házasságból 3021,7 ezer, vagyis csupán 53 százalék jut a városokra), ebből 83,4 ezer (65,7%) gyermekes házasság (országosan 2129,7 ezer, 58,5%). A vegyes házasságban élő románok száma a városokban 116752 (az összes vegyes házasságban élő román 76,6 százaléka),

a magyaroké 82743 (78,2%), a németeké 25897 (80,3%), az egyéb nemzetiségűeké 24413 (72,8%), a cigányoké 4157 (48,1%). Az etnikailag heterogén házasságok zöme tehát – a cigányság vegyes házasságainak kivételével – a városokban koncentrálnak.

Ugyanitt a gyermekes vegyes házasságokból a gyermekek nemzetisége 53433 esetben román (64,0%), 14358 esetben magyar (17,2%), 6865 esetben német (8,2%), 1300 esetben cigány (1,6%), 3419 esetben egyéb (4,1%), 4053 esetben pedig a szülőkétől eltérő (4,9%). Ezzel egyidejűleg e családokban 77638 román (46,5%), 56303 magyar (33,8%), 15007 német (9,0%), 3221 cigány (1,9%) és 14697 (8,8%) egyéb nemzetiségű szülőt számláltak.

A románság nyeresége a városokban 32537 olyan vegyes család, ahol a gyermekek nemzetiségét a számlálóbiztos előtt románnak nyilvánították. A többi nemzetiség egyenlege negatív: a magyarok végső vesztesége 24681, a cigányoké 263, a németeké 557, az egyéb nemzetiségűeké 7036 család gyermekeit öleli fel. (3. táblázat.) A románság városokra jutó vegyes házasságból származó nyeresége (85,5%) e települési környezetnek a gyermekes vegyes házasságaikból való 76,7 százalékos részesedésénél nagyobb arányú. A magyar és az egyéb nemzetiségűek összes veszteségének ugyancsak nagyobb hányada (85,8%, illetve 84,1%) esik a városokra, ha azt az érintett családok 78,6 százalékos és 71,5 százalékos városi részesedésével vetjük össze.

A CSALÁDOK ÖSSZETÉTELE FELEKEZET SZERINT

A romániai népszámlálások során 1948 óta első ízben négy évvel ezelőtt tudakolták újra a népesség vallásfelekezetét, az idevágó adatokat pedig az 1930. évek publikálását követően hat évtizednyi kihagyással ugyancsak most hozták először nyilvánosságra. Ezért is tekinthetjük rendkívüli jelentőségűnek az 1992. évi népesség-számbavétel ilyenirányú vizsgálódását, melynek eredményével egyébként a bukaresti statisztikai szolgálat, ha lehet, még elégedettebb, mint a nemzetiségi, illetve anyanyelvi felvétel eredményezte adatokkal. A román statisztikusok egybehangzó véleménye szerint a vallási hovatartozás adatfelvételét szigorúan tudományos módszerekkel hajtották végre, teljes körűen és részreahlás nélkül mérték fel, s ez hivatalos jelleggel ruházta fel a népszámlálási adatokat az egyházi becslésekkel szemben, így a jelenségre irányuló kutatások legfőbb forrását képezik.

A számlálói vallás rovatába a számlálóbiztosnak az utasítások szerint a megkérdezett szabadon kinyilvánított hitbéli, lelki vagy egyházi választását kellett bejegyeznie, a nyilatkozat szigorú tiszteletben tartásával, függetlenül attól, hogy az összeírt személy lelkiismereti meggyőződése valamely vallási, vagy sajátos szellemi hittételek alapján szervezett közösséghez történő csatlakozásban megnyilvánul-e. A kisgyermekek vallási hovatartozását a szülőkével egyezően, ha pedig a két szülő eltérő felekezetű volt, akkor a szülők erről tett nyilatkozata alapján kellett a számlálóbiztosnak beírnia.

A vallási hovatartozást vizsgáló kérdésre adott pozitív válaszok gyakorisága szerint a felekezeti kötődés Romániában a népesség ugyanolyan magától értetődő demográfiai jellemzője, mint a nemzetiségi vagy anyanyelvi hovatartozás, hiszen a megkérdezetteknek mindössze 0,04 százaléka nem válaszolt, és csupán 0,11 százalékuk vallotta magát felekezeten kívülinek, illetőleg 0,05 százalékuk ateistának. A vallástalanok elhanyagolhatóan alacsony számaránya – amely a magyarországi szakemberek némelyikében óhatatlanul is kétségeket ébreszt: mintha a népszámlálás készítői minden-

áron be akarták volna sorolni a lakosságot valamely vallás hívei közé⁸ – különösen szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanabban az időpontban a régió egy másik országában, Szlovákiában a népesség 17,4 százaléka nem válaszolt a népszámlálás vallási hovatartozást firtató kérdésére, az összlakosság 9,8 százaléka pedig felekezeten kívülinek jelölte meg magát.⁹

Romániában mindenesetre a szakemberek a nép töretlen szellemi-lelki és morális értékeiről tanúskodó revelációként fogadják, és az ötödfél évtizedes vallásellenes politika egyértelmű kudarcának bizonyóságaként értékelve elégedetten, sőt elégtétellel nyugtázzák a népszámlálás „hithű” számait.¹⁰ Ezek az adatok a népesség más jellemzőivel kombinálva sokféle elemzési lehetőséget kínálnak, melyek közül a felekezeti és nemzetiségi bevallás közti korreláció vizsgálata talán az egyik legizgalmasabb. Az adatok összevetése azt mutatja, hogy a felekezeti kötődésben is megnyilvánuló kulturális hovatartozás, azaz vallás és nemzetiség egybeesése változatlanul markáns és lényegi tendencia, bár ma már korántsem olyan egyértelmű, mint régebben volt, a hagyományosnak tekinthető különbségek esetében pedig súlypontváltások figyelhetők meg a korábbi állapotokhoz képest. Ennek egyik oka a szabadegyházak megerősödése és új vallási közösségek megjelenése a sokszínű felekezeti palettán. A történeti keresztény egyházakon, valamint az izraelita és a muzulmán vallásfelekezeten kívüli hívek számaránya az 1930. évi 0,5 százalékról 1992-ben 2,7 százalékra emelkedett. A Romániában bevett egyházak közül a népszámlálási kimutatásban is részletezett új felekezet a pünkösdista (mely híveinek számát tekintve ötödik a vallások rangsorában), továbbá az evangéliumi szabad keresztény, valamint az óhitű ortodox egyház. Önálló rovatot kaptak az ágostai hitvallású evangélikus egyháztól a főhatalomváltást követően különvált s véglegesen 1948-ban elismert, zömében magyar ajkúakat tömörítő zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház hívei is. (Megjegyzendő, hogy a népszámlálók gyakorta összekavarták a két egyházhoz tartozókat.) Mindezek mellett a nemzetiségileg leginkább kevert vidékeken – vagyis a Kárpáton innen – egyes, a magyar demográfiában már a múlt század végén számon tartott „ritka kivételek” megizmosodásának is tanúi lehetünk. Az etnikum- és felekezetközi átfedésekben Erdélyben 1910 óta bekövetkezett változások az 5. táblázatban követhetők nyomon.

5. TÁBLÁZAT

Etnikum és felekezet összefüggései Erdélyben főbb nemzetiségenként 1910-ben és 1992-ben^a

Az egyes felekezetekhez tartozók számának növekedése,
 illetve csökkenése (-) 1910–1992 között^b (Ezer fő)

Felekezet	Összesen	Román	Magyar	Német
Összesen	2495,2	2872,4	-50,0	-453,0
Görögkeleti	3563,7	3418,2	-0,3	4,5
Görög katolikus	-1028,8	-929,2	-58,4	0,8
Római katolikus	-130,2	72,2	32,1	-231,9
Református	102,7	13,6	76,3	0,4
Unitárius	7,3	0,7	5,7	0,1
Evangélikus	-205,6	1,7	-16,0	-182,7
Izraelita	-178,8	-0,4	-131,6	-48,5
Egyéb	364,9	295,6	42,2	4,3

A nemzetiség felekezeteken belüli aránya (Százalékban)

Felekezet	1992			1910		
	Román	Magyar	Német	Román	Magyar	Német
Összesen	73,60	20,77	1,41	53,78	31,61	10,74
Görögkeleti	95,33	0,47	0,11	94,10	1,40	0,08
Görög katolikus	85,71	11,01	0,77	89,54	6,61	0,07
Római katolikus	9,28	76,91	7,66	0,73	63,52	30,10
Református	1,87	95,53	0,32	0,19	98,68	0,31
Unitárius	1,53	96,94	0,22	0,68	98,87	0,14
Evangélikus	5,74	34,98	51,09	0,58	13,61	80,52
Izraelita	13,62	6,18	1,05	0,40	72,33	26,93
Egyéb	80,63	11,89	1,19	49,87	40,41	2,19

A felekezet nemzetiségen belüli aránya (Százalékban)

Felekezet	1992			1910		
	Román	Magyar	Német	Román	Magyar	Német
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Görögkeleti	89,90	1,56	5,41	60,11	1,52	0,25
Görög katolikus	3,12	1,42	1,46	39,40	4,95	0,15
Római katolikus	1,40	41,00	60,10	0,26	38,01	53,01
Református	0,26	47,45	2,35	0,05	41,23	0,38
Unitárius	0,02	4,59	0,15	0,02	4,09	0,02
Evangélikus	0,06	1,23	26,46	0,05	2,15	37,47
Izraelita	*	0,01	0,03	0,03	7,93	8,70
Egyéb	5,24	2,74	4,04	0,08	0,12	0,02

^a 1992-ben nemzetiség, 1910-ben anyanyelv szerint (a határ által megosztott megyék esetében számított értékek alapján).

^b A mai közigazgatási határok között.

A római katolikus, evangélikus és izraelita felekezetűek lélekszámának csökkenése a német, a zsidó és – az 1910. évi anyanyelvi statisztika tanúbizonysága szerint – a magyar népesség történelmi vesztesége. A németek részesedése a római katolikus egyház erdélyi híveinek számából 30,1 százalékról 7,7 százalékra, arányuk az evangélikusok között négyötödéről a felére esett vissza. 1910-ben az izraelita felekezetnek még komoly számbeli súlya volt a magyarságon belül (közel háromnegyedük a magyart vallotta anyanyelvének, és e réteg a magyar anyanyelvűek 7,9 százalékát tette ki), mára azonban ez a népcsoport gyakorlatilag felmorzsolódott. A görög katolikusok létszámlhiánya egyházuk 1948. évi felszámolásával magyarázható. Az üldözött és föld alá kényszerített unitus mozgalom a négy évtizeddel korábban elvesztett híveket az egyház újjászervezése után már nem tudta visszanyerni, így a görög katolikusok aránya a román népességen belül az 1910. évi 39,4 százalékról 3,1 százalékra zuhant. Noha a felekezeten belül a magyar nemzetiségűek aránya erősödött, abszolút számát tekintve ez a csoport is megroppant (a görög katolikus magyarok száma ma alig több, mint egynegyede a nyolc évtizeddel korábbiak), így arányuk a magyarságon belül mindössze 1,4 százalék a valamikori 4,9 százalékkal szemben. A „nemzeti” egyházként diadalmaskodó ortodoxia viszont a kikényszerített áttérések révén – amint azt a népmozgalmi gyarapodásokon túli többlete is jelzi – maradandó népességi nyereségre tett szert, és az erdélyi románság kilencztedét mondhatja magáénak. A görög katolikus egyház magyar híveinek részbeni bekebelezésére utal, hogy az ortodoxia súlya változatlan az erdélyi magyarság életében; a görögkeleti vallású magyarok száma alig csökkent, nemzetiségen belüli arányuk pedig 1910-hez képest némileg erősödött. A keleti rítusú kereszténység ugyanakkor viszonylagos tért veszített a

románság sorain belül: az erdélyi románoknak ma már csak 93 százaléka görögkeleti vagy görög katolikus vallású az 1910. évi 99,5 százalékkal szemben. Ez az ortodox felekezetű cigányok szabadabb nemzetiségvállalása mellett főként annak tulajdonítható, hogy a neoprotestáns közösségek – mely gyülekezetek elsősorban Erdélyben nyomulnak a bizánci vallási hagyományokon keletkezett réseken át – egyre nagyobb számban hódítanak el román híveket. A keresztény szabadegyházak román nemzetiségű követőinek közel kétharmada, a közülük legnagyobb számot kitevő pünkösdistá, baptista és egyéb nem részletezett felekezetűeknek pedig kereken a háromnegyede Erdélyben él, s ugyanitt ezen egyházak híveinek 81,9, illetve 84,6 százaléka román. De érzékelhetően emelkedett a római katolikus és a református felekezetűek aránya is a román népességen belül, miután számuk az 1910. évnek pontosan a tízszeresével gyarapodott. Esetükben – a századfordulón ellenkező előjellel lezajlott hasonló folyamatok analógiájára – inkább az uralkodó nemzethez tartozók előretöréséről beszélhetünk a „más vallásúak” soraiban. A magyarság körében – ha a különböző felekezetek nemzetiségen belüli arányát vizsgáljuk – a görög katolikus és az izraelita közösségek felszámolásával elszenvedett veszteségek folytán erősödött a történelmi magyar egyházak dominanciája. Ám ugyanezen egyházak nemzeti jellege a népszámlálás szerint egyidejűleg oldódott is: a magyarság 1,9 százalékpontot veszített az unitáriusok, és 3,2 százalékpontot a reformátusok körében. Ahol pedig a magyarok – a németek rovására – terjeszkedni tudtak, ott a román elem is teret nyert magának; aránya megtízszereződött a két evangélikus egyházban, Erdélyben pedig ma már csaknem minden tizedik római katolikus román nemzetiségű. Szép számban találni továbbá cigány nemzetiségűeket a reformátusok között, és nyolc évtized múltán változatlan a kálvini protestantizmus német követőinek részaránya is, akiknek a száma időközben kis mértékben nőtt, miközben az erdélyi össznemzettség lélekszáma csaknem az egyötödére fogyott.

A felsorolt példák talán elégségesek annak bizonyítására, hogy jóllehet – etnikumonként változó intenzitással – szoros kapcsolat mutatkozik nemzetiség és vallás között, a felekezet e tekintetben mégis egyre kevésbé zárt entitás. A nemzetiségek közti átjárás egyik színtere vélhetően az egyre erősödő neoprotestáns mozgalom, melynek egyházai legtöbbször román nyelven fejtik ki tevékenységüket. Bár nem ritka, hogy a vegyes vidékeken kettős-, sőt háromnyelvű gyülekezeteket hoznak létre, a szórványvidéken nem bevett a kettős nyelvhasználat, s általában is elmondható, hogy a neoprotestáns gyülekezetekben kisebb az anyanyelv értéke, mint a történelmi egyházakban.¹¹ A szabadegyházak tehát, az ortodoxia kereteit feszegetve ugyan, de elsősorban a román etnosz „gyűjtőmedencéi”. Noha a nyugati és a keleti történelmi keresztény egyházak közötti mozgás nemzetiségileg két irányú, feltehetően itt is többen vannak azok az „elszivárgók”, akik a felekezetváltás révén a románság irányában találtak maguknak utat.

A többnyire nemzetiségi törésvonalakat követő felekezeti elhatárolódásnak olykor a történelmi demográfia tanulságai alapján rögzült vélekedéseinkkel is ellentétes irányú oldódása – amint arra a népszámlálás eredményeit elemző román statisztikusok is rámutatnak¹² – jelentős részben a vegyes házasságoknak köszönhető. A nemzetiség, vagy anyanyelv szerinti összefüggések tehát a családon belüli felekezetközi kapcsolódásoknak igen fontos elemét képezik. Az egymást keresztező etnikai-felekezeti identitásdimenziók statisztikai metszetének elkészítésére azonban e személyes szférához közeli csoportszinten a népszámlálási közlés már nem vállalkozott. E hiányosságot nem elmarasztalásképpen bocsátom előre, csupán jelezni kívánom a sorra ke-

rülő adatok értelmezési körének természetszerű határait. Az eddig elmondottakból következően ugyanis a vegyes felekezetű házasságok, s különösen az azokban született gyermekek vallásának alakulása a családon belüli nemzetiségi viszonylatokra vonatkozó kérdések további sorozatát veti fel; ám megválaszolásukra, azaz a feltételezhető összefüggések számszerűsítésére a közzétett adatok alapján még csak kísérletet sem tehetünk.

A *felekezeti vegyes családok* száma az 1992. évi népszámláláskor 272,5 ezer volt Romániában (4,8%). (Adataik összesítését lásd a III–IV. táblamelléletekben.) A vegyes felekezetű házasságban élők legnagyobb csoportját az ortodoxok alkotják (179348 férfi és nő, az összes másvallású házastárs 32,9 százaléka). E körben népe-sebb felekezet még a római katolikus (136412 fő, 25,0%), és a református (104192 fő, 19,1%). Őket követik a görög katolikusok (39692, 7,3%) a pünkösdisták (17199 fő, 3,2%), a baptisták (11658 fő, 2,1%), valamint az egyéb hitfelekezetek tagjai (összesen 56551 lélekkel, 10,4%).

A más felekezetűekkel kötött házasságok részaránya – melynek valamennyi hitfelekezetre kiterjedő áttekintése során a családfő vallási hovatartozására kell hagyatkoznunk – érthetően a többségében románokat tömörítő ortodox államvallás házas férfi hívei körében a legalacsonyabb. Ami az egyéb vallásúakat illeti, a felekezeti exogámia már jóval kiterjedtebb a római katolikus, a református, illetőleg a görög katolikus férjek esetében. A legnagyobb arányt az izraelita, az ágostai evangélikus, az unitárius, valamint a zsinat-presbiteri evangélikus, a legkisebbet a baptista, a muzulmán, a pünkösdisták, az adventista és az óhitű keresztény férfiak körében ölti. (Vö. a 6. táblázattal.)

6. TÁBLÁZAT

Vegyes felekezetű házasságok a házastársak felekezete szerint települési típusonként az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

Férj felekezete	Az összes házasságon belül	Összesen						
		Görögkeleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pünkösdisták	Baptista	Egyéb
Görögkeleti	2,0	–	35,0	17,0	10,4	11,7	6,8	19,1
Római katolikus	23,8	46,5	–	40,7	4,7	0,6	0,5	6,9
Református	25,8	30,9	51,6	–	5,5	0,7	1,1	10,2
Görög katolikus	35,4	59,7	18,8	15,8	–	1,1	0,8	3,8
Pünkösdisták	9,7	80,0	4,9	3,2	1,9	–	5,3	4,7
Baptista	12,8	72,8	7,1	5,6	1,8	8,2	–	4,5
Adventista	9,6	84,9	2,3	4,4	1,2	1,9	1,9	3,4
Unitárius	37,2	14,3	39,3	40,0	1,3	0,3	0,2	4,6
Muzulmán	10,8	90,9	2,9	1,3	0,6	0,1	0,4	3,8
Evangéliumi szabad keresztény	18,5	77,0	7,6	4,9	1,3	2,4	1,2	5,6
Ágostai evangélikus	38,6	56,6	19,4	14,7	2,6	0,3	0,6	5,8
Óhitű keresztény	5,4	81,3	3,0	2,3	1,0	1,8	2,3	8,3
Zsinat-presbiteri evangélikus	31,9	40,9	27,4	19,2	2,7	1,0	0,7	8,1
Izraelita	52,8	71,6	13,6	8,1	3,2	0,3	0,1	3,1
Egyéb	15,4	67,7	7,8	8,8	3,3	3,8	1,6	7,0
Felekezeten kívüli	27,6	81,9	5,5	3,0	2,0	0,6	0,6	6,4

Összesen								
Feleség felekezete	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a férj felekezete szerint						
		Görögkeleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Görögkeleti	1,6	–	38,1	20,6	17,2	4,0	3,1	17,0
Római katolikus	25,7	48,9	–	37,8	6,0	0,3	0,3	6,7
Református	25,5	33,0	50,9	–	7,0	0,2	0,4	8,5
Görög katolikus	29,0	61,5	18,1	16,9	–	0,4	0,3	2,8
Pümkösdista	26,7	88,6	3,0	2,8	1,8	–	2,1	1,7
Baptista	26,7	82,5	3,8	6,9	2,2	2,5	–	2,1
Városok								
Férj felekezete	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a feleség felekezete szerint						
		Görögkeleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Görögkeleti	2,6	–	41,7	19,4	12,3	5,7	4,5	16,4
Római katolikus	34,2	48,2	–	39,5	4,4	0,4	0,5	7,0
Református	35,2	31,8	53,1	–	5,4	0,5	0,6	8,6
Görög katolikus	43,6	61,0	18,5	15,5	–	0,6	0,7	3,7
Pümkösdista	9,7	77,1	6,3	3,9	2,5	–	5,5	4,7
Baptista	13,5	71,8	9,1	5,8	2,1	6,3	–	4,8
Adventista	12,2	81,2	3,6	5,6	1,1	1,6	2,4	4,5
Unitárius	50,5	14,8	41,4	37,9	1,4	0,2	0,2	4,1
Muzulmán	13,0	91,2	3,2	1,4	0,5	0,1	0,3	3,3
Evangéliumi szabad keresztény	21,8	73,2	10,3	6,0	1,6	1,4	1,8	5,6
Ágostai evangélikus	52,3	55,6	20,8	15,1	2,7	0,2	0,4	5,2
Óhitű keresztény	17,0	81,6	4,0	2,8	1,2	0,8	2,4	7,2
Zsinat-presbiteri evangélikus	36,5	42,8	27,1	19,0	3,3	0,7	0,6	6,5
Izraelita	52,9	72,0	13,6	7,9	3,1	0,3	0,1	3,0
Egyéb	17,2	68,6	9,5	8,8	3,6	2,3	1,6	5,6
Felekezeten kívüli	31,5	82,8	5,7	3,1	2,0	0,5	0,5	5,3
Községek								
Feleség felekezete	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a férj felekezete szerint						
		Görögkeleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Görögkeleti	2,3	–	40,3	20,4	17,8	2,2	2,3	17,0
Római katolikus	37,0	51,1	–	36,0	5,7	0,2	0,3	6,7
Református	35,6	34,3	50,4	–	6,9	0,2	0,3	7,9
Görög katolikus	36,9	64,1	16,7	15,6	–	0,3	0,3	2,9
Pümkösdista	22,5	84,7	4,5	3,6	2,3	–	2,6	2,3
Baptista	24,6	79,5	6,1	6,2	2,9	2,4	–	2,9
Férj felekezete	Az összes házasságon belül	A vegyes házasságokon belül a feleség felekezete szerint						
		Görögkeleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Görögkeleti	1,3	–	20,0	11,5	6,2	25,3	12,0	25,0
Római katolikus	11,6	40,8	–	44,7	5,8	1,3	0,5	6,9
Református	15,0	28,4	47,5	–	5,6	1,4	2,4	14,7
Görög katolikus	21,8	55,4	19,9	16,8	–	2,5	1,3	4,1
Pümkösdista	9,7	82,3	3,8	2,7	1,3	–	5,1	4,8
Baptista	12,0	74,1	4,4	5,3	1,3	10,7	–	4,2
Adventista	8,3	87,5	1,4	3,6	1,3	1,9	1,4	2,9
Unitárius	23,4	13,1	34,4	44,8	0,9	0,4	0,4	6,0
Muzulmán	4,3	87,7	0,7	–	1,5	–	0,7	9,4
Evangéliumi szabad keresztény	15,2	82,3	3,7	3,3	0,9	3,9	0,3	5,6
Ágostai evangélikus	17,8	60,9	13,5	12,9	1,9	0,9	1,6	8,3
Óhitű keresztény	2,5	80,8	1,4	1,4	0,7	3,4	2,0	10,3
Zsinat-presbiteri evangélikus	21,2	33,4	28,9	20,0	–	2,0	1,1	14,6
Izraelita	47,8	45,5	9,1	22,7	9,1	–	–	13,6
Egyéb	13,1	66,2	4,9	8,9	2,7	6,3	1,6	9,4
Felekezeten kívüli	10,2	69,8	3,1	1,8	0,9	3,1	0,9	20,3

Feleség felekezete	Az összes házasságon belül	Görögkeleti	A vegyes házasságokon belül a férj felekezete szerint					
			Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Görögkeleti	0,8	–	31,3	21,1	15,3	9,5	5,7	17,1
Római katolikus	12,0	40,9	–	44,2	6,9	0,6	0,4	7,0
Református	13,4	28,8	52,4	–	7,1	0,5	0,6	10,6
Görög katolikus	16,4	52,2	22,8	21,6	–	0,8	0,5	2,1
Pümkösdista	29,7	90,8	2,1	2,3	1,5	–	1,8	1,5
Baptista	29,1	85,2	1,8	7,6	1,6	2,5	–	1,3

A felekezeti vegyes házasságban élő nők aránya – legalábbis azon felekezetek esetében, ahol ez kimutatható – csupán az ortodoxok körében alacsonyabb a férfiakénál; ezzel szemben a pümkösdista feleségek heterogén házasságkötéseinek aránya kétszeresen, a baptista feleségeké pedig csaknem háromszorosan haladja meg az ugyanahhoz a valláshoz tartozó férjekét.

A felekezeti vegyes házasságok kétharmadát – összesen 179348-at – a görögkeletiek és valamely más egyház hívei kötötték egymással. Az ortodox vegyes házasságok más vallású házastársainak száma legnagyobb a római katolikusok (65186 fő, 23,9%), a reformátusok (33291 fő, 12,2%), a görög katolikusok (24015 fő, 8,8%), a pümkösdisták (14907 fő, 5,5%) és a baptisták (9294 fő, 3,4%) között. Jelentős részt képviselnek még az összes vegyes házasságon belül a római katolikusok és a reformátusok (53393 fő, 19,6%), illetőleg a római katolikusok és görög katolikusok között létrejött házasságok (7344 fő, 2,7%).

Ha a görögkeletiekkel vegyes házasságok számából levonjuk a görög katolikusokra eső részt, a románok heterogén házasságainak számával csaknem megegyező értéket kapunk. Tévedés lenne azonban e megfelelésből a két házas csoport egybeesésére következtetnünk. A nemzetiség- és felekezetközi átfedések ismeretében bizony állítható, hogy a román féllal kötött etnikailag heterogén házasságok egy része ugyanazon egyház hívei között jött létre, és megfordítva: a nemzeti egyház hitében keresztséget nyert románok eltérő felekezetű házastársai közül sokan ugyancsak az uralkodó nemzethez tartoznak.

A vegyes felekezetű házasságban élő muzulmán, adventista, óhitű keresztény, pümkösdista, evangéliumi szabad keresztény, baptista és izraelita férjek legnagyobb része ortodox vallású nőt vett feleségül. Az ortodoxok többségben vannak az egyéb nem részletezett vallású, a görög katolikus és az ágostai evangélikus férfiak eltérő felekezetű házastársai sorában is. Viszonylag jelentős a súlyuk a római katolikus és a zsinat-presbiteri evangélikus, némileg kisebb a református férfiak vegyes házasságaiban, de arányuk csupán a jellegzetesen magyar felekezetnek számító unitárius egyház által megáldott vegyes házasságokban alacsony. Ez utóbbi frigyek – a férj felekezete alapján számítva – elsősorban a római katolikusokkal és a reformátusokkal kötöttek.

A felekezeti vegyes házasságok 62,7 százalékát kísérte *gyermekáldás*. E 170,9 ezer családban a szülők felekezeti megoszlása a következő: 112669 görögkeleti (32,9%), 88214 római katolikus (25,8%), 68759 református (20,1%) 21083 görög katolikus (6,2%), 10646 pümkösdista (3,1%), 6417 baptista (1,9%) és 34088 valamely más egyházhoz tartozó (10,0%). A gyermekek felekezete 66286 családban görögkeleti (38,8%), 39165 családban római katolikus (22,9%), 25979 családban református (15,2%), 5485 családban görög katolikus (3,2%), 3021 családban pümkösdista (1,8%), 1827 családban baptista (1,1%) és 11218 családban egyéb felekezetű (6,5%). 17957 családban (10,5%) viszont – és még 23252, a házastársak felekezete alapján homogénnek minősülő család esetében – a gyermekek felekezete eltér a szüleikétől. (Vö. a

III/B—F. táblamelléletekkel.) Megjegyzést érdemel, hogy szembeütően alacsony azoknak a vegyes családoknak az aránya, melyekben a gyermekek felekezete megoszlik a szülők vallása között. Ez ellentmondani látszik annak a hagyománynak, mely szerint a felekezeti heterogén házasságokban a gyermekek nemük szerint megosztva követik a szülők vallását. A 9/C. táblázat tanúsága szerint legszigorúbban a tradicionális nagy egyházak érvényesítik kizárólagosságukat (elsősorban egymással, de az ortodox egyház csaknem az összes többi felekezettel szemben) a családban született gyermekek hitbéli hovatartozása felett. A görög katolikus és különösen a neoprotestáns egyházak tagjainak termékeny vegyes házasságaiban már jóval magasabb – esetenként az egyharmad részt is meghaladja – az „egyéb helyzetű”, azaz a szülők egyikével többnyire azonos, de egymástól különböző felekezetű gyermekeket magában foglaló családok számaránya. Hasonlóképpen a homogén, valamint a csonka családokon belül is az újabb keletű vagy újjáéledt kisebb felekezetek körében találni legnagyobb arányban eltérő vallású, illetőleg „egyéb helyzetű” gyermekekkel együtt élő szülőt. (Vö. a III/G–H. táblamelléletekkel.)

A nemzedékek közötti felekezetváltásban (amit a vegyes házasságban élő szülők és gyermekeik felekezeti arányszámainak különbsége jelez) az uralkodó irányzat a románsághoz kötődő ortodoxia térhódítása. A tényleges változások felderítéséhez ezúttal is tételesen át kell tekinteni a vegyes családok megoszlását a szülők és gyermekeik felekezete szerint. Ezt – a III–IV/C, D. táblamelléletek adatai alapján – a 7. és 8. táblázat részletezi.

7. TÁBLÁZAT

Vegyes felekezetű gyermekes családok a szülők és a gyermekek felekezete szerint települési típusonként az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Szülő felekezete, akiével a gyermek felekezete azonos	Összesen	Görög- keleti	Római katolikus	A házastárs felekezete					Egyéb
				Református	Görög katolikus	Pünkösdistá	Baptista		
				Összesen					
Összesen	152981	35854	40857	35120	13053	5844	3674	18579	
Görögkeleti	66286	–	23297	14093	8759	5327	3070	11740.	
Római katolikus	39165	16244	–	17234	2289	175	180	3043	
Református	25979	6856	14324	–	1703	134	208	2754	
Görög katolikus	5485	2924	1073	1181	–	53	40	214	
Pünkösdistá	3021	2537	89	99	61	–	123	112	
Baptista	1827	1417	78	146	23	89	–	74	
Egyéb	11218	5876	1996	2367	218	66	53	642*	
				Városok					
Összesen	114447	26614	32193	27534	10123	2406	2122	13455	
Görögkeleti	50009	–	19150	11375	7074	2144	1754	8512	
Római katolikus	30998	13222	–	13510	1628	98	132	2408	
Református	18808	5004	10621	–	1195	56	114	1818	
Görög katolikus	4269	2412	760	877	–	28	26	166	
Pünkösdistá	1397	1136	55	55	32	–	62	57	
Baptista	1082	833	59	68	17	46	–	59	
Egyéb	7884	4007	1548	1649	177	34	34	435*	
				Községek					
Összesen	38534	9240	8664	7586	2930	3438	1552	5124	
Görögkeleti	16277	–	4147	2718	1685	3183	1316	3228	
Római katolikus	8167	3022	–	3724	661	77	48	635	
Református	7171	1852	3703	–	508	78	94	936	
Görög katolikus	1216	512	313	304	–	25	14	48	
Pünkösdistá	1624	1401	34	44	29	–	61	55	
Baptista	745	584	19	78	6	43	–	15	
Egyéb	3334	1869	448	718	41	32	19	207*	

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

8. TÁBLÁZAT

Az egyes felekezetek nyeresége, illetve vesztesége a felekezeti vegyes családokban élő gyermekek felekezete alapján a családok száma és települési környezet szerint az 1992. évi népszámlálás időpontjában*

	Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pünkösdistá	Baptista	Egyéb
	Összesen						
Nyereség	66286	39165	25979	5485	3021	1827	11218
Veszteség	-35854	-40857	-35120	-13053	-5844	-3674	-18579
Egyenleg	30432	-1692	-9141	-7568	-2823	-1847	-7361
	Városok						
Nyereség	50009	30998	18808	4269	1397	1082	7884
Veszteség	-26614	-32193	-27534	-10123	-2406	-2122	-13455
Egyenleg	23395	-1195	-8726	-5854	-1009	-1040	-5571
	Községek						
Nyereség	16277	8167	7171	1216	1624	745	3334
Veszteség	-9240	-8664	-7586	-2930	-3438	-1552	-5124
Egyenleg	7037	-497	-415	-1714	-1814	-807	-1790

* A szülőkétől eltérő felekezetű („egyéb helyzetű”) gyermekek nélkül

A vegyes családokban élő szülők és gyermekek felekezeti hovatartozásának egyenlege az ortodox felekezetűek kizárólagos pozitívumát mutatja. A görögkeletiekkel vegyes házasságokban született gyermekek 66286 családban ortodox keresztséget kapnak, és csupán 35854 családban nőnek fel a másik szülő vallása szerint. A keleti keresztény egyház tiszta nyeresége 30432 család gyermekeit foglalja magában; az ortodoxia 7237 családban a református, 7053 családban a római katolikus, 5864 családban az egyéb nem részletezett, 5835 családban a görög katolikus, 2790 családban a pünkösdistá és 1653 családban a baptista felekezetűek rovására terjeszkedett. A legnagyobb vesztes a református egyház, amely csupán a görög katolikusoktól (522 családban), és a más egyéb felekezetűektől (484 családban) könyvelhet el kisebb pozitívumot magának. A másik nagy vesztes a görög katolikus egyház; nyeresége mindössze 17 család a baptistáktól. A végső elszámolásban a római katolikusok vesztesége a legkisebb, akik a görögkeleti egyházzal szembeni veszteségeiket a reformátusok (2910 családban), a görög katolikusok (1216 családban) és az egyéb felekezetűek (1235 családban) gyermekei körében nyert új hívekkel nagyrészt ellensúlyozni tudták.

Az ortodoxokkal vegyes házasságokban született gyermekeknek mindössze 31,9 százaléka követi a nem ortodox szülő vallását. A keleti rítusú egyház dominanciája (58,8%) csupán azért visszafogottabb, mert e családok 9,3 százalékában a gyermekek vallása eltér a szülőkétől. Az ortodox felekezetű gyermekek aránya legmagasabb a pünkösdistákkal (50,0%), baptistákkal (47,8%) és görög katolikusokkal (41,5%), legalacsonyabb az egyéb felekezetűekkel (34,4%), római katolikusokkal (26,4%) és reformátusokkal (20,4%) kötött vegyes házasságokban.

Azokban a vegyes családokban, ahol a családfő görögkeleti felekezetű, a gyermekek vallása 35417 esetben az apáéval, 19942 esetben az anyáéval egyezik meg, 6416 esetben „eltérő helyzetű”. Ahol a feleség ortodox, a gyermekek felekezete 15912 családban ugyanaz, mint a családfőé, 30869 családban az anyáéval azonos és 4113 esetben más, mint a szülőké. Vagyis az ortodoxokkal vegyes házasságokban, mind az apák, mind a anyák után számítva ötből három családban az állammivallás hitében nevelődnek a gyermekek, és csak alig minden harmadik családban örökíti gyermekei-

re a másik felekezetű apa vagy anya a vallását. (A felekezeti vegyes családok gyermekeik felekezete szerinti megoszlását az apáéval és az anyáéval összevetve az III/C–E. táblamelléletek alapján országosan a 9. sz. táblázat szemlélteti.) Ez az irányzat a városokban és a falvakban hasonló mértékben érvényesül.

9. TÁBLÁZAT

A vegyes felekezetű gyermekes családok megoszlása a gyermekek felekezete szerint az apa, illetve az anya felekezetével összevetve az 1992. évi népszámlálás időpontjában (Százalékban)

A) A gyermekek felekezete az apáéval azonos
Feleség felekezete

Családfő felekezete	Összesen	Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	44,6	31,3	45,8	52,0	58,9	51,5	53,5	52,0
Görögkeleti	57,3	–	55,2	64,6	61,7	53,7	56,6	54,9
Római katolikus	44,1	38,8	–	47,2	61,9	42,9	46,5	52,4
Református	38,5	33,4	38,5	–	51,3	40,8	43,4	48,9
Görög katolikus	23,4	18,3	28,7	34,2	–	29,8	36,7	32,8
Pümkösdista	20,4	17,8	20,8	28,4	37,2	–	32,2	35,1
Baptista	21,8	21,4	19,9	18,6	17,6	24,4	–	32,2
Egyéb	31,4	25,6	34,4	44,2	37,1	20,0	22,9	37,0*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

B) A gyermekek felekezete az anyáéval azonos
Feleség felekezete

Családfő felekezete	Összesen	Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	44,9	60,6	44,7	37,1	29,4	30,6	31,4	34,2
Görögkeleti	32,3	–	37,2	25,2	30,1	29,9	30,5	33,0
Római katolikus	46,9	53,8	–	43,4	24,8	25,9	24,9	34,7
Református	50,1	56,0	51,3	–	30,5	31,7	39,9	35,4
Görög katolikus	64,2	75,3	54,3	43,0	–	34,3	23,9	35,2
Pümkösdista	67,0	73,4	57,5	44,3	32,6	–	40,5	32,5
Baptista	65,9	71,5	59,6	61,9	41,2	51,2	–	32,2
Egyéb	57,6	66,7	53,0	42,0	39,2	49,7	42,8	42,7*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

C) A gyermekek felekezete a szülőkétől eltérő (egyéb helyzetű)
Feleség felekezete

Családfő felekezete	Összesen	Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	10,5	8,1	9,5	10,9	11,7	17,9	15,1	13,8
Görögkeleti	10,4	–	7,7	10,2	8,2	16,4	12,9	12,1
Római katolikus	9,1	7,4	–	9,4	13,3	31,2	28,5	12,9
Református	11,4	10,6	10,2	–	18,2	27,5	16,7	15,7
Görög katolikus	12,4	6,4	17,0	22,8	–	35,9	39,4	32,0
Pümkösdista	12,6	8,8	21,7	27,3	30,2	–	27,3	32,4
Baptista	12,3	7,1	20,5	19,5	41,2	24,4	–	35,6
Egyéb	11,0	7,7	12,6	13,8	23,7	30,3	34,3	20,3*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

Az ortodoxia nyeresége a vegyes házasságokban a családfők után 19505, a feleségek után viszont csak 10927 gyermekes család. A nemzetiségi adatokkal egybevetve, amelyek szerint a románság nyeresége nagyjából egyenlő arányban oszlik meg a két házastárs között (18043 család a férfiak, illetőleg 20013 család a feleségek után), román családfő esetén pedig a családok háromnegyedében a gyermekek az apa nemze-

tiségét viszik tovább, úgy tűnik, hogy a többségi férj oldalán élő feleségek a felekezeti kötődés átörökítésében állhatatosabbak, mint azokban az esetekben, amikor a gyermek nemzetiségi hovatartozásáról kell dönteniük. Az adatok alaposabb vizsgálatából azonban kiderül, hogy nem a családi szocializáció valamilyen felekezetfüggő sajátosságáról van szó, a magyarázat inkább a vegyes felekezetű családok eltérő demográfiai szerkezetében rejlik. A gyermeces vegyes házasságban élő görögkeleti felekezetűek közül ugyanis 61775 a férfiak, de csupán 50894, vagyis 10881-gyel kevesebb a nők száma. Ezzel szemben a görögkeletiekkel házasságra lépett pünkösdisták, baptisták és egyéb nem részletezett felekezetűek körében a férfiak száma mindössze 11471, míg a nőké 22457, azaz 10986-tal több. (A többlet kétharmada a falvakban kötött házasságokra esik.) E családokban 20137 esetben a görögkeleti és 9830 esetben az egyéb felekezetű szülővel egyezik a gyermekek vallása. Abból a 10579 családból, melynek feje nem az ortodox vallás követője, a gyermekek felekezete 2739-ben az apáéval, 7840-ben az anyáéval azonos. Abban a 19388 családban, ahol a családfő görögkeleti, az utódok 12297 esetben, tehát e családok többségében ugyancsak a görögkeleti hitet gyakorolják, ám a másvallású feleségek nagyobb száma miatt az anyák felekezetét gyermekeikre átszarmaztató családok száma is jelentékeny: 7091. Az ortodox vallás nyeresége ebben a körben a férjek vonalát követve 9558, míg a feleségek után mindössze 749 család. (A falvakban a görögkeleti egyház apák utáni nyeresége 4907 családot tesz ki, itt azonban a neoprotesztáns és egyéb nem részletezett vallású anyák azonos felekezetű gyermekeit számítva már 1034 családnál veszteséget szenved az ortodoxia.) Lényegében e két számnak a családfők javára mutatókülönbségéből adódik a vegyes gyermeces családokban az ortodox felekezet házastársak szerinti nyereségének a román nemzetiségűek egyenlegével szembeni aszimmetriája. Közlebről: a görögkeletiekkel vegyes házasságokban a pünkösdisták és a baptisták a családfő szerint 3640, illetve 1778 családban gyermekeket vesztek, a feleség felekezete után viszont 850, illetve 125 családban gyermekeket nyertek vallásuk számára. Az egyéb nem részletezett felekezetekkel vegyes házasságokban a görögkeleti egyház nyeresége a családfő után 4140, míg a feleség után mindössze 1724 család.

A többi egyház egyenlege mindkét házastárs esetén veszteséges az ortodoxiával szemben. A családfő felekezete szerint a római katolikusok 4351, a reformátusok 3627, a görög katolikusok 1969, a feleség felekezete szerint a római katolikusok 2702, a reformátusok 3610, a görög katolikusok pedig 3866 családot vesztek a görögkeletiekkel vegyes termékeny házasságaikban. E számokból az is kiderül, hogy a nemzetiségek közti felekezet-, illetőleg nemzetiségváltás értékei – bár jelentős mértékben kötődnek egymáshoz – korántsem esnek egybe. Így például, míg a román–magyar házasságok egyenlegében a gyermekek nemzetisége után 28,3 ezer család az állam-nemzet tiszta nyeresége, az ortodox és a „magyar” (római katolikus, református) felekezetűek által kötött vegyes házasságokban az államvallás pozitívuma az előbbinek már csupán alig több mint a fele. (Ez az összefüggés az unitárius és zsinat-presbiteri evangélikus felekezetűek viszonylataiban kimutathatatlan, de a vonatkozó információk hiánya az alacsony esetszámok miatt nem befolyásolja lényegesen a megállapítás érvényét.) E jelenségre alighanem megint csak a nemzetiség- és felekezetközi átfedésekben kereshetjük a magyarázatot (vagyis, hogy szép számban találni román nemzetiségűeket a történelmi magyar és viszont: magyar nemzetiségűeket a román egyházak hívei között).

A felekezetenként vegyes házasságok 72,5 százaléka, szám szerint 197,5 ezer házasság jut a városokra, ebből a gyermeces vegyes házasságok száma 126,8 ezer. E családok-

ban a szülők megoszlása felekezet szerint a következő: görögkeleti 33,0%, római katolikus 27,3%, református 20,4%, görög katolikus 6,4%, pünkösdistá 1,8%, baptista 1,5%, egyéb felekezetű 9,6%. A családok megoszlása a gyermekek felekezete szerint: ortodox 39,4%, római katolikus 24,4% református 14,8%, görög katolikus 3,4%, pünkösdistá 1,1%, baptista 0,9%, egyéb felekezetű 6,2%, „eltérő” 9,8%.

A generációk közti vallásváltozás településtípusonként összesített számai szerint (8. sz. táblázat) a görögkeleti, a római katolikus, a görög katolikus és az egyéb nem részletezett felekezetek nyereségének, illetve veszteségének egyenlegéből 70–80 százalék közötti értékben részesednek a városi környezetben élő családok. Szembetűnő kivétel a református egyház, melynek a családon belüli nemzedéki felekezetváltásból adódó tetemes hiánya csaknem teljes egészében (95,5%-ban) a városokban mutatkozik. Ez azzal magyarázható, hogy vidéken a reformátusok termékeny vegyes házasságaiban az egyház férfi hívei többséget alkotnak, továbbá e családokban az államvaláshoz tartozó házaspárok az átlagnál kisebb arányban jelennek meg. Ily módon a református családfőnek a felekezet átörökítésében játszott szerepe itt a csoport átlagához képest erőteljesebben érvényesül. Ez számottevően növeli a magyar protestantizmus családon belüli nyereségének falvakra eső hányadát, amely nyereség szinte teljes egészében ellensúlyozni tudja a református egyház vidéki veszteségeit. A pünkösdistá és baptista negatívum városi részaránya – a hívek települési környezet szerinti megoszlásával összefüggésben – 35,7, illetve 56,3 százalék. Az ortodox pozitívum, valamint az egyéb felekezetű negatívum városi környezetre eső hányada valamivel magasabb, a római katolikusok, a pünkösdisták és a baptisták negatívuma pedig valamivel alacsonyabb, mint az érintett – gyermekes vegyes házasságban élő – felekezeti csoportok megfelelő városi részaránya.

JEGYZETEK

- 1 A bukaresti statisztikai szolgálat 1948 óta néhány kivételes esettől eltekintve nem publikál nemzetiségi részletezésű népmozgalmi adatsorokat. A vegyes házasság mozgalom korábban is csupán felekezeti vonatkozásaiban volt – szórványosan – hivatalos romániai adatközlések tárgya. E témára vonatkozóan szűkebb körű tényleírásokban, demográfiai vagy szociológiai mikrovizsgálatokban sem nagyon bővelkedünk. Ritka kivétel a két világháború közötti időszakból Petru RĂMNEANȚU anyakönyvi felmérésen alapuló összesítése az erdélyi városokban kötött vegyes házasságokról: *Problema căsătoriiilor mixte în orașele din Transilvania în perioadă de la 1920–1937*. Buletin eugenic și biopolitic. 1937. Nr. 10–12. A kérdéshez az erdélyi városok nacionalizálása felől közelítő, „fajbiológiai” nézőpontú tanulmány egyébként kiváló minőségű adatanyagát annak idején CSŰRÖS Miklós ismertette részletesebben (*Vegyes házasságok Erdély városiban*. Kisebbségvédelem. I, 1938. 2–3. sz.), majd újabban KARÁDY Viktor fedezte fel a magyar nagyközönség számára és hasznosította társadalomtörténeti elemzésében: *Csoportközi távolság, réteghelyzet, a zsidó-keresztény házasságok dinamikája Erdélyben a világháborúk között*. Kork. 3. f. II, 1991. 8. sz. Szintén a vegyes házasságokat vizsgálja, vidéki szórvány-környezetben, magyar-román viszonylatban, az utódok nemzetiségi hovatartozásának alakulására – mint az ilyen irányú kutatások döntő fontosságú mozzanatára – összpontosítva: KÁLLAY Ernő: *Magyar-román vegyesházasságok négy erdélyi községben*. Hírel. IX, 1944. 3. sz. Az interetnikus házasságok szociodemográfiai összetevőit megváltozott társadalmi viszonyok között, ugyancsak falusi környezetben vizsgálja NEGROȚIOIU, Valentina: (*Forme de conviețuire interetnică în județul Mureș*. Viitorul social. 1973. Nr. 3.), egy dél-erdélyi magyar szórvány-közösség példáján történeti szempontból elemzi VETÉSI László (*Mobilitás a bürkösiek párválasztásában*. Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok. Bukarest, 1978, Kriterion), ugyanazt az asszimilációs folyamatokra is kiterjedően tekinti át szintén VETÉSI László: *Szász-magyar etnikai folyamatok Bürkösön*. Ko-

runk évkönyv 1982. Kolozsvár-Napoca, 1982. Az 1992. évi népszámlálás adatai alapján a háztartások és családok nemzetiségi összetevőinek főbb jellemzőit ismerteti HALUS, Radu: *Caracteristici ale componenței gospodărilor și familiilor după naționalitate*. Revista Română de statistică. XLV, 1996. Nr. 10. A tanulmány ezenkívül beszámol a vegyes házasságok 1992–1995. évi alakulásáról, táblamellékletében pedig megyénként is részletezi a vegyes nemzetiségű családok 1992. évi számát és arányát.

- 2 Forrás: *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației*. București, 1995, Comisia Națională pentru Statistică. 606–635. p.
- 3 Az alapadatok közlési módja – a családfő hovatarozása alapján román nemzetiségűnek, illetve a görögkeleti felekezetűnek minősülő családok példáján szemléltetve – a kötetben az alábbi sémát követi:

A családfő nemzetisége	Családok összesen	Ebből a gyermekek nemzetisége				Gyermektelen családok
		Mindkét szülő-ével azonos	Az apáéval azonos	Az anyáéval azonos	Egyéb helyzetek	
Román	5127318	3209637	37347	9904	3523	1866907
A feleség:						
- Román	5050496	3209637		–	1339	1839520
- Magyar	48969	–	25689	5530	1472	16278
- Cigány	3030	–	966	1158	235	671
- Német	12644	–	4491	2079	206	5868
- Egyéb	12179	–	6201	1137	271	4570

A családfő felekezete	Családok összesen	Ebből a gyermekek felekezete				Gyermektelen családok
		Mindkét szülő-ével azonos	Az apáéval azonos	Az anyáéval azonos	Egyéb helyzetek	
Görögkeleti	4985725	3112181	35417	19942	12461	1805544
A feleség:						
- Görögkeleti	4885283	3112181	–	–	6225	1766877
- Római katolikus	35110	–	12291	8304	1716	12799
- Református	17064	–	7538	2945	1193	5388
- Görög katolikus	10437	–	3291	1602	438	5106
- Pütkösdista	11776	–	3970	2207	1214	4385
- Baptista	6858	–	2076	1119	473	3190
- Egyéb	18940	–	6144	3704	1369	7723
- Felekezeten kívüli	257	–	107	61	13	76

- 4 *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. București, 1967, Direcția Centrală de Statistică. 216–217. p.
- 5 *Manualul personalului de recensământ*. București, 1991, Comisia Centrală pentru Recensământul Populației și Locuințelor. 48. p.
- 6 Ez utóbbi rovat a kötet táblázatos részében az „egyéb helyzetek” összefoglaló megnevezést kapta. Például ide sorolták mindazon családokat, ahol a gyermek, vagy a gyermekek nemzetisége nem azonos egyik szülőével sem. Vagy ebbe a rovatba kerültek azok a családok, melyekben több gyermek van, de a nemzetiségük eltér egymásétól, jöllehet ez a nemzetiség egyikük, vagy másikkuk esetében a szülő(k)ével azonos. Természetesen e kategória számai hiányoznak a vegyes családokat gyermekeik és az egyik szülő nemzetisége alapján homogén ismérvek szerint rendszerező adatsorokból, ami bizonyos fokig torzítja az e családokban összeírt gyermekek nemzetiségi hovatarozásáról alkotott képet.
- 7 A némiképp spekulatív számítás részletezése az alábbi táblázatban található:

Magyarok más nemzetiségűekkel vegyes családi környezetben	Család	Személy
Magyar férj más nemzetiségű feleséggel	50677	50677
Magyar feleség más nemzetiségű férjjel	55141	55141
Magyar gyermek más nemzetiségű apával	6541	12500
Magyar gyermek más nemzetiségű anyával	12714	24500
Magyarokkal vegyes családban „eltérő helyzetű” magyar gyermek	3981	3800
Magyar szülők más nemzetiségű gyermekkel	1805	3610
Magyar szülő csonka családban más nemzetiségű gyermekkel	6095	6095
Összesen		156323

Más nemzetiségűek magyarokkal vegyes családi környezetben	Család	Személy
Más nemzetiségű feleség magyar férjjel	50677	50677
Más nemzetiségű férj magyar feleséggel	55141	55141
Más nemzetiségű gyermek magyar apával	20543	39400
Más nemzetiségű gyermek magyar anyával	27818	53400
Magyarokkal vegyes családban „eltérő helyzetű” nem magyar gyermek	3981	3800
Más nemzetiségű gyermek magyar családban	1805	3450
Más nemzetiségű gyermek csonka családban magyar szülővel	6095	9150
Összesen		215018
Románok magyarokkal vegyes családi környezetben	Család	Személy
Román nemzetiségű feleség magyar férjjel	45444	45444
Román nemzetiségű férj magyar feleséggel	48969	48969
Román nemzetiségű gyermek magyar apával	19415	37300
Román nemzetiségű gyermek magyar anyával	25689	49300
Vegyes családban román szülő „eltérő helyzetű” magyar gyermek	3150	3150
Összesen		184163

- 8 DÁVID Zoltán: *Szlovákia és Románia vallási megoszlása az 1991. és 1992. évi népszámlálás szerint.* Hítel. VI, 1993. 2. sz. 91. p.
- 9 GYURGYÍK László: *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében.* Pozsony, 1994, Kalligram. 44. p.
- 10 RADOCEA, Alexandru: *Evoluții și perspective ale populației României.* Economistul. 1 februarie 1995.
- 11 Z. ALBU Zoltán: *A legutóbbi népszámlálás a fontosabb egyházi adatok tükrében.* Orient Expressz. 1993. 23. sz. 11. p., B. KOVÁCS András: *Megmenthető lelkek. Nagyszabású terv a szórványok felkarolására. Beszélgetés Vetési Lászlóval.* Romániai Magyar Szó 1992. november 11. 6. p.
- 12 MARINESCU, Gheorghe – MARINESCU, Alina-Anca: *Structura confesională a populației României la recensământul populației și locuințelor din 1 ianuarie 1992.* Populația României. Evoluții și perspective. Lucrările simpozionului național din 3–4 noiembrie 1994. București, 1995, Comisia Națională pentru Statistică. 300. p.

I. TÁBLAMELLÉKLET

A családok a családtagok nemzetisége szerint főbb nemzetiségenként az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Városok és községek összesen

A) Házaspár gyermekkel és gyermek nélkül összesen

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége						
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb	Vegyés
Összesen	5702766	5125972	411973	73019	29874	61928	166277
Román	5127318	5050496	48969	3030	12644	12179	76822
Magyar	407509	45444	356832	631	3373	1229	50677
Cigány	74013	4043	645	69191	61	73	4822
Német	28746	11192	3798	95	13188	473	15558
Egyéb	65180	14797	1729	72	608	47974*	18398
Vegyés összesen	166277	75476	55141	3828	16686	15146	

* Ebből 1192 egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

B) Házaspár gyermek nélkül

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége						
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb	Vegyés
Összesen	2065242	1863270	148571	15701	15091	22609	57037
Román	1866907	1839520	16278	671	5868	4570	27387
Magyar	145072	13103	129711	157	1600	501	15361
Cigány	16055	1036	156	14819	20	24	1236
Német	13049	3975	1574	25	7268	207	5781
Egyéb	24159	5636	852	29	335	17307*	7272
Vegyés összesen	57037	23750	18860	882	7823	5722	

* Ebből 420 egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

C) Házaspár gyermekkel

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége						
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb	Vegyés
Összesen	3637524	3262702	263402	57318	14783	39319	109240
Román	3260411	3210976	32691	2359	6776	7609	49435
Magyar	262437	32341	227121	474	1773	728	35316
Cigány	57958	3007	489	54372	41	49	3586
Német	15697	7217	2224	70	5920	266	9777
Egyéb	41021	9161	877	43	273	30667*	11126
Vegyés összesen	109240	51726	36281	2946	8863	9424	

* Ebből 772 egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

D) Vegyes nemzetiségű családok, melyekben a gyermekek nemzetisége az apáéval azonos

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége					
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	61030	19304	27818	1136	5502	7270
Román	37347	–	25689	966	4491	6201
Magyar	12714	11248	–	132	883	451
Cigány	1544	1282	220	–	16	26
Német	5499	3787	1489	27	–	196
Egyéb	3926	2987	420	11	112	396*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

E) Vegyes nemzetiségű családok, melyekben a gyermekek nemzetisége az anyáéval azonos

Családfő nemzetisége	Összesen	Feleség nemzetisége				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	42428	29917	6541	1460	2950	1560
Román	9904	–	5530	1158	2079	1137
Magyar	20543	19415	–	252	744	132
Cigány	1670	1482	164	–	12	12
Német	3730	3122	554	27	–	27
Egyéb	6581	5898	293	23	115	252*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

F) Vegyes nemzetiségű családok, melyekben a gyermekek nemzetisége eltér a szülőkétől („egyéb helyzetű”)

Családfő nemzetisége	Összesen	Feleség nemzetisége				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	5782	2505	1922	350	411	594
Román	2184	–	1472	235	206	271
Magyar	2059	1678	–	90	146	145
Cigány	372	243	105	–	13	11
Német	548	308	181	16	–	43
Egyéb	619	276	164	9	46	124*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

G) Homogén nemzetiségű házasságok a gyermekek nemzetisége szerint

Családfő nemzetisége	Összesen	A gyermekek nemzetisége	
		szülőkével egyező	szülőkétől eltérő
Összesen	3528284	3522261	6023
Román	3210976	3209637	1339
Magyar	227121	225316	1805
Cigány	54372	52444	1928
Német	5920	5747	173
Egyéb	29895	29117	778

H) Egy szülő gyermekkel a gyermek nemzetisége szerint

Családfő nemzetisége	Összesen	Ebből azonos nemzetiségi a gyermek és az		
		apa	anya	Egyéb
Összesen	690322	118289	558860	13173
Román	600470	103968	493548	2954
Magyar	60728	9165	45468	6095
Cigány	14660	3232	10493	935
Német	5413	665	3400	1348
Egyéb	9051	1259	5951	1841

* Ebből 119904 családban férfi, 570418 családban nő a családfő

II. TÁBLAMELLÉKLET

A családok a családtagok nemzetisége szerint főbb nemzetiségenként az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Városok

A) Házaspár gyermekkel és gyermek nélkül összesen

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége						
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb	Vegyes
Összesen	3021711	2713476	230909	28521	19935	28870	126981
Román	2716360	2656542	39441	1443	10241	8693	59818
Magyar	225356	34891	186761	270	2606	828	38595
Cigány	29082	1989	301	26723	28	41	2359
Német	19138	9058	3099	43	6588	350	12550
Egyéb	31775	10996	1307	42	472	18958*	13659
Vegyes összesen	126981	56934	44148	1798	13347	10754	

* Ebből 842 egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

B) Házaspár gyermek nélkül

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége						
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb	Vegyes
Összesen	892043	789477	76927	5516	9745	10378	43553
Román	793177	771765	12975	311	4713	3413	21412
Magyar	73379	9789	61933	65	1227	365	11446
Cigány	5638	444	65	5109	7	13	529
Német	8213	3213	1304	15	3534	147	4679
Egyéb	11636	4266	650	16	264	6440*	5487
Vegyes összesen	43553	17712	14994	407	6211	4229	

* Ebből 291 egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

C) Házaspár gyermekkel

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége						
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb	Vegyes
Összesen	2129668	1923999	153982	23005	10190	18492	83428
Román	1923183	1884777	26466	1132	5528	5280	38406
Magyar	151977	25102	124828	205	1379	463	27149
Cigány	23444	1545	236	21614	21	28	1830
Német	10925	5845	1795	28	3054	203	7871
Egyéb	20139	6730	657	26	208	12518*	8172
Vegyes összesen	83428	39222	29154	1391	7136	6525	

* Ebből 551 egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

D) Vegyes nemzetiségű családok, melyekben a gyermekek nemzetisége az apáéval azonos

Családfő nemzetisége	Feleség nemzetisége					
	Összesen	Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	47159	13988	22835	587	4479	5270
Román	29954	–	21214	503	3706	4531
Magyar	9473	8431	–	64	686	292
Cigány	668	550	97	–	9	12
Német	4527	3120	1238	13	–	156
Egyéb	2537	1887	286	7	78	279*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

E) Vegyes nemzetiségű családok, melyekben a gyermekek nemzetisége az anyáéval azonos

Családfő nemzetisége	Összesen	Feleség nemzetisége				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	32216	23479	4885	632	2338	882
Román	6908	–	4136	513	1660	599
Magyar	16204	15447	–	95	582	80
Cigány	976	880	83	–	5	8
Német	2943	2493	423	11	–	16
Egyéb	5185	4659	243	13	91	179*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

F) Vegyes nemzetiségű családok, melyekben a gyermekek nemzetisége eltér a szülőkétől („egyéb helyzetű”)

Családfő nemzetisége	Összesen	Feleség nemzetisége				
		Román	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	4053	1755	1434	172	319	373
Román	1544	–	1116	116	162	150
Magyar	1472	1224	–	46	111	91
Cigány	186	115	56	–	7	8
Német	401	232	134	4	–	31
Egyéb	450	184	128	6	39	93*

* Egyéb nem részletezett és nem nyilatkozott

G) Homogén nemzetiségű házasságok a gyermekek nemzetisége szerint

Családfő nemzetisége	Összesen	A gyermekek nemzetisége	
		szülőkével egyező	szülőkétől eltérő
Összesen	2046240	2042823	3417
Román	1884777	1883975	802
Magyar	124828	123573	1255
Cigány	21614	20811	803
Német	3054	2942	112
Egyéb	11967	11522	445

H) Egy szülő gyermekkel a gyermek nemzetisége szerint

Családfő nemzetisége	Összesen	Ebből azonos nemzetiségi a gyermek és az		
		apa	anya	Egyéb
Összesen	405875*	62663	332751	10461
Román	352893	55092	295544	2257
Magyar	37969	5050	27764	5155
Cigány	6702	1522	4658	522
Német	3716	435	2161	1120
Egyéb	4595	564	2624	1407

* Ebből 63778 családban férfi, 342087 családban nő a családfő

III. TÁBLAMELLÉKLET

A családok a családtagok vallásfelekezete szerint főbb felekezetenként az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Városok és községek összesen

A) Házaspár gyermekkel és gyermek nélkül összesen

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete							Vegyes összesen
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb	
Összesen	5702766	4964189	278838	202607	58421	49758	31077	117876	272526
Görögkeleti	4985725	4885283	35110	17064	10437	11776	6858	19197	100442
Római katolikus	271688	30076	207057	26280	3061	395	317	4502	64631
Református	203483	16227	27113	150949	2866	368	576	5384	52534
Görög katolikus	64191	13578	4283	3591	41460	237	183	859	22731
Pümkösdista	40385	3131	191	126	72	36472	207	186	3913
Baptista	26113	2436	236	188	59	276	22766	152	3347
Egyéb	111181	13458	4848	4409	466	234	170	87596*	24928
Ebből:									
Adventista	18599	1512	41	79	21	32	33	16881	1782
Unitárius	19896	1059	2906	2962	93	20	17	12839	7404
Ágostai evangélikus	9177	2004	689	520	91	13	22	5838	3543
Zsinat-pb. evangélikus.	5413	705	473	331	46	17	12	3829	1725
Egyéb	58096	8178	739	517	215	152	86	48209**	10474
Vegyes összesen	272526	78906	71781	51658	16961	13286	8311	31623	

* Ebből 1343 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

** Ebből 587 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

B) Házaspár gyermek nélkül

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete							Vegyes összesen
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb	
Összesen	2065242	1794889	93572	73715	29562	14877	13504	45123	101588
Görögkeleti	1805544	1766877	12799	5388	5106	4385	3190	7799	38667
Római katolikus	89072	9611	67223	8957	1322	148	124	1687	21849
Református	73638	4526	9456	55960	1204	135	265	2092	17678
Görög katolikus	32347	6321	2050	1615	21650	106	112	493	10697
Pümkösdista	11480	1282	71	38	29	9902	86	72	1578
Baptista	11061	1045	85	70	25	112	9662	62	1399
Egyéb	42100	5227	1888	1687	226	89	65	32918*	9720
Ebből:									
Adventista	7717	766	29	46	8	14	14	6840	907
Unitárius	7376	327	950	1060	44	7	5	4983	2534
Ágostai evangélikus	4244	674	328	208	43	3	9	2979	1339
Zsinat-pb. evangélikus.	2281	232	190	120	25	12	8	1694	641
Egyéb	20482	3228	391	253	106	53	29	16422**	4299
Vegyes összesen	101588	28012	26349	17755	7912	4975	3842	12743	

* Ebből 538 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

** Ebből 239 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

C) Házaspár gyerekkel

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete							Vegyes összesen
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb	
Összesen	3637524	3169300	185266	128892	28859	34881	17573	72753	170938
Görögkeleti	3180181	3118406	22311	11676	5331	7391	3668	11398	61775
Római katolikus	182616	20465	139834	17323	1739	247	193	2815	42782
Református	129845	11701	17657	94989	1662	233	311	3292	34856
Görög katolikus	31844	7257	2233	1976	19810	131	71	366	12034
Pümkösdista	28905	1849	120	88	43	26570	121	114	2335
Baptista	15052	1391	151	118	34	164	13104	90	1948
Egyéb	69081	8231	2960	2722	240	145	105	54678*	15208
Ebből:									
Adventista	10882	746	12	33	13	18	19	10041	875
Unitárius	12520	732	1956	1902	49	13	12	7856	4870
Ágostai evangélikus	4933	1330	361	312	48	10	13	2859	2204
Zsinat-pb. evangélikus.	3132	473	283	211	21	5	4	2135	1084
Egyéb	37614	4950	348	264	109	99	57	31787**	6175
Vegyes összesen	170938	50894	45432	33903	9049	8311	4469	18880	

* Ebből 805 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

** Ebből 348 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

D) Vegyes felekezetű családok, melyekben a gyermekek felekezete az apáéval azonos

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete						
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	76182	15912	20806	17640	5331	4279	2390	9824
Görögkeleti	35417	–	12291	7538	3291	3970	2076	6251
Római katolikus	18864	7940	–	8177	1076	106	90	1475
Református	13406	3911	6801	–	853	95	135	1611
Görög katolikus	2823	1322	641	675	–	39	26	120
Pümkösdista	475	330	25	25	16	–	39	40
Baptista	425	298	30	22	6	40	–	29
Egyéb	4772	2111	1018	1203	89	29	24	298*
Ebből:								
Adventista	254	221	2	6	7	4	3	11
Unitárius	1933	231	688	900	15	–	8	91
Ágostai evangélikus	901	551	131	133	24	2	3	57
Zsinat-pb. evangélikus.	491	179	134	112	16	–	2	48
Egyéb	1193	929	63	52	27	23	8	91*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

E) Vegyes felekezetű családok, melyekben a gyermekek felekezete az anyáéval azonos

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete						
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	76799	30869	20301	12573	2662	2546	1402	6446
Görögkeleti	19942	–	8304	2945	1602	2207	1119	3765
Római katolikus	20051	11006	–	7523	432	64	48	978
Református	17480	6555	9057	–	506	74	124	1164
Görög katolikus	7722	5468	1213	850	–	45	17	129
Pümkösdista	1565	1357	69	39	14	–	49	37
Baptista	1284	994	90	73	14	84	–	29
Egyéb	8755	5489	1568	1143	94	72	45	344*
Ebből:								
Adventista	520	459	4	17	4	12	9	15
Unitárius	2349	418	1054	760	21	9	2	85
Ágostai evangélikus	1067	664	190	136	17	5	4	51
Zsinat-pb. evangélikus.	476	248	120	70	5	3	1	29
Egyéb	4343	3700	200	160	47	43	29	164*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

F) Vegyes felekezetű családok, melyekben a gyermekek felekezete eltér a szülőkétől („egyéb helyzetű”)

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete						
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	17957	4113	4325	3690	1056	1486	677	2610
Görögkeleti	6416	–	1716	1193	438	1214	473	1382
Római katolikus	3867	1519	–	1623	231	77	55	362
Református	3970	1235	1799	–	303	64	52	517
Görög katolikus	1489	467	379	451	–	47	28	117
Pümkösdista	295	162	26	24	13	–	33	37
Baptista	239	99	31	23	14	40	–	32
Egyéb	1681	631	374	376	57	44	36	163*
Ebből:								
Adventista	101	66	6	10	2	2	7	8
Unitárius	588	83	214	242	13	4	2	30
Ágostai evangélikus	236	115	40	43	7	3	6	22
Zsinat-pb. evangélikus.	117	46	29	29	–	2	1	10
Egyéb	639	321	85	52	35	33	20	93*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

G) Homogén felekezetű házasságok a gyermekek nemzetisége szerint

Családfő felekezete	Összesen	A gyermekek felekezete	
		szülőkével egyező	szülőkévtől eltérő
Összesen	3466586	3443514	23072
Görögkeleti	3118406	3112181	6225
Római katolikus	139834	136729	3105
Református	94989	92804	2185
Görög katolikus	19810	16890	2920
Pünkösdistá	26570	23178	3392
Baptista	13104	11591	1513
Egyéb	53873	50141	3732
Ebből:			
Adventista	10007	9055	952
Unitárius	7650	7439	211
Ágostai evangélikus	2729	2615	114
Zsinat-pb. evangélikus.	2048	1975	73
Egyéb	31439	29057	2382

H) Egy szülő gyermekkel a gyermek felekezete szerint

Családfő felekezete	Összesen	Ebből azonos felekezetű a gyermek és az		
		apa	anya	Egyéb
Összesen	690322*	115774	547056	27492
Görögkeleti	586880	102432	479113	5335
Római katolikus	40901	5527	28971	6403
Református	29492	4108	20382	5002
Görög katolikus	8947	999	4879	3069
Pünkösdistá	5338	493	2623	2222
Baptista	3440	312	1651	1477
Egyéb	15324	1903	9437	3984
Ebből:				
Adventista	2216	191	1151	874
Unitárius	2546	388	1601	557
Ágostai evangélikus	1778	223	1136	419
Zsinat-pb. evangélikus.	802	102	513	187
Egyéb	7982	999	5036	1947

IV. TÁBLAMELLÉKLET

A családok a családtagok vallásfelekezete szerint főbb felekezetenként az 1992. évi népszámlálás időpontjában

Városok

A) Házaspár gyermekkel és gyermek nélkül összesen

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete							Vegyes összesen
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pünkösdistá	Baptista	Egyéb	
Összesen	3021711	2623335	152692	110022	35958	20623	16025	63056	197518
Görögkeleti	2632824	2563434	28906	13476	8513	3928	3130	11437	69390
Római katolikus	146113	24121	96075	19757	2221	209	239	3491	50038
Református	109231	12214	20410	70809	2071	169	245	3313	38422
Görög katolikus	40185	10681	3241	2714	22683	108	114	644	17502
Pünkösdistá	17699	1321	108	66	43	15985	95	81	1714
Baptista	13976	1354	172	110	40	119	12090	91	1886
Egyéb	61683	10210	3780	3090	387	105	112	43999*	18566
Ebből:									
Adventista	6134	609	27	42	8	12	16	5418	750
Unitárius	10135	759	2118	1936	73	12	8	5229	5116
Ágostai evangélikus	5531	1608	601	436	79	7	12	2788	2893
Zsinat-pb. evangélikus.	3762	588	372	261	46	10	8	2477	1375
Egyéb	36121	6646	662	415	181	64	66	28087**	8432
Vegyes összesen	197518	59901	56617	39213	13275	4638	3935	19939	

* Ebből 882 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

** Ebből 398 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

B) Házaspár gyermek nélkül

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete							Vegyes összesen
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pünkösdistá	Baptista	Egyéb	
Összesen	892043	757546	49774	36009	17370	4609	5500	21235	70675
Görögkeleti	762407	737235	10441	4202	4133	1066	1147	4183	25172
Római katolikus	45876	7660	29129	6642	999	74	84	1288	16747
Református	35290	3302	7030	22714	889	62	88	1205	12576
Görög katolikus	19365	4864	1626	1277	11132	41	63	362	8233
Pünkösdistá	3808	385	33	18	16	3299	31	26	509
Baptista	4673	448	63	31	15	34	4054	28	619
Egyéb	20624	3652	1452	1125	186	33	33	14143*	6819
Ebből:									
Adventista	2168	234	18	21	4	4	5	1882	2168
Unitárius	3071	223	647	628	31	5	2	1535	3071
Ágostai evangélikus	2358	534	290	175	37	1	3	1318	2358
Zsinat-pb. evangélikus.	1558	197	147	91	25	8	6	1084	1558
Egyéb	11469	2464	350	210	89	15	17	8324**	3306
Vegyes összesen	70675	20311	20645	13295	6238	1310	1446	7430	

* Ebből 338 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

** Ebből 161 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

C) Házaspár gyerekkel

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete							Vegyes összesen
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb	
Összesen	2129668	1865789	102918	74013	18588	16014	10525	41821	126843
Görögkeleti	1870417	1826199	18465	9274	4380	2862	1983	7254	44218
Római katolikus	100237	16461	66946	13115	1222	135	155	2203	33291
Református	73941	8912	13380	48095	1182	107	157	2108	25846
Görög katolikus	20820	5817	1615	1437	11551	67	51	282	9269
Pümkösdista	13891	936	75	48	27	12686	64	55	1205
Baptista	9303	906	109	79	25	85	8036	63	1267
Egyéb	41059	6558	2328	1965	201	72	79	29856*	11747
Ebből:									
Adventista	3966	375	9	21	4	8	13	3536	452
Unitárius	7064	536	1471	1308	42	7	6	3694	3504
Ágostai evangélikus	3173	1074	311	261	42	6	9	1470	1797
Zsinat-pb. evangélikus	2204	391	225	170	21	2	2	1393	868
Egyéb	24652	4182	312	205	92	49	49	19763**	5126
Vegyes összesen	126843	39590	35972	25918	7037	3328	2489	12509	

* Ebből 544 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

** Ebből 237 egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

D) Vegyes felekezetű családok, melyekben a gyermekek felekezete az apáéval azonos

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete							Egyéb
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb	
Összesen	56018	12273	16363	13834	4095	1626	1291	6536	
Görögkeleti	25798	–	10243	6172	2721	1478	1102	4082	
Római katolikus	14619	6361	–	6279	711	55	71	1142	
Református	9376	2808	4907	–	574	38	67	982	
Görög katolikus	2119	1093	414	490	–	19	17	86	
Pümkösdista	261	178	17	15	10	–	21	20	
Baptista	271	192	21	11	5	21	–	21	
Egyéb	3574	1641	761	867	74	15	13	203*	
Ebből:									
Adventista	122	105	1	5	1	3	1	6	
Unitárius	1332	164	485	609	14	–	3	57	
Ágostai evangélikus	745	445	116	115	22	1	1	45	
Zsinat-pb. evangélikus.	392	149	101	92	16	–	–	34	
Egyéb	983	778	58	46	21	11	8	61*	

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

E) Vegyes felekezetű családok, melyekben a gyermekek felekezete az anyáéval azonos

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete						
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	58429	24211	16379	9432	2150	1136	811	4310
Görögkeleti	14341	–	6861	2196	1319	958	641	2366
Római katolikus	15830	8907	–	5714	346	38	38	787
Református	13700	5203	7231	–	387	40	57	782
Görög katolikus	6028	4353	917	621	–	22	12	103
Pümkösdista	780	666	43	18	9	–	25	19
Baptista	831	652	61	47	9	41	–	21
Egyéb	6919	4430	1266	836	80	37	38	232*
Ebből:								
Adventista	277	239	3	11	2	5	7	10
Unitárius	1759	315	824	538	18	5	2	57
Ágostai evangélikus	872	542	160	114	14	3	3	36
Zsinat-pb. evangélikus.	389	206	102	56	5	2	1	17
Egyéb	3622	3128	177	117	41	22	25	112*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

F) Vegyes felekezetű családok, melyekben a gyermekek felekezete eltér a szülőkétől („egyéb helyzetű”)

Családfő felekezete	Összesen	Feleség felekezete						
		Görög-keleti	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Pümkösdista	Baptista	Egyéb
Összesen	12396	3106	3230	2652	792	566	387	1663
Görögkeleti	4079	–	1361	906	340	426	240	806
Római katolikus	2842	1193	–	1122	165	42	46	274
Református	2770	901	1242	–	221	29	33	344
Görög katolikus	1122	371	284	326	–	26	22	93
Pümkösdista	164	92	15	15	8	–	18	16
Baptista	165	62	27	21	11	23	–	21
Egyéb	1254	487	301	262	47	20	28	109*
Ebből:								
Adventista	53	31	5	5	1		5	6
Unitárius	413	57	162	161	10	2	1	20
Ágostai evangélikus	180	87	35	32	6	2	5	13
Zsinat-pb. evangélikus.	87	36	22	22	–	–	1	6
Egyéb	521	276	77	42	30	16	16	64*

* Egyéb nem részletezett, felekezeten kívüli és nem nyilatkozott

G) Homogén felekezetű házasságok a gyermekek nemzetisége szerint

Családfő felekezete	Összesen	A gyermekek felekezete	
		szülőkével egyező	szülőkétől eltérő
Összesen	2002825	1990147	12678
Görögkeleti	1826199	1822440	3759
Római katolikus	66946	64915	2031
Református	48095	46910	1185
Görög katolikus	11551	10061	1490
Pünkösdista	12686	11271	1415
Baptista	8036	7188	848
Egyéb	29312	27362	1950
Ebből:			
Adventista	3514	3143	371
Unitárius	3560	3435	125
Ágostai evangélikus	1376	1308	68
Zsinat-pb. evangélikus.	1336	1293	43
Egyéb	19526	18183	1343

H) Egy szülő gyermekkel a gyermek felekezete szerint

Családfő felekezete	Összesen	Ebből azonos felekezetű a gyermek és az		
		apa	anya	Egyéb
Összesen	405875*	61066	325335	19474
Görögkeleti	343508	54044	285555	3909
Római katolikus	24850	2860	16789	5201
Református	17865	2100	11861	3904
Görög katolikus	6193	633	3347	2213
Pünkösdista	2318	214	1195	909
Baptista	1988	165	991	832
Egyéb	9153	1050	5597	2506
Ebből:				
Adventista	969	64	525	380
Unitárius	1351	160	789	402
Ágostai evangélikus	1112	110	648	354
Zsinat-pb. evangélikus.	578	68	360	150
Egyéb	5143	648	3275	1220

* Ebből 63788 családban férfi, 342087 családban nő a családfő

V. TÁBLAMELLÉKLET.

A teljes családok megoszlása a házastársak nemzetisége szerint megyénként

Mege	Családok száma összesen	Homogén nemzetiségű családok	Vegyes nemzetiségű családok	Vegyes családok aránya (%)
Románia összesen	5702766	5536489	166277	2,9
Erdélyi megyék				
Összesen	1890838	1754565	136273	7,2
Fehér	101605	97820	3785	3,7
Arad	123315	111473	11842	9,6
Bihar	158973	148645	10328	6,5
Beszterce-Naszód	79295	76339	2956	3,7
Brassó	152804	142286	10518	6,9
Krassó-Szörény	95858	87481	8377	8,7
Kolozs	183046	172090	10956	6,0
Kovászna	55624	52900	2724	4,9
Hargita	83757	80797	2960	3,5
Hunyad	136056	127039	9017	6,6
Máramaros	129467	120484	8983	6,9
Maros	150947	140539	10408	6,9
Szatmár	97546	87769	9777	10,0
Szilágy	68188	66002	2186	3,2
Szeben	105265	98476	6789	6,4
Temes	169092	144425	24667	14,6
Kárpátokon túli megyék				
Összesen	3231884	3211670	20214	0,6
Argeş	170197	169550	647	0,4
Bacău	180798	179849	949	0,5
Botoşani	113914	113545	369	0,3
Brăila	104605	103889	716	0,7
Buzău	138329	137880	449	0,3
Călăraşi	91672	91249	423	0,5
Constanţa	189971	186028	3943	2,1
Dâmboviţa	139522	138875	647	0,5
Dolj	207830	206993	837	0,4
Galaţi	157809	156984	825	0,5
Giurgiu	86628	86300	328	0,4
Gorj	97529	97108	421	0,4
Ialomiţa	80612	80341	271	0,3
Iaşi	187641	187121	520	0,3
Mehedinţi	85512	84793	719	0,8
Neamţ	145643	145143	500	0,3
Olt	136790	136458	332	0,2
Prahova	219156	218030	1126	0,5
Suceava	168262	165831	2431	1,4
Teleorman	135993	135728	265	0,2
Tulcea	69475	66880	2595	3,7
Vaslui	112449	112262	187	0,2
Vâlcea	111249	110784	465	0,4
Vrancea	100298	100049	249	0,2
Bukarest	580044	570254	9790	1,7